

ВЪ ПРЪКЛЪНІЯХЪ СВЯТЫХЪ

ЧЛѢДЪ БЪВЪ Я, НЕОПИСАНЪ СВѢТРЕМЪ
ТЛАЖЕНТЪ МЪЖЪ, И ЖЕНЕИ ДЕНАСО
 ВЪТЪПЪ НЕЧЕСТІВЫХЪ, И
 НАПЪДТИ ГРѢШНЫИ КЕСТІА,
 И НАСЪ ДАЛЦИИ ГЪБІТЪЕА НЕ
 СВѢДЕ. Но въ законѣ гнѣ
 БОЛА ЕГО. И въ законѣ ЕГО ПОУЧИТИ
 СЛЪДЪ ИМОЦЪ. И БѢДЕТЬ ТАКО ДРЕ
 ВО САЗЕНО ПРИСХОДИЦИХЪ ВОДЪ,
 И ЖЕ ПЛОДЪ СВОИ ДАСТЪ ВЪ ВРЕМЯ СВОЕ.
 И ЛІСТЪ ЕГО НЕ ОПАДЕТЬ, И ВЕЛѢНІ
 КА ЛІЦЕ ТВОРИТЬ, ОУСПѢВЕТЪ. Не
 ТАКО НЕЧЕСТІВІИ, НЕ ТАКО. Но тако
 ПРАХЪ ЕГО ЖЕ БЪЗЪ МЪТЛАЕТЪ ВЪ ТРОТЪ,
 ШАНЦА ЗЕМЛИ. СЕГО РАДИ НЕ ВЪ СЕР
 ЕИДЪТЪ НЕЧЕСТІВІИ НАСЪДЪ, И ГРѢ
 ШНИЦЫ ВЪ СЕБѢ ПРАВЕНЫХЪ. КЪ
 СЪВѢСТЬ ГЪ ПЪДЪ ПРАВЕНЫХЪ, И
 ПЪДЪ НЕЧЕСТІВЫХЪ ПОГІБНЕПЪ.

ТВѢСЮ ШАПА ШАСЛА ИЗЪЦИ,
 И ЛЮДІЕ ПОУЧИША СЯ ПЪЩЕ
 ПНЫИМЪ З ПРѢСТАША ЦРІЕ
 ЗЕМСТІИ, И КЛАШИ СЪВРА
 ШАСА ВЪ КЪПЪ, НАГА И НА ХА
 ЕГО. РАСТРЪГНЕМЪ ОУЗЫИХЪ, И
 СВѢРЖЕМЪ ШНАСЪ И ГОИХЪ. ЖИВІИ
 НАИВЪ СЕХЪ ПОСМѢТЕСА ИМЪ, И
 ГЪ ПОРЪДЪАЕТСА ИМЪ. ТОГДА ВЪ
 ЗГЛЕПЪ КЪ ГНѢМЪ ГНѢВОМЪ СВОИМЪ,
 И ЯРОСТІЮ СВОЮ СМЪТИПЪ Л. АЗЪ
 ЖЕ ПОСТАВЛЕНЪ ЕМЕ ЦРЬ ШНЕГО, И
 ЕСОНОМЪ ГОРЪ СЪДЮ ЕГО, ВЪЗВЪ
 ЦІА ПОВЕЛѢНІЕ ГНЕ. ГЪРЕ КЪ ГНѢМЪ,
 СІТЪ И И ЕСИТИ, АЗЪ ДНЕСЪ РОДИХЪ
 ТЛ. ПРОЕИ ШМЕНЕ, И ДАМЪ ТИ ИЗЪ

JAROSŁAW
KARZARNOWICZ

Formy czasu przeszłego w cerkiewnoślawiańskich przekładach psalterza

**Formy
czasu przeszłego
w cerkiewnostowiąńskich
przekładach
psalterza**

Jarosław
Karzarnowicz

**Formy
czasu przeszłego
w cerkiewnośłowiańskich
przekładach
psalterza**

wydawnictwo unum
Kraków 2020

Recenzja wydawnicza
dr hab. Artur Bracki, Uniwersytet Gdański

**Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego**

Monografia dofinansowana ze środków projektu finansowanego
w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „Regionalna Inicjatywa Doskonałości”
na lata 2019–2022
nr projektu 009/RID/2018/19
kwota finansowania 8 791 222,00 zł

Copyright © 2020 by Jarosław Karzarnowicz

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

ISBN 978-83-7643-189-5 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-7643-190-1 (wersja online)

DOI: <https://doi.org/10.21906/9788376431901>

Wydawnictwo UNUM

ul. Kanonicza 3
31-002 Kraków
Poland

+48 (12) 422 56 90

unum@ptt.net.pl

<http://unum.ptt.net.pl>

Wstęp

Bardzo często zarzuca się filologom, że w swoich badaniach niewiele miejsca poświęcają semantyce. Przejawia się to szczególnie w zakresie językoznawstwa diachronicznego – badania językowe zabytków najczęściej ograniczają się do rejestru form i dających się na tej podstawie zauważyć tendencji. Praca niniejsza w pewnym stopniu próbuje nadrobić zaległości w tej dziedzinie. Przedmiotem analizy niniejszej rozprawy jest funkcjonowanie form czasu przeszłego w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza począwszy od Psalterza synajskiego aż po psalterze wieku XVI. Celowo wybrano tę księgę biblijną, będącą przecież utworem o charakterze poetyckim, hymnicznym, w którym rzadko spotyka się elementy o charakterze narracyjnym, i w którym proste zastosowanie metod analizy stosowanych przy fragmentach narracyjnych bardzo często zawodzi, a nawet wypacza treść. Ponadto księga ta zajmowała i zajmuje szczególne miejsce w kulturze i liturgii Kościoła wschodniego (prawosławnego). Należy do podstawowych ksiąg biblijnych przetłumaczonych już przez Cyryla i Metodęgo jeszcze przed przybyciem na Morawy (obok ewangeliarza i lekcjonarza). Odpisem tego przekładu jest wspomniany tu Psalterz synajski. Z biegiem czasu Księga Psalmów zaczęła żyć samodzielnym życiem, stała się najbardziej popularnym modlitewnikiem, wierni właśnie w niej znajdowali rozwiązania swoich problemów, lekarstwo na choroby, ukojenie w żalu i rozpacz, sposób na poprawę nastroju, na Rusi poza tym była pierwszą księgą, na podstawie której uczono czytania, o czym wspomina w swojej kapitalnej pracy Mixail Riżskij¹. Psalterz (hebr. תְּהִלִּים *Tehilim* – „hymny”) jest zbiorem 150, a w tradycji Kościoła prawosławnego – 151 utworów do śpiewania na cześć Boga, był nieodłączną częścią nabożeństwa żydowskiego. Poezja liryczna towarzyszyła

1 Por. М. И. Рижский, *История переводов Библии в России*, Новосибирск 1978. Podobne opinie znajdziemy w innych opracowaniach, np. архим. Никифор, *Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия в 4 томах*, Москва 1891–1902; В. П. Вихлянец, *Библейский словарь к русской канонической Библии Синодального перевода 1816–1876 гг.*, Москва 1984–1994.

zresztą starożytnemu Izraelowi na każdym kroku. Psalmy były pocieszeniem, nauką, hymnem, umocnieniem w chwili zwątpienia, modlitwą, ale i lamentacją czy dziękczynieniem.

Nie jest też przypadkiem wybór cezury XVI wieku w analizie materiału. To czas, kiedy powstają przekłady biblijne w narodowych językach słowiańskich, na terenach wschodniosłowiańskich językiem tym jest „prosta ruska mowa”, z drugiej strony, w obliczu zagrożenia tradycyjnego tu prawosławia ekspansją katolicką i protestancką widać próby powrotu do klasycznego języka cerkiewnego, do języka świętego tej wiary. Latopiśy ruskie z tego okresu za bardzo ważne wydarzenia uznają na przykład to, że szlachta czy magnateria przystępuje do nauki języka cerkiewnosłowiańskiego. Owocem tych tendencji jest Biblia ostrogska. Powstała ona z myślą o polskim prawosławiu, pomysłodawcą i głównym orędownikiem jej powstania oraz mecenasem był Polak wyznania prawosławnego (jak sam o sobie mawiał: „gente Ruthenus, natione Polonus”) ksiązę Konstanty Wasyl Ostrogski². Za twórcę Biblii uchodzi powszechnie Iwan Fiodorow, według dzisiejszych kryteriów Rosjanin, który wyemigrował z ojczyzny i osiadł w Wielkim Księstwie Litewskim. Dorobek wydawniczy z tego okresu jego życia to m.in. *Psalterz* (Wilno 1570), *Apostoł* (Lwów 1574), a także *Azbuka* i *Bukwar'* (1578) wydane w Ostrogu przed opublikowaniem Biblii cerkiewnosłowiańskiej (1581). Tą księgą drukarz zakończył swoją działalność, zarządzanie drukarnią przekazał synowi, a sam udał się w kilka podróży po Europie. Podczas jednej z nich w 1583 roku zmarł. Ciało pochowano we Lwowie.

Biblia ostrogska była pierwszym pełnym cerkiewnosłowiańskim przekładem Pisma Świętego, nobilitującym to wyznanie w oczach państw Europy. Przyczyniła się też do promocji języka cerkiewnosłowiańskiego. Powstające w następnych stuleciach kolejne cerkiewnosłowiańskie przekłady Biblii nawiązują bardzo wyraźnie do wydania ostrogskiego. Biblia ostrogska przez wiele lat była też uznawana w Państwie Moskiewskim,

2 Książę Konstanty Wasyl Ostrogski (1526–1608), syn hetmana wielkiego litewskiego Konstantego Ostrogskiego i Aleksandry z Olelkowiczów Słuckiej. Magnat ruski, wojewoda kijowski, dowódca obrony ziem polskich przeciw Tatarom. Działacz oświatowy i kulturalny, założyciel szkoły i drukarni w Ostrogu (Akademia Ostrogska) i sieci szkół cerkiewnych na Wołyniu. W Akademii wykładali m.in. Herasym Smotrycki, Damian Nalewajko, Nicefor Parasios, a wśród wykładanych przedmiotów znalazły się gramatyka, retoryka, matematyka astronomia, greka i język cerkiewnosłowiański. Szkoła prezentowała bardzo wysoki poziom nauczania. Sprowadził do Ostroga Iwana Fiodorowa i uruchomił dzięki niemu drukarnię, w której powstała m.in. Biblia ostrogska.

Wprowadzenie

Język cerkiewnosłowiańskiego przekładu psalterza doczekał się już dość dużej liczby opracowań, wciąż jednak brakuje monografii poświęconych problemom temporalności. Większość istniejących opracowań ma charakter studiów leksykalnych zdających sprawę z różnic w doborze form i leksemów czasownikowych. Pośrednio wskazują one na pewne dające się zaobserwować procesy, przydatne także w niniejszych rozważaniach. I tak, badaczka bułgarska Ivona Karačorova¹ zwróciła uwagę na dwie grupy cerkiewnosłowiańskich psalterzy ze względu na stopień ich zgodności z tekstem greckim. Stwierdziła ona, że psalterze od XIV do XVI wieku są o wiele bliższe tekstowi greckiemu niż wcześniejsze (od XI do XIII wieku). Ten podział da się zaobserwować także w odniesieniu do użycia form gramatycznych, np. użycie określonych form czasowych staje się symbolem, znakiem przynależności do określonego kręgu kulturowego. Stwierdzenie to mogłoby wskazywać, że dobozem form gramatycznych rządziły nie tyle procesy językowe, lecz pozajęzykowe; jednocześnie nie było różnic znaczeniowych między istniejącymi formami czasu przeszłego lub były one bardzo nieznaczące. W tym kontekście warto przypomnieć los Maksyma Greka, który w XVI wieku poprawił istniejące księgi liturgiczne i religijne dla Cerkwi moskiewskiej zgodnie z duchem języka greckiego, w których zastąpił wszystkie formy aorystu formami słowiańskiego perfectum, traktując je jako formy oznaczające rezultat czynności. Stało się to przyczyną ataku na Maksyma Greka i jego wyklęcia przez Kościół

1 Por. И. Карачорова, *Към въпроса за старобългарския Кирило-методиевия превод на псалтира*, [w:] *Кирило-Методиевски студии*, кн. 6, София 1989, s. 130–245.

Prawosławny jako heretyka². Biskupi uznali symboliczną wymowę formy czasowej, a nie jej faktyczne znaczenie i tym przywiązaniem do symbolu kierowali się, podejmując swoją decyzję. Pośrednio wskazuje to na brak rozróżnienia semantycznego między omawianymi tu formami czasowymi. Nie znaly też takiego rozróżnienia wydawane od XVI do XVII wieku gramatyki cerkiewnosłowiańskie. Nie operują one w ogóle terminami „aoryst”, „imperfectum” i innymi, a paradygmaty czasu przeszłego w każdej z form stanowią mieszaninę znanych nam form aorystu, perfectum czy imperfectum.

Podstawową kategorią czasownika słowiańskiego jest kategoria czasu i ściśle z nią związana kategoria aspektu. Podstawowym pojęciem kategorii czasu jest tzw. moment mówienia, czyli umowny punkt orientacyjny na osi czasu, w stosunku do którego określa się dane wydarzenie jako jednoczesne (czas teraźniejszy), uprzednie (czas przeszły) i następne (czas przyszły). Prasłowiański system czasowy charakteryzował się bardzo rozbudowanym systemem form: formami czasu teraźniejszego, czterema formami czasu przeszłego i dwiema formami czasu przyszłego, choć jeśli przyjrzeć się im bliżej, okazuje się, że wyrażane nimi stosunki nie odnoszą się całkowicie do przyszłości, konstrukcje bezokolicznika i słów tzw. posiłkowych *имамь, хоцѣ, начьнѣ* są połączeniami, w których wyrazy te zachowują swoje znaczenie leksykalne. Poza tym skomplikowane stosunki czasowe wyrażały odpowiednie konstrukcje imiesłowowe. Wszystkich wymienionych powyżej formacji używają słowiańscy tłumacze księgi psalmów. Spośród form czasu przeszłego w powszechnym użyciu są tu oczywiście aoryst, imperfectum i perfectum. Nie używa się praktycznie plusquamperfectum.

Pojęcie *c z a s u* jest pojęciem względnym. Fizyka doszła do takiego wniosku dzięki odkryciom Einsteina, językoznawstwo dopiero niedawno zdało sobie z tego sprawę. Przeszłość wcale nie musi oznaczać nieodwracalnego końca jakiegoś stanu czy zdarzenia. Zdanie „Jan przyjaźnił się z Andrzejem” wcale nie musi oznaczać, że już się teraz nie przyjaźnią. Podobnie zdanie „W dzieciństwie Jan przyjaźnił się z Andrzejem” oznacza „w dzieciństwie Jan i Andrzej zostali przyjaciółmi”. Fakt bycia przyjacielem odnosi się tu do okresu dzieciństwa. Do niego odnosi się też forma czasu przeszłego. Zdanie powyższe nie wskazuje na to, że jest to fakt nieodwracalnie zakończony. Podobnie zdanie „Anna kochała Marcina” powinno oznaczać, że w tym momencie, kiedy się je wypowiada, Anna Marcina nie kocha. Ale zdanie „Anna już wtedy kochała Marcina” może

2 Rog. В. В. Виноградов, *Очерки по истории русского литературно языка XVII–XIX веков*, Москва 1938, s. 14.

oznaczać, że nadal go kocha, a czasownik w czasie przeszłym ma wskazać tylko na długotrwałość tego uczucia. Zupełnie dopuszczalne są na przykład takie zdania, jak te w poniższym dialogu:

- Czy kochała Pani Pana X?
- Tak!
- Czy nadal go Pani kocha?
- Tak sądzę.

W tym przypadku forma „kochała” nie wskazuje na nieodwracalny koniec tego uczucia, tylko raczej na jego trwanie. Odnosi się ona nie do momentu, w którym zdanie powyższe zostało wypowiedziane, lecz do jakiegoś zupełnie innego, o którym mowa w szerszym kontekście. Forma czasu przeszłego może tu oznaczać początek w przeszłości tego stanu.

Przyjrzyjmy się również zdaniu: „Fizyka doszła do takiego wniosku dzięki odkryciom Einsteina”. Przeszłość w tradycyjnym ujęciu jako stan mający swój wyraźny początek i koniec kazałaby je interpretować w taki sposób, że w czasie, kiedy zostało to zapisane, fizycy do podobnych wniosków nie dochodzą. Nie jest to oczywiście prawdą, bowiem nauka nadal znajduje potwierdzenia teorii Einsteina. Forma „doszła do wniosku” odnosi się raczej do okresu życia i odkryć tego badacza, a to, że on w momencie pisania tego zdania już nie żył, sprawiło konieczność użycia formy czasu przeszłego. Dokładnie to samo znaczenie ma zdanie: „Fizyka dochodzi do takiego wniosku już od czasów Einsteina”. Ważne znaczenie ze względu na pojmowanie czasu ma polska formacja słowotwórcza „tubylec”, która powstała z wyrażenia „tu był” (zapewne od wieków). Forma czasu przeszłego oznacza tu zapewne niezamknięty w przeszłości odcinek czasowy, lecz podkreśla początek kiedyś w przeszłości, przed wiekami stanu bycia.

Powyższe przykłady pokazują, że konieczne jest uwzględnienie dodatkowego, oprócz tzw. momentu mówienia, punktu orientacyjnego, do którego czynność odnosi się bezpośrednio. Wyznacza go kontekst wypowiedzi. Jest to tzw. punkt referencyjny, czyli odcinek na osi czasu, o którym opowiada dana forma czasowa w konkretnym użyciu. Stąd w przedstawionych rozważaniach szczególne miejsce w określeniu znaczenia formy czasowej zajmuje kontekst wypowiedzi, który wyznacza jej szczególne, konkretne odcienie znaczeniowe. Pozostaje to w zgodzie z modnymi w językoznawstwie najnowszymi trendami pojmującymi znaczenie wyrazu i jego formy jako pewnych myśli i pojęć, które pojawiają się wtedy, kiedy się danej formy (danego wyrazu) używa. Teoria kognitywna nobilituje wreszcie odbiorcę komunikatu i zakłada wręcz jego aktywny udział w interpretacji tekstu. Odbiorca na podstawie swojej wiedzy o świecie i określonej kompetencji językowej wydobywa z tekstu rzeczy najistotniejsze. Ten nurt semantyki nosi nazwę semantyki rozumienia. Jej

podstawowym pojęciem jest rama interpretacyjna, która obejmuje zespół pojęć tak powiązanych ze sobą, że aby zrozumieć jedno z nich, trzeba znać całą strukturę, w której się ono znajduje. Ramą interpretacyjną wyrazu lub wyrażenia nazywa się ogół wiedzy, pojęć i doświadczeń odbiorcy, by mógł on właściwie zrozumieć konkretny tekst.

W literaturze slawistycznej, szczególnie bułgarystycznej, silnie akcentuje się ostatnio także różnicę między stanem i zdarzeniem. Stan oznacza charakterystyczną stałą cechę subiektu, zdarzenie to cecha charakterystyczna dla danego momentu, niestała i zmienna. Zdarzenia zawsze zmieniają stany, na poziomie czasowym odpowiada im zawsze aoryst od podstaw dokonanych, stanom zaś – imperfectum od podstaw niedokonanych. Szczegółowo zagadnienia te omawiają Kazimierz Feleszko, Roman Laskowski, Violetta Koseska-Toszeva, Jolanta Mindak i inni w pracach poświęconych problemowi temporalności: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 1: *Temporalność*, Wrocław 1986; *Językowe studia bałkanistyczne*, t. 1, Warszawa 1987; *Synchroniczne badanie porównawcze systemów gramatycznych języków słowiańskich*, Warszawa 1992.

Konsekwencją powyższych założeń jest ściśle rozróżnienie pojęć „forma czasowa” i „czas” (gramatyczny). I tak na przykład w tzw. praesens historicum: „Idę sobie wczoraj do kina i spotykam ją” mamy formę czasu teraźniejszego, lecz czas przeszły. Wydarzenie bowiem miało miejsce w przeszłości, kontekst językowy wyznacza punkt odniesienia poprzedzający moment mówienia (wczoraj), co schematycznie przedstawić można w następujący sposób:

- W czas wydarzenia
- R punkt odniesienia, referencji
- M moment mówienia
- T oś czasu

Kategorię czasu pojmujemy jako właściwość systemu odnoszenia wydarzeń do punktu odniesienia, którym jest najczęściej moment mówienia. Wydarzenia te mogą być lokowane na linii czasu jako uprzednie (czas przeszły) lub następne (czas przyszły). Forma czasu teraźniejszego lokuje wydarzenia jako zachodzące w momencie mówienia, których moment referencji jest jednoczesny z momentem mówienia, co schematycznie można przedstawić w następujący sposób:

Forma czasu przyszłego określa wydarzenia, których moment referencji jest późniejszy niż moment mówienia:

Czas przeszły odnosi się do wydarzeń, których moment referencji jest uprzedni w stosunku do momentu mówienia:

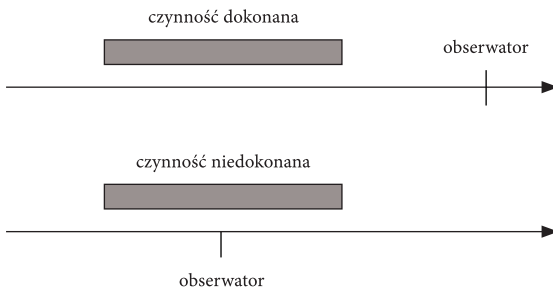

Wynika stąd, że punkt referencji może się na osi czasu przemieszczać, a jego konkretne miejsce wskazuje forma czasownika. Formy czasu teraźniejszego habitualnego typu: „Słońce wschodzi na wschodzie, a zachodzi na zachodzie”, „Ziemia jest planetą” można wyjaśnić jako takie, które mogą zajść w momencie mówienia i są zapewne postrzegane jako takie. W zdaniach: „Latem jest tu ładna pogoda” czy „Zimą to jezioro zamarza” czynność odnosi się wręcz do momentu mówienia, jest z nim równoczesna (punkt referencji – lato, zima). Nadawca komunikatu zapewne przenosi się myślowo do punktu referencji i wygłasza sąd odniesiony do tego nowego subiektywnego punktu mówienia. Niewykluczona jest również interpretacja zakładająca rozciągnięty moment referencji obejmujący także najbliższe lato (zimę). Podobnie te same zdania w czasie przeszłym można zinterpretować jako takie, w których moment referencji, również w czasie rozciągnięty, nie ogarnia jednak momentu mówienia, tzn. mówiący nie przenosi się subiektywnie w czasie, lecz wygłasza sąd prawdziwy dla jakiegoś określonego odcinka czasu, którego granice mieszczą się wciąż przed tym momentem mówienia (nawet dzisiaj). Wydaje się, że ta sama równoczesność czynności z punktem referencji wyjaśnia czas teraźniejszy w narracji o przyszłości, na przykład: „Latem jadę na długi urlop na jeziora”. Punkt referencji jest tu oznaczony wyrazem „lato” i czynność równoczesna z nim jest postrzegana jako teraźniejsza. Moment mówienia na pewno jest zupełnie różny od omawianych tu punktów odniesienia. W podobnym zdaniu: „Latem pojedę na urlop na jeziora” czynność odniesiona jest do momentu mówienia. Widzimy zatem, jak bardzo ważną

rolę spełnia punkt referencji – ułatwia określenie funkcji formy czasowej, natomiast znaczenie strukturalne nadal pozostaje to samo. Można wręcz stwierdzić, że to od niego zależy postrzeganie wydarzenia w czasie.

Opracowanie systemu form czasu przeszłego z uwzględnieniem powyższych rozważań zaproponowano w niezauważonej dotychczas w literaturze slawistycznej pracy Tine H. Amse-De Jong o znaczeniu form werbalnych w *Kodeksie supraskim*³. Po raz pierwszy zaakcentowano tutaj w studiach paleoslawistycznych znaczenie punktu referencji (odniesienia) w określaniu funkcji formy werbalnej. Punkt referencji (w terminologii autorki *Marked Period*) to przedział czasu scharakteryzowany ze względu na opowiadane zdarzenie wypływające ze znaczenia zdania. To właśnie zdarzenie (*Event*) i odcinek czasu mu odpowiadający (*Narrated Event*) decydują o znaczeniu formy werbalnej, a nie tylko jej realizacja formalna i wyznaczony przez nią odcinek czasu (*Narrated Event Period*). Punkt referencji jest niezależny od momentu mówienia (*Orientation Period*). Może leżeć zarówno przed nim, jak i za nim, a także oba te momenty mogą się pokrywać. Konkretnie znaczenie wypowiedzi wynika z punktu referencji (*Marked Period*), a znaczenie ogólne wypływa z orientacji względem momentu mówienia (*Orientation Period*).

Z kategorią czasu w słowiańszczyźnie silnie związana jest kategoria aspektu. Będziemy ją tutaj rozumieć jako własność polegającą na informowaniu o charakterze czynności. Czynność ujęta syntetycznie, całościowo jako fakt (a nie proces), na którą w sensie czasowym patrzymy wstecz, jest czynnością dokonaną. Czynność niedokonana charakteryzuje się ujęciem analitycznym, procesowym, postrzegamy ją tak, jak przebiega ona czasie, tak jakbyśmy byli jej naocznymi świadkami. Poniższe ujęcia różnią się zatem pozycją obserwatora. Dobrze przedstawia to schematyczny rysunek:

3 T. H. Amse-de Jong, *The meaning of the Finite Verb Forms in the Old Church Slavonic Codex Suprasliensis. A Synchronic Study*, The Hague 1974 (Slavistic Printings and Reprintings, 319).

W omówionej wyżej teorii stanowo-zdarzeniowej aspekt niedokonany odpowiadałby stanowi, a dokonany zdarzeniu. W poniższym zdaniu zaczerpniętym z Psalterza synajskiego aoryst od podstawy niedokonanej **ГРѢХЪ** może sugerować sytuację, w której obserwator patrzy w przeszłość, ujmując ją jako proces odbywający się w określonym odcinku czasu. Wydarzenie to jest uprzednie w stosunku do momentu orientacyjnego. Aoryst nie wprowadza tu pojęcia zdarzenia, lecz stanu, w którym żył psalmista. Treść psalmu modeluje sytuację, w której psalmista patrzy w przeszłość na swoje bezgrzeszne życie do czasu napaści nań złoczyńców (zatem jest to stan ograniczony w czasie), ujmując je jakby jako pewien zakończony tą napaścią etap życia. Efektem obecnej sytuacji jest prośba o pomoc będąca tematem psalmu. Używając tu formy aorystu, psalmista próbuje podkreślić tę ograniczoną rozciągłość czynności w momencie referencji, forma aspektu dokonanego sugerowałaby tu jeszcze wyraźniejszą nierozciągłość czynności w tymże momencie referencji. Mówiąc obrazowo, psalmista patrzy jakby z dystansu na swoje życie, na pewne okresy i etapy, które nim go spotykały, lokuje siebie jakby poza nimi. Przyjmuje pozycję obserwatora zewnętrznego. Hipotetyczna forma imperfectum od niedokonanego **ГРЕЧАДШЕ** mogłaby sugerować taką właśnie rozciągłość czynności w momencie referencji⁴:

Ps 58, 5: **НИ БЕЗАКОНЕНІЕ ЖЕ МОЕ НИ ГРѢХЪ МОИ ГІ, БЕЗ БЕЗАКОНЕНІА ГРѢХЪ.**

Użycie w tym miejscu imperfectum kazałoby też interpretować słowa psalmisty jako naocznego świadka wydarzeń, o których mówi, jako czynnego uczestnika. Patrzy na swoje życie nie z perspektywy, lecz niejako z centrum tych wydarzeń. Sam siebie umieszcza w przeszłości, ale to, o czym pisze, przeżywa w rzeczywistości.

Podobną sytuację sugeruje zdanie:

Ps 37, 12: **И БЛИЖНИИ МОИ ДАЛЕЧЕ СТАША И НЖЖДАДЖ СЯ ИСКЖЩЕИ ДШЯ МОЮЯ.**

Tu forma aorystu **СТАША** wskazuje na stan w przeszłości, nie wiemy, czy był to stan długotrwały, czy nie, ważne, że psalmista ujmując go jako

4 O rozciągłości czynności w momencie referencji i wynikającej stąd różnicy między formami aorystu i imperfectum mówi R. Nicolova w pracy *Orientacja temporalna wypowiedzi w relacji do aktu mowy i subiektu*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 1: *Temporalność*, Wrocław 1986, s. 207–220.

stan w przeszłości, na który patrzy znowu jakby z zewnątrz, skarżąc się na swój los, a konkretnie na to, że opuścili go przyjaciele. Przez pewien czas trwał stan, kiedy przyjaciele byli blisko, ale później się to zmieniło, zaśzło zdarzenie, które rozpoczęło nowy stan: „przyjaciele stanęli przeciwko mnie”, a zatem zdarzenie metaforycznie zaczynające „*stan stania daleko od psalmisty*”. Aoryst zatem wskazuje tu na to zdarzenie. Niedokonany charakter czasownika wyrażonego formą imperfectum jednoznacznie wskazuje na trwający w przeszłości proces. Psalmista skarży się, że jego dawni przyjaciele czyhali na jego życie. Ten proces jest jakby jednoczesny z tym zdarzeniem, które nazywa aoryst.

Formy czasu przeszłego są zatem niezależne od postaci aspektowej czasownika, ale jednocześnie istnieje równoważność między aorystem a imperfectum od podstaw niedokonanych i aorystem a imperfectum od podstaw dokonanych – różnią się one tylko oglądem sytuacji, perspektywą, z której obserwatorzy wiodą swoje opowiadanie.

Próby opisanego systemu słowiańskich form preterytalnych sięgają początków filologii słowiańskiej jako oddzielnej dyscypliny naukowej. Część prac łączy je z kategorią aspektu, widząc przyczyny zmian w jej rozwoju, czemu przeczyć może system bułgarski, zachowujący formy czasu przeszłego proste i mający jednocześnie bardzo dobrze rozwiniętą kategorię aspektu. Teorie tego typu pojawiają się nadal⁵. Takie podejście wymaga jednak ścisłego określenia kategorii aspektu w słowiańszczyźnie, jej początków i historii, w szczególności odpowiedzi na pytanie, czy język starocerkiewnosłowiański realizuje w tym zakresie już zupełnie nowe stosunki oparte na dokonaności lub niedokonaności czynności, czy jest to stan dopiero zapoczątkowany, a może stan w pełni rozwoju. Na te pytania brak jest nadal odpowiedzi. Według Jurija Masłowa⁶ język starocerkiewnosłowiański nie posiadał jeszcze w pełni rozwiniętej kategorii aspektu. Zabytki języka starocerkiewnosłowiańskiego wskazują dopiero na początek tego stanu, przedstawiają jeszcze dawną opozycję leksykalną określoności (terminatywności) i nieokreśloności. Aoryst oznaczałby wtedy czas przeszły określony, terminatywny z wyraźnie określoną granicą (предел действия, stąd предельный глагол), a imprefektum – czas

5 Пор. нр. Г. А. Хабургаев, *Древнерусский и древнепольский глагол в сравнении со старославянским (к реконструкции праславянской системы претеритов)*, [w:] *Исследования по глаголу в славянских языках. История славянского глагола*, Москва 1991, s. 42–54. Jego zdaniem dawną aspektowo-czasową opozycję aoryst-imperfectum zastąpiła opozycja czasowa praeteritum (perfectum)–niepraeteritum (nieperfectum), a przyczyna zmian leży w zaniku form imperfectum.

6 Пор. Ю. С. Маслов, *Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках*, „Вопросы славянского языкознания” 2 (1954) вып. 1, s. 68–138.

przeszły nieokreślony (непредельный, bez oznaczonej granicy). Ostatnio na oznaczenie tych elementów znaczeniowych czasownika używa się pojęć czasownik teliczny lub czasownik nieteliczny⁷. Według aspektologa rosyjskiego formy imperfectum od podstaw dokonanych i aorystu od niedokonanych świadczą o nie w pełni ukształtowanej kategorii aspektu. Również Maria Jeżowa twierdzi, że takie czasowniki oznaczają czynność, dla której nie jest właściwy aspekt czy jakakolwiek informacja o rodzaju czynności. Aoryst zawsze (zgodnie z tekstem greckim) oznacza czynność dokonaną, a imperfectum – niedokonaną⁸. Takie same wyniki otrzymała V. V. Borodič⁹, która materiał języka starocerkiewnosłowiańskiego podzieliła na 5 grup znaczeniowych, w których aoryst oznacza zawsze czynność określoną, konkretną, wziętą całościowo i sumarycznie, nawet od podstaw niedokonanych. Imperfectum zawsze oznacza czynność jako proces, stan, zdolność do wykonania danej czynności¹⁰. Utożsamianie aorystu od niedokonanych i imperfectum od niedokonanych (NDK) oraz imperfectum od dokonanych i aorystu od dokonanych (DK) jest charakterystyczne dla wielu badaczy problemów aspektowo-czasowych¹¹.

-
- 7 Czasowniki teliczne oznaczają czynność między dwoma zaznaczonymi wyraźnie punktami – zakończenie danego stanu i zapoczątkowanie nowego (np. siąść, сѣсти), czasowniki nieteliczne oznaczają tylko czynności z jednym punktem granicznym – początkowym nowego stanu (np. siadać, сѣдѣти). Czasownik „siąść” oznacza zakończenie stanu stanie (leżenia) i przejście do stanu siedzenia, czasownik „siadać” oznacza tylko stan siedzenia bez akcentowania zmiany, przejścia z jednego stanu do drugiego.
- 8 M. Jeżowa, *Praeterita proste w Kodeksie Mariańskim w porównaniu z formami tekstu greckiego*, [w:] *Badanie nad czasownikiem w językach słowiańskich. Typologia i konfrontacja*, Warszawa 1993, s. 17–40; tejsze *Jeszcze o praeteritach prostych w Kodeksie Mariańskim*, [w:] *Tradycje Cyryla i Metodego w językach i literaturach słowiańskich. Język piśmiennictwa słowiańskiego do XIV wieku*, Warszawa 1995, s. 51–70.
- 9 В. В. Бородич, *К вопросу о видовых отношениях старославянского глагола*, „Ученые записки Института славяноведения” 9 (1954), s. 50–139.
- 10 Podobne wyjaśnienie rozwoju form czasowych w zależności od kategorii aspektu prezentują prace T. P. Łomtiewa: *Об употреблении глагола относительно категории времени в древнерусском языке*, [w:] *тегож, Общее и урусское языкознание*, Москва 1972, s. 346–372 i *К характеристике видовой дифференциами претеритальных форм глагола в древнерусском языке*, [w:] *тамże*, s. 324–346. Według tego badacza rozwój stosunków aspektowych doprowadził do zaniku form prostych i rozwoju dawnego perfectum jako formy najbardziej neutralnej co do aspektu podstawy. Zadecydowała tu ekonomia środków językowych – czas przeszły dokonany wyrażał aoryst i perfectum oraz przeszły niedokony – imperfectum i perfectum NDK, dlatego formy proste stają się zbędne w systemie.
- 11 Por. np. A. Belić, *Aorist imperfektivnih глагола*, „Јужнословенски Филолог” 5 (1925–1926), s. 171–182; A. Musić, *Aorist imperfektivnih глагола v srpsko-hrvatskom jeziku*, „Јужнословенски Филолог” 5 (1925–1926), s. 27–41. Podobnie wyraża

Mimo niewątpliwych osiągnięć aspektowa teoria rozwoju form czasowych ma swoich przeciwników także dzisiaj. Rozwój form czasowych niezależnie od kategorii aspektu zaproponowała M. Dejanova¹². Wyróżniła ona w historii form preterytalnych w językach słowiańskich trzy etapy, źródeł doszukiwała się w konkurencji znaczeń niegłównych określonych form i związanego z tym zawężania znaczenia. Najczęściej konkurencja taka dotyczyła form aorystu i perfectum w znaczeniach niegłównych. Aoryst nadal pozostawał główną formą wyrażania przeszłości, w znaczeniach pobocznych zakresy obu form zrównały się, ale istniała między nimi różnica stylistyczna – aoryst był formą obiektywną narracji o przeszłości, perfectum wyrażało przeszłość bardziej emocjonalnie. Ten pierwszy etap reprezentują języki bułgarski i macedoński oraz zabytki języka starocerkiewnosłowiańskiego. Następnie aoryst ustępuje perfectum w wyrażaniu czynności przeszłych dokonanych. Teraz obie formy są formami bezwzględnymi, wyrażają czynność bezpośrednio w stosunku do momentu mówienia. Stan ten prezentują zabytki staroserbskie i staroruskie. Później konkurencja zaczyna dotyczyć także form imperfectum. Perfectum wyraża przeszłość w ogóle, imperfectum – czynności przeszłe ujęte dynamicznie. Przyczyny zmian autorka widzi w możliwościach starego systemu, w stylistyce i modalności. Nie wyjaśnia jednak, na czym miałyby one polegać. W innym miejscu autorka stwierdza subiektywność, emocjonalność w wyrażaniu rezultatywnego znaczenia perfectum. Ta aktualność zakończonych czynności w momencie mówienia nie musi być logiczna, lecz także emocjonalna, z jakichś względów ważna dla nadawcy, godna podkreślenia¹³.

Różnice modalne a nie temporalne między aorystem a perfectum sygnalizuje też I. Dobrev¹⁴. Sens perfectum według niego polega na emocjonalnym stosunku nadawcy komunikatu do nadawanych treści. Typowa dla Psalterza synajskiego tendencja wyrażania czynności przeszłych

się np. K. Režič, która dla aorystu zawsze widzi czynność zakończoną w przeszłości, trwającą, rozwijającą się (czasowniki niedokonane). Aoryst od niedokonanych oznacza czynność trwającą, przerywaną w przeszłości i znów rozpoczynaną, zawsze jednak zakończoną, całkowicie wyczerpaną przed momentem mówienia. Imperfectum oznacza czynność nieprzerwaną, ciągłą (K. Režič, *Aorist na имперфективните глаголи в хърватскоглаголическия лекционар*, „Palaeobulgarica” 9 (1985) z. 4, s. 56–73.

12 M. Dejanova, *Към въпроса за функционалния развой на перфекта в славянските езици*, „Славистичен сборник” 1963, s. 53–67.

13 P. M. Dejanova, *За отношението между аориста и перфекта в старобългарски език*, „Български език” 2 (1965), s. 97–109.

14 I. Dobrev, *Произход и значение на старобългарския перфект*, „Известия на института за български език” 22 (1973), s. 3–20.

jednorodnych na początku frazy formami aorystu, a na końcu – formami perfectum ma znaczenie dla metryki i rytmiki utworu. To ciekawe spojrzenie wymagałoby jednak dogłębniejszego zbadania przede wszystkim słowiańskiej metryki i weryfikacji. Modalne znaczenie perfectum widzą także V. Borodič¹⁵ czy J. Feyer¹⁶.

Wyraźnie morfologiczną funkcję perfectum – wyróżnika 2 osoby singularis czasu przeszłego – widzi S. Słoński¹⁷. Formy osoby 2 i 3 singularis aorystu posiadały te same zakończenia, co musiało powodować zakłócenie komunikacji i dla przejrzystości do paradygmatu 2 osoby singularis aorystu wprowadzono formy 2 osoby perfectum. Materiał Psałterza synajskiego potwierdza tezę Słońskiego. W zabytku obserwuje się ogromną przewagę form perfectum 2 osoby singularis nad pozostałymi i ich zupełny brak w 1 osobie, gdzie niepodzielnie panuje aoryst. To ważne spostrzeżenie Słońskiego może wskazywać na zarysowującą się już w najdawniejszym okresie tożsamość semantyczną obu form. Wskazuje też jednocześnie na to, że w 2 osobie liczby pojedynczej najłatwiej jest wyrazić rezultatywne znaczenie omawianych tu form. To właśnie tu bardzo czytelne staje się imiesłowowe znaczenie perfectum: **ТЫ ЕСИ СЪТВОРИЛЪ** może oznaczać po prostu „jesteś tym, który stworzył”.

Dla dalszych rozważań konieczne jest poczynienie kilku kolejnych założeń teoretycznych. Orientacja na moment mówienia wymaga określenia tzw. **a b s o l u t n e g o z n a c z e n i a** formy czasowej i jej **z n a c z e n i a w z g l ę d n e g o**. Ze względu na te dwa aspekty mówi się o znaczeniach głównych formy czasowej i jej znaczeniach pobocznych. Wyróżnia się nawet formy absolutne, oznaczające czynność w stosunku do momentu mówienia (np. starocerkiewnosłowiański praesens, aoryst) i względne (perfectum, plusquamperfectum, imperfectum, futurum aexactum, podobne znaczenia wyrażały także konstrukcje imiesłowowe), które wyrażają czynność względem momentu innej czynności zdania, a przez to i względem momentu mówienia. W literaturze slawistycznej ostatnio bardzo akcentuje się odróżnianie znaczenia systemowego i pragmatycznego form gramatycznych. Oba te podejścia nie przeczą sobie wzajemnie, lecz uzupełniają się i dopełniają. Pragmatyczne użycie formy wyznacza dosłowność i przenośność jej znaczenia. O przenośnym znaczeniu powiemy

15 V. B. Borodič, *К вопросу о значении перфекта в болгарском языке*, „Славянская филология” 4 (1963), s. 3–31.

16 Й. Фьойе, *Употребата на перфект в езика на Кирил и Методий*, „Кирило-Методиевски студии” 4 (1987), s. 132–138.

17 S. Słoński, *Tzw. perfectum w językach słowiańskich*, „Prace Filologiczne” 10 (1926), s. 1–33.

zawsze wtedy, gdy kontekst wypowiedzi stał będzie w sprzeczności z jej znaczeniem strukturalnym.

Nie sposób nie wymienić w tym miejscu kapitalnego dla paleoslawistyki opracowania starocekiewnosłowiańskich form czasów gramatycznych na materiale Kodeksu mariańskiego autorstwa Iriny Buniny¹⁸. Autorka wychodzi ze znaczenia form czasowych względem momentu mówienia, odrzucając odniesienie do punktu referencji. Formą czasu przeszłego absolutną jest aoryst, formy pozostałe są względne w relacji do aorystu na zasadzie uprzedniości (plusquamperfectum, niekiedy perfectum), jednoczesności (imperfectum) i następczości. Najbardziej neutralną formą narracji o przeszłości jest oczywiście aoryst, predestynowany niejako do wyrażania pozostałych odcieni znaczeniowych, do których język starocekiewnosłowiański wytworzył swoje środki. Nie dziwi zatem konkurencja w użyciu pewnych form czasu przeszłego. Te słuszne skądinąd założenia sprawdzają się jednak doskonale na tekście narracyjnym, którym jest ewangelia, i nie zawsze mogą mieć zastosowanie w tekście poetyckim. Podstawowe jednak tezy Buniny znajdują także potwierdzenie w języku psalterza. Poniżej do analizy włączymy szeroko tu omówione pojęcie momentu referencji oraz zwrócimy uwagę na semantykę i pragmatykę tekstu, wychodząc z założenia, że te aspekty analizy uczynią dotychczasowe rozważania dogłębniejnymi i wcale im nie będą przeczyć. Na marginesie warto tu dodać, że niektórzy badacze problemów temporalności nie dopuszczają analizy użycia form czasowych bez odwołania się do tych właśnie elementów¹⁹.

Materiał źródłowy niniejszego opracowania stanowią następujące edycje psalterzy cerkiewnosłowiańskich:

1. Księga Psalmów Biblii ostrożskiej według wydania: *Острожская Библия 1581*, Москва 1988 – dalej **O**.
2. Psalterz synajski według: С. Северьянов, *Синайская псалтырь. Глаголический памятникъ XI века*, СПб 1912 (reprint: Graz 1954); С. Tharnanidis, *The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai*, Thessaloniki 1988 (transliteracja z głagolicy własna) – dalej **S**.
3. Psalterza bolońskiego według wydania: *Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII век*, София 1968 – dalej **B**.
4. Psalterz porowski według wydania: E. B. Чешко, И. К. Бунина, В. А. Дыбо, О. А. Князевская, Л. А. Науменко, *Норовская*

18 I. K. Bunina, *Система времен старославянского гагола*, Москва 1959.

19 Por. np. J. Penčev, *Systemy bułgarskich czasów werbalnych i ich użycie*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, dz. cyt., t. 1, s. 195.

псалтырь. Среднеболгарская рукопись XIV века в двух частях, София 1989 – dalej N.

5. *Formy greckie za: Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, edidit A. Rahlfs, t. 2: Libri poetici et prophetic, editio nona, Stuttgart 1935.*

1. Semantyka form czasu przeszłego w cerkiewnośłowiańskich przekładach psalterza

Formy czasu przeszłego w języku prasłowiańskim tworzyły wewnętrznie uporządkowany układ elementów, między którymi istniały wzajemne zależności. Można zatem mówić w ich przypadku o systemie form wyrażających stosunki przeszłe¹. Były to formy aorystu, imperfectum, perfectum i plusquamperfectum, mające w systemie swoje ściśle określone funkcje. Aoryst miał być formą uniwersalną i podstawową w narracji o przeszłości i wyrażać po prostu czynność ze względu na moment mówienia, zakończoną przed nim bądź w ogóle czynność w przeszłości. Była to więc forma czasu bezwzględna. Pozostałe formy były formami względnymi – imperfectum wyrażało czynność jednoczesną z czynnością wyrażoną inną formą czasu – zwykle aorystem. Forma tzw. perfectum miała oznaczać czynność przeszłą zakończoną przed inną czynnością, której rezultaty miały być aktualne w okresie czasowym oznaczanym tą właśnie formą w postaci tego właśnie nowego stanu. Faktyczne jej znaczenie miało polegać na nazywaniu tego właśnie stanu. Tak pojmowana rezultatywność była w niej najważniejsza i odróżniała ją od innych form przeszłych, przede wszystkim aorystu i imperfectum. Plusquamperfectum wyraża uprzedniość czynności w stosunku do innej czynności przeszłej, która także zakończyła się przed momentem mówienia. Pierwotnie forma ta wyrażała rezultat zakończonej czynności w czasie wykonywania tej drugiej czynności przeszłej.

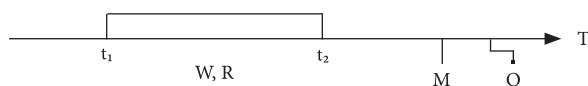
Stan ten charakterystyczny jest według I. K. Buniny dla języka Kodeksu mariańskiego. Jest to, jak wiadomo, tekst ewangelijny, a zatem

1 Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 1998, s. 582–583.

narracyjny, na którym o wiele łatwiej jest prześledzić poszczególne przypadki użycia określonej formy czasowej. Wydarzenia biegną tutaj po linii czasu hierarchicznie, od przyczyny do skutku. Psalmi są utworami poetyckimi o wielorakiej strukturze, należącymi do różnych gatunków i rodzajów literackich, przedstawiają zupełnie inny obraz. Sama ich wymowa i znaczenie muszą wpływać na analizę form, niekiedy wręcz konieczne jest przebrnięcie przez problem czasu w ujęciu filozoficznym. Głównie chodzi tu o cykliczność pojmowania czasu w Biblii i wpływ, jaki ma ono na użycie czasów gramatycznych, co sprawia, że materiał jest tu trudny do analizy. Przyjęta interpretacja psalmu wyznacza interpretację formy czasowej i odwrotnie. Zawsze jednak musimy pamiętać o tym, że każdy psalm powstał pod wpływem określonej konkretnej sytuacji, dopiero współcześnie nadaje się psalmom wymowę symboliczną i mistyczną. Trudności polegać mogą tu także na tym, że mamy w tym przypadku do czynienia z tekstem przetłumaczonym. Oryginał hebrajski się nie zachował, podstawą większości obecnych tłumaczeń jest tekst grecki. W przypadku tekstów cerkiewnosłowiańskich wymóg wierności oryginałowi musi wpłynąć na dobór form gramatycznych, co może stawiać pod znakiem zapytania oryginalność jej użycia w tekście słowiańskim i wyrażane nią rzeczywiste znaczenie.

1.1. Konstatujące znaczenie form czasu przeszłego

Podstawową formą narracji o przeszłości jest w języku starocerkiewnosłowiańskim i w jego późniejszych redakcjach forma aorystu. W psalterzu można wyróżnić kilka szczególnych kontekstów użycia jego form. Podstawową wydaje się być funkcja polegająca na stwierdzaniu zajścia (lub niezajścia) określonego wydarzenia w przeszłości. Czynność taka nie musiała się odbyć tuż przed momentem mówienia, lecz po prostu kiedyś w przeszłości. Ważny jest tu wyraźny początek i koniec czynności. Czas wydarzenia i moment referencji poprzedzają moment mówienia. Schematycznie można przedstawić to w sposób następujący: czynność w formie czasu przeszłego można zdefiniować jako opowiadanie o jakimś odcinku czasu przed momentem mówienia:

- T linia czasu
 M moment mówienia
 W czas wydarzenia

- R moment referencji
 O obserwator
 t₁ moment początkowy danej czynności
 t₂ moment końcowy czynności

Obszar ten odpowiada momentowi referencji i czasowi wydarzenia. Obserwator umiejscawia siebie poza wydarzeniami, patrzy na nie jakby z zewnątrz.

Stan ten nadal zachowują niektóre języki południowosłowiańskie (bułgarski i macedoński), w systemie języka serbskiego (chorwackiego) funkcjonują one także, lecz praktycznie w mowie prawie się ich nie używa. Języki północnosłowiańskie, które swój system temporalny znacznie uprościły, taką funkcję formy preterytalnej nazywają aorystyczną lub aoristivum². Kontekst ten jest całkowicie niezależny od podstawy aspektowej czasownika.

W Psalterzu synajskim i w pozostałych analizowanych tu przekładach tej księgi biblijnej doskonale wyrażają go formy aorystu, perfectum i imperfectum.

W poniższych przykładach bardzo łatwo wyobrazić sobie to znaczenie jako prostą informację o zajściu takiego, a nie innego zdarzenia³. Zdania poniższe spotyka się we wszystkich przeanalizowanych cerkiewnosłowiańskich przekładach Księgi Psalmów:

SBNO 2, 7: ГѢ Рече къ мнѣ снѣ моѣ еси ты.
 κυριος ειπεν προς με.

w którym niewątpliwie modelowana jest sytuacja nazwania w przeszłości bohatera psalmu Synem Bożym. Obrazowo można powiedzieć: „kiedyś w przeszłości zaszło zdarzenie wypowiedzenia przez X słów”. Podobne uwagi dotyczą i kolejnych fragmentów:

SBNO 9, 27: рече бо въ срѣдѣци своимъ не подвижѣ сѧ отъ рода въ родъ.
 ειπεν γαρ εν καρδια

9, 32: рече бо въ срѣдѣци своемъ забѣ бѣ отъврати лице свое.

2 Por. np. dla języka rosyjskiego A. В. Бондарко, *Вид и время русского глагола*, Ленинград 1979; Т. А. Золотова, *Перфект и перфектив – лексика, грамматика, функция*, „Научные доклады Филологического факультета МГУ” 3 (1998), s. 23–30.

3 Por. definicja zdarzenia we wprowadzeniu.

εἶπεν γὰρ ἐν καρδία [...] ἐπιλέλησται ὁ θεὸς ἀπέστρεψεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.

W **ЗАБѢ БѢ ОТЪВРАТИ ЛИЦЕ СВОЕ** aoryst także wskazuje na zajście zwykłego zdarzenia w przeszłości. Tu konkretnie psalmista mówi, że Bóg stworzył świat, ale potem o nim zapomniał i odwrócił swoją twarz od swojego stworzenia. Egzegeci podkreślają bowiem, że to psalm o tym, do czego doprowadza człowieka jego pycha. Zauważmy, że niektóre cerkiewnosłowiańskie przekłady psalterza zmieniają tutaj formy czasowe. Tekst zgodny z S przekazują B i O, tylko N używa perfectum w miejscu greckiego aorystu: **рече бо въ срѣдѣци своемъ забѣ бѣ отъвратилъ естъ лице свое.**

Również w dalszych ustępach łatwo wyobrazić sobie sytuację, w której psalmista informuje czytelnika o pewnym zdarzeniu, na które patrzy też z pewnej perspektywy:

SBNO 13, 1: **рече бесоуменъ въ срѣдѣци своимъ нѣстъ бѣ.**

SBNO 52, 2–4: **рече безоуменъ въ срѣци своемъ нѣстъ бѣ растлѣшиа сѣ и омразишиа сѣ въ безаконенъи нѣстъ творѣни добра, бѣ съ нѣи приниче на снѣ члѣчѣи видѣти аще естъ разоумѣваѣи или възикаѣи бѣ, вси оуклонишиа сѣ въ коупѣ неключими бышиа.**

εἶπεν ἀφρών ἐν καρδία [...] διεφθάρησαν καὶ εβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις [...] ὁ θεὸς [...] διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς [...] πάντες ἐξέκλιναν ἀμα ἠχρεώθησαν

W tych słowach bowiem psalmista przedstawia proroctwa, zdarzenia, do których doprowadzili sami Judejczycy, a które doprowadziły ich w konsekwencji do upadku.

SBNO 68, 22: **і дашиа въ ѣдѣ моѣхъ злѣчѣ и въ жиажѣдѣ моѣхъ напоишиа мѣ оцѣта.**

καὶ ἔδωκαν [...] ἐπότισαν με ὄξος.

SBNO 70, 10: **егда изнемагаетъ крѣпость моѣ не остави мене ѣко рѣшиа врази мои мѣнѣ.**

ὅτι εἶπαν οἱ ἔθροί.

SBNO 72, 2: **коль добръ бѣ илѣвъ правымъ срѣдѣцемъ мнѣ же мала не подвижасте сѣ носѣ мала не пролишиа сѣ стопы моѣ.** ἔμου [...] ἔσαλεύθησαν οἱ πόδες [...] ἔξεχύθη.

SBNO 97, 2: сѣказа гъ спнїе своє прѣдъ ѡзрыкы.

ἐγνώρισεν κύριος τὸ σωτέριον

Również i tutaj mamy do czynienia z prorocstwami, ale jednocześnie powyższe słowa są zapowiedzią ich spełnienia. To przekonanie jest tak silne, że psalmista ucieka się do znanego chwytu pragmatycznego polegającego na przedstawieniu tego, co pewne i niechybne, jako czegoś, co się już dokonało. Nie ulega wątpliwości, że powyższe słowa tylko stwierdzają zajście odpowiednich wydarzeń. W tekście greckim ponownie słowiańskim formom aorystu odpowiadają formy aorystu lub imperfectum.

Czynności вѣзвахъ и оуслыша poniżej odnoszą się do jakiegoś odcinka w przeszłości, który nie ogarnia momentu mówienia, a jednocześnie psalmista, mówiąc o nich, ciągle zajmuje pozycję obserwatora zewnętrznego zdarzeń:

SBNO 3, 5–6: гласомъ (BNO: гласомъ) моимъ къ гѣи вѣзвахъ и оуслыша мѡ отъ горы стѡа своєѡ. азъ же оуспяхъ и съпахъ вѣстахъ ꙗко гъ застѣпитъ мѡ.

φωνή μου [...] ἐκέκραξα και ἐπέκουσεν μου [...] ἔγω ἐκοιμήθην και ὑπνοσα ἐξέγερθην.

Powyższe uwagi stają się jeszcze bardziej oczywiste w wersji азъ же оуспяхъ и съпахъ вѣстахъ ꙗко гъ застѣпитъ мѡ, w którym przedstawiona jest wręcz kolejność zachodzenia poszczególnych wydarzeń w przeszłości przed momentem mówienia. Takie użycie form aorystycznych przekazujących informację o kolejności zachodzących zdarzeń charakteryzuje więcej utworów omawianej księgi:

SBNO 68, 27: прольи на нѡ гнѣвъ твои и ꙗрость гнѣва твоего да иметъ ѡ [...] зане егоже ты порази ти погнѡша и въ болѣзни ꙗзвѣ моихъ приложиша.

ὅτι [...] συ ἐπέταξας αυτοί κατεδίωξαν και [...] τραυμαίων σου προσέθηκαν.

Ustęp ten zawiera prośbę o ukaranie wrogów, którzy w jakimś okresie przeszłości dokonali opowiedzianych tu wydarzeń.

SBNO 113, 11: бъ же нашъ на нѡсе і на землі въсѣ елико въсхотѣ сътвори.

[...] πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν.

Interpretacja tego ustępu może być dwojaka: rezultatywna (w momencie mówienia trwa stan opisany formą **сѣтвори**) i konstatająca fakt. Psalm ma jednak charakter dziękczynny, jak poucza egzegeza, wychwala Boga w jego stworzeniu, dlatego omawiane formy użyte są w znaczeniu konstatającym fakt w przeszłości, jako zdarzenia zmieniające poprzednie stany. Forma **въсхотѣ** informuje nas o tym, że w określonym różnym zupełnie od momentu mówienia okresie w przeszłości zaszło to wydarzenie.

Sytuację opisaną poniżej wyobrazić sobie można jako zwykłą informację o tym, że kiedyś w przeszłości psalmista nie żył w zgodzie z prawem Bożym i jakie były tego konsekwencje:

SBNO 118, 136: **исходишта водьнаа известе очи мои понеже не съхранихъ закона твоего.**

διεξόδους ἡδάτων κατέβησαν οἱ ὀφθαλμοί μου ἔπει οὐκ ἐφύλαξαν τον νόμον σου.

Niekiedy odcinek czasu, o którym opowiada forma aorystu, jest wyraźnie wskazany:

SBNO 4, 2: **вѣнегда възвахъ оуслыша мѧ.**

εν τῷ ἐπικαλείσθαι με εἰσήκουσεν μου.

S 7, 7: **і възстани г̄и бже мои повелѣньемъ имъже заповѣдѣ (BNO – заповѣда).**

ἐξεγέ ἐθέτι κύριε ὁ θεοός εν προστάγματι ω ἐνετείλω.

SBNO 41, 4: **быша слъзѣ мои мнѣ хлѣбъ денъ и ношѣ егда г̄лаахъ мнѣ на всѣкѣ денъ кѣде естѣ бѣ твои.**

ἐγενήθη μοι τα δάκρυα [...] ταυτα ἐμνήσθην και ἐξέχεα επε εμε την ψυχήν μου.

SBNO 60, 3: **внми мольбе мое отъ конецъ землиа къ тебѣ възвахъ егда оуны ср̄це мое.**

SBNO 125, 1: **егда възврати г̄ь плѣнъ сионъ въхомъ ꙗко оутѣшени.**

εν τῷ ἐπίστρεψαι [...] ἐγενήθημεν.

Przykłady te dodatkowo wskazują na użycie aorystu w funkcji czasu względnego, odniesionego nie do momentu mówienia, lecz do momentu

innych opowiedzianych wydarzeń. W ostatnim przykładzie potwierdzeniem tych słów niech będzie konstrukcja dativus cum infinitivo w innych analizowanych tu tekstach. Psalterze norowski i ostrogski przekazują powyższe zdanie w następujący sposób: **ВЪНЕГДА ВЪЗВРАТИТИ ГОУ ПЛѢНЬ СИОНЪ ВЫХОМЪ ЯКО ОУТѢШЕНИ.**

Poniżej znów przekazywana jest prosta wiadomość o tym, że kiedyś w przeszłości (tu według psalmisty na początku czasu) zaszło określone zdarzenie:

SBNO 77, 1. 3: **ВЪНМѢТЕ ЛЮДИЕ МОИ ЗАКОНЪ МОИ ПРИКЛОНИТЕ ОУХО ВАШЕ ВЪ ГЛ҃Ы ОУСТЪ МОИХЪ [...] ПРОВѢШТАИЖ ГАНАНИѢ ИСПРѢВА ЕЛИКО СЛЫШАХОМЪ И РАЗОУМѢХОМЪ Ѣ И ОТЪЦИ НАШИ ПОВѢДѢШИМ НАМЪ.**

[...] ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτὰ καὶ ὁ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν.

Zdarzenie mogło zajść w określonym momencie historii Izraela:

SNO 80, 7: **СВѢДѢНІЕ НА ИОСИФѢ ПОЛОЖИ Е ЕГДА ВЪЗИДЕ ОТЪ ЗЕМЛЯ ЕГОУПТЬСЬКЫ ЯЗЫКА ЕГОЖЕ НЕ ЗНА ОУСЛЫША И ОТЪЯТЪ ХРИБЕТЪ ИХЪ ВЪ СКРѢБИ ПРИЗѢВА МЯ И ИЗБАВИХЪ ТЯ ОУСЛЫШАХЪ ТЯ ВЪ ТАИНѢ БОУРЬНѢ ИСКОУСИХЪ ТЯ НА ВОДѢ ПРѢРѢНЬѢ.**

γλώσσαν ἢν οὐκ ἔγνω ἠκούσεν ἀπέστησεν [...] ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδούλευσαν.

Powyższe słowa pokazują też wzajemne powiązania czasowe między formami aorystu. Czynność **ЯЗЫКА ЕГОЖЕ НЕ ЗНА** odnosi się do czynności **ОУСЛЫША** i nazywa stan, który był aktualny w tej płaszczyźnie czasowej, pełni tu funkcję podobną do funkcji form imperfectum. Wskazuje ona na jednoczesność obu czynności. Niektóre przekłady psalterza przekazują ten ustęp właśnie formą imperfectum:

В 80, 7: **ЯЗЫКА ЕГОЖЕ НЕ ЗНАА[ШЕ? – tekst nieczytelny] ОУСЛЫША И ОТЪЯТЪ ОТЪ БРѢМЕНЪ ХРИБЕТЪ ИХЪ; О: ЯЗЫКА ЕГОЖЕ НЕ ВЕДАШЕ ОУСЛЫША И ОТЪЯТЪ ХРИБЕТЪ ИХЪ.**

SBNO 113, 1–3: **ВЪ ИСХОДѢ ИИЛЕВЪ ОТЪ ЕГИПТА ДОМОУ ІѢКОВАѢ ИЗ ЛЮДЕИ ВАРВАРЪ БЫСТЪ ИЮДѢА СТ҃ЫНИ ЕГО [...] МОРЕ ВИДѢ И ПОВѢЖЕ І ИОРДАНЪ ВЪЗВРАТИ СЯ ВЪСПИЯТЪ.**

ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ ἢ θαλάσσα εἶδεν καὶ ἔφυγεν ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω.

Wydarzenia są tu wyraźnie odniesione do momentu wyprowadzenia z Egiptu.

SBNO 93, 18: **лице глахъ подвижа сѧ нога моѣ.**
 εἰ ἐῴλεγον Σεσάλευται ὁ πούς μου.

Czas zajścia zdarzenia **подвижа сѧ нога моѣ** odniesiony jest do zajścia wydarzenia opisanego formą **глаголахъ**.

Dalej powyższe uwagi zastosujemy do słów:

SB 105, 44: **и видѣ ГѢ егда вѣстжишиа и оуслышиа молитвѧ ихъ.**
 και ἐῴδεν εν τῷ θλίβεσθαι [...] εἰσάκουσαι της δεήσεως αὐτῶν.

Pozostałe analizowane tu przekłady promują w tym miejscu inną konstrukcję:

NO: **и видѣ ГѢ вѣнегда стжжити имъ вѣнегда емоу оуслышати млитвы ихъ**

S 106, 28: **и възваша ко ГѢ егда вѣстжишиа и отъ вѣдъ ихъ избави ѧ изведе ѧ.**
 και ἐκέκραξαν προς κήριον εν τῷ θλίβεσθαι [...] και εκ τῶν ἀναγκῶν [...] ἐξηγαγέν αὐτους.

w których punkt odniesienia wskazują znów inne wydarzenia opisane innymi formami czasowymi.

Różniejsze przekłady proponują inne rozwiązania. N: **и възваш (O: възваша) къ ГѢу вѣнегда скръбѣти им и ѿ вѣдъ ихъ изведе ихъ** z jakże charakterystycznym starobułgarskim pomieszaniem *iusów*; B: **и видѣ ГѢ егда вѣстжишѧ и отъ вѣдъ ихъ спсе ѧ.**

SBNO 131, 6–7: **се слышахомъ ѧ въ ефраитѣ обрѣтомъ ѧ въ полихъ джеравты внидѣмъ въ село его поклонимъ сѧ на мѣсте идеже стоѣсте носѣ его.**
 ἴδου ἠκούσαμεν αὐτην εν Εφραθα εὔρομεν αὐτην [...] προσκυνήσομεν [...] ου ἔστασαν οἱ πόδες αὐτοῦ.

Forma aorystu **стоѣсте носѣ его** wskazuje dodatkowo na użycie względne – oznacza stan aktualny w momencie referencji, czyli w czasie pobytu w Efraicie.

SBNO 136, 1: **НА РѢЦѢ ВАВИЛОНЬСТѢ ТОУ СѢДОМѢ И ПЛАКАХОМЪ СЯ ПОМѢАНЖЕШЕ СИОНА.**

ἐπὶ τῶν ποταμῶν [...] ἔκει ἑκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν.

Punktem odniesienia s̄a tu okresy pobytu psalmisty w Efraicie czy nad Babilonem.

Zupełnie zrozumiałe s̄a omawiane tu formy we fragmentach narracyjnych, opowiadaj̄ących o pewnych okresach w przeszłości. W tym przypadku formy aorystu nazywaj̄ s̄a s̄ady prawdziwe, aktualne w tym okresie. S̄a to rzadkie fragmenty wskazuj̄ące na liniowe pojmowanie czasu:

SBO 104, 8–9: **ПОМѢАНЖ ВЪ ВѢКЪ ЗАВѢТЪ СВОИ СЛОВО ЕЖЕ ЗАПОВѢДА (BNO: ЗАПОВѢДА) ВЪ ТЫСѢЦИ РОДА ЕЖЕ ЗАВѢЩА АВРААМОУ И КЛѢТВѢ СВОИЖ ИСААКОУ.**

ἡμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα [...] λόγου οὐ ἐνετείλατο εἰς χιλίας.

Formę perfectum na miejscu greckiego aorystu lub imperfectum proponuje tłumacz Psalterza norowskiego: **ПОМѢАНЖЛѢ ЕСТЬ ВЪ ВѢКЪ ЗАВѢТЪ СВОИ СЛОВО ЕЖЕ ЗАПОВѢДА ВЪ ТЫСѢЦИ РОДА ЕЖЕ ЗАВѢЩА АВРААМОУ И КЛѢТВѢ СВОИЖ ИСААКОУ.**

SBNO 104, 16: **ПРИЗЪВА ГЛАДЪ НА ЗЕМЛИЖ.**

καὶ ἐκάλεσεν λιμὸν.

SBNO 104, 23: **И ИДЕ ИЗРАИЛЬ ВЪ ЕГИПТЪ И ИЖКОВЪ ПРИДЕ ВЪ ЗЕМЛИЖ ХАМОВЖ.**

καὶ εἰσήλθεν Ἰσραὴλ [...] καὶ παρώκησεν ἐν γῆ χαμ.

SBNO 105, 18–21: **И РАЖДЕЖЕ СЯ ОГНЪ ВЪ СОНЪМѢ ИХЪ ПЛАМЕНЬ ПОПАЛИ ГРѢШЬНИКЪ И СТВОРИШѢ И ПОКЛОНИША СЯ ИСТОУКАНЪМОУ И ИЗЪМѢНИША СЛАВЖ ЕГО... И ЗАВЪЩА БѢ СПѢИЖИГО И.**

καὶ ἐξεκαίθη ἡ πύρ [...] φλοξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλοὺς καὶ ἐποίησαν μόσχον καὶ προσεκύνησαν [...] καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν ἐπελάθοντο τοῦ θεοῦ.

SBNO 114, 3: **ОВѢСЦА МѢ БОЛѢЗНИ СЪМРЪТНЫИѢ ВѢДЪ АДОВЪ ОБРѢТЖ МѢ СКРЪБЪ И БОЛѢЗНЬ ОБРѢТЪ И ИМѢ ГНѢ ПРИЗЪВАХЪ.**

περιεσχόν με ὧδίνες θανάτου κίνδυνοι ἄδου εὐϋροσαν με [...] καὶ τὸ ὄνομα κυρίου ἐπεκαλεσαμην.

SBNO 118, 78: и постыдиатъ сѧ грѣднѣ ꙗко бес правѣды беззаконьновашѧ на мѧ.

[...] ἠνόμησαν εἰς ἐμε.

SBNO 142, 3–6: съмѣрилъ естъ на земли животъ мои [врагъ] посади мѧ въ тьмѣныхъ ꙗко и мрътви вѣкоу и оуны во мнѣ дхъ мои во мнѣ съмѣяте сѧ срѣе мое помѧнѣхъ дѣни дравельнѧ поучихъ сѧ во всѣхъ делѣхъ твоихъ.

ἐταπείνωσεν εἰς γῆν την ζωὴν μου ἐκάθισεν με εν σκοτεινοῖς [...] και ἠκαδίασθη επ' ἐμε [...] εν εμοὶ ἐταράχθη ἡ καρδία μου ἐμήθηθη ἡμερῶν ἀραχαίων και ἐμελέτησα εν [...] ἔργοις σου.

SBNO 151, 1–6: мѧнеи вѣхъ въ братрии моеи и юнеи въ домоу оца моего рѣцѣ мои сътвористе органы прѣсти мои съставишѧ пѣсалтирь и кѣто възвѣсти гю моемоу тѣ гѣ самъ оуслыша мѧ и посъла дѣла своего и помаза мѧ милостыѣ помазаниѣ поятъ мѧ отъ овецъ оца моего... изидъ противѣж иноплеменикоу и проклятъ мѧ идолы своими азъ же изъвалѣкъ мечъ мои оуцѣкнѣхъ и възясѣ поношение отъ снѣ илавъ.

μικρὸς ἡμῖν [...] αἱ χεῖρες ἐποίησαν ὄργανον οἱ δάκτυλοι ἤρμωσαν ψαλτήριον [...] κυριος αὐτὸς εἰσάκουει ἐξαπέστειλεν [...] και ἠρέν με εκ τῶν προβάτων [...] και ἐχρίσεν με εν τῷ ελαίῳ [...] και οὐκ εὐδόκησεν εν αὐτοῖς κυριος [...] ἔγω δε σπασάμενος την [...] μάχαιραν ἀπεκεφάλισα αὐτόν [...].

Informacja o pewnych ograniczonych wydarzeniach w przeszłości cechuje wypowiedzi z innych psalmów, które przekazują tylko informację o zajściu konkretnego zdarzenia. Również tutaj wymienione formy nazywają tylko sądy prawdziwe, rzeczywiste, aktualne w tym oznaczonym okresie:

SBNO 9, 7: вражьѣ оскѣдѣшѧ оржьѣ в концеъ и градъ раздрюшилъ еси.

Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ρομφαῖαι [...] και πόλεις καθείλες.

SBNO 13, 2: гѣ съ нѣси приниче на снѣ члчѧ видѣти ꙗште естъ разоумѣваѧ ли възискаѧи ба.

κυριος [...] διέκυψεν επι υἱοῦς [...].

SBNO 16, 6: азъ възъвахъ ꙗко оуслыша мѧ бѣ приклони ко мѣнѣ оучо твое.

ἔγω ἐκέκραξα ὅτι ἐπήκουσας μου.

SBNO 17, 6–7: **і вѣ скръвѣ моѣхъ призвахъ г҃ѣ и кѣ боу моємоу воззвахъ и оуслыша отъ свѣта своєѣа гласъ мой.**

και εν τῷ θλίβεσθαι με ἐπεκαλέσαμην και [...] ἐκέκραξα ἤκουσεν εκ ναοῦ ἀγίου [...].

SBNO 17, 14–15: **и возъгрѣмѣ съ нѣси г҃ѣ и въшынеи дастъ гласъ свои, поустѣ стрѣлы и разг҃ѣна ѿ і малъныѣа оумножи и смѣа-те ѿ и авишиѣ сѣа источници водѣ и отъкрышиѣ сѣа основаниѣ оуселеныѣа.**

και ἐβρόντησεν εξ ουράνου [...] και ὁ ἥψιστος ἔδωκεν [...] και ἐξαπέστειλεν βέλη και ἐσκόρπισεν [...] και ἀστραπάς ἐπλήθυνεν και συνετάραξεν αυτους και ὤφθησαν αἱ πῆγαι των ἡδάτων και ανεκάλυφθε τα θεμελία [...].

SBN 17, 42: **возъвашѣ и не вѣ спѣиѣи кѣ г҃ю и не оуслыша ихъ.**
ἐκέκραξαν και οὐκ ἦν ὁ σώζων [...] και ουκ ἐξήκουσεν αυτον.

Tłumacz Biblii ostrogskiej zaproponował w tym miejscu formy aorystu i imperfectum: **возъвашѣ и не вѣ спѣиѣи кѣ г҃ю и не оуслышашѣ ихъ.** Wskazuje to niewątpliwie na tożsamość znaczeniową obu form.

SBN 20, 5: **живота проси оу тебе и далъ ємоу еси длъготѣ дѣныѣ въ вѣкѣ вѣкоу.**

ζωήν ητήσατο σε και ἔδωκας αυτῶ.

Słowiańskiej formie perfectum odpowiada w tekście greckim aoryst. Propozycja tłumacza z Ostroga polega na użyciu w tym miejscu formy perfectum: **живота просилъ ѿ тебе и далъ ємоу еси длъготѣ дѣныѣ въ вѣкѣ вѣкоу.**

SBNO 21, 5–6: **на тѣа оупъвашѣа отъци наши и избавилъ ѿ еси, кѣ тебѣ възвашѣа и спѣи сѣа сѣтѣ на тѣа оупъвашѣа и не постыдѣшиѣ сѣа.**

επι σοι ἠλπίσαν οἱ πατέρες ἠλπίσαν και ἐρρύσω αυτους προς σε ἐκέκραξαν και ἐσώθησαν επι σοι ἠλπίσαν και ου κατησχύνθησαν – w tekście greckim w miejscu formy perfectum mamy futurum.

Bardzo często czasownik **оупъвати** w tekście psalterzowym występuje w znaczeniu rozciągniętej w czasie czynności lub stanu, powyżej

jednak wskazuje zapewne na zwykle zajście zdarzenia zaufania („zacząć ufać”) Panu już przez poprzednie pokolenia, co bardzo łatwo prześledzić w następujących fragmentach:

SNO 21, 8–9: **ВЪСИ ВИДІАШТЕИ МІА ПОРЖГАШІА МИ СІА И ГЛАШІА ОУСТЪ СВОИМИ И ПОКЪВАШІА ГЛАВАМИ: ОУПЪВА НА ГІѢ ДА ИЗБАВИТЪ И И СПѢТЪ И.**

πάντες οἱ θεωροῦντες ἐξεμυκτέρισαν με ἐλάλησαν [...] ἐκίνεσαν κεφαλὴν: ἠλίπισεν ἐπὶ κύριον ρυσάσθω αὐτον.

Ustęp ten wskazywać może jakby na zależności przyczynowo-skutkowe. Z jednej strony jest tu obraz wrogów psalmisty dręczących i nękających go, a z drugiej – bogobojnego psalmisty, który już kiedyś zaufał Panu, przez co jest teraz narażony na szyderstwa ze strony nieprzyjaciół. Tutaj forma **ОУПЪВА НА ГІѢ** odnosi się do czynności wykonywanych przez owych nieprzyjaciół, poprzedza je i zapewne trwa w momencie ich zachodzenia, skoro psalmista uskarża się na szyderstwa. Warto tu zwrócić uwagę na ten ustęp w Psalterzu bolońskim: **ВЪСИ ВИДІАШТЕИ МІА ПОРЖГАШЖ МИ СІА И ГЛАШЖ ОУСТЪ СВОИМИ И ПОКЪВАШІА ГЛАВАМИ ОУПЪВАИ НА ГІА ДА ИЗБАВИТЪ И И СПѢТЪ** i z ciekawą transformacją aorystu na formę trybu rozkazującego, która dobrze oddaje zamierzoną przez psalmistę skargę na szyderstwo ze strony nieprzyjaciół.

SBNO 25, 1: **СЖДИ МИ ГИ ГІКО ДЗЪ НЕЗЛОБОЖ МОЕИЖ ХОДИХЪ.**

[...] ἔγω ἐν ἀκακία μου ἐπορεύθην.

SBNO 25, 11: **ДЗЪ ЖЕ НЕЗЛОБОЖ МОЕИЖ ХОДИХЪ ИЗБАВИ МІА ГИ И ПОМИЛОУИ МІА.**

W powyższych fragmentach aoryst użyty został od podstaw niedokonyanych. Tu aspekt wskazuje na rozciągłość czynności w czasie („ten stan jakiś czas trwał”), jednak aoryst każe go ujmować całościowo jako zdarzenie, które ten trwający jakiś czas stan rozpoczęło. Całość ujmowana jest niejako statycznie. Inaczej jest poniżej.

SBNO 37, 7. 9: **ПОСТРАДАХЪ И СЪЛІАХЪ СІА ДО КОНЬЦА ВЕСЬ ДЕНЬ СЪТОУІА ХОЖДААХЪ, ОЗЛОВЛЕНЪ БЫХЪ И СЪМЪРИХЪ СІА СЪЛО РИКААХЪ ОТЪ ВЪЗДЫХАНИѢ СІА МОЕГО.**

ἐταλαιπώρησα και κατεκάμφθην [...] ὅλην την ἡμέραν [...] ἐπορευόμεν ἐκακώθην και ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα ὠρυόμεν ἀπο στεναγμοῦ [...].

Imperfectum od niedokonanych oznacza tu stan w przeszłości, jednak ten stan ma charakter powtarzalny, długotrwały, jest ujmowany niejako dynamicznie.

SBNO 39, 2: **тръпиа потръпѣхъ ꙗѣ и вѣниатъ ми и оуслыша молитвѣж моѣж.**

[...] ὑπέμεινα τον κυριον και προσέσχεν μοι και εισηκουσεν [...].

Te słowa z kolei można by interpretować jako rozpoczynające pewien trwający stan, lecz zamierzeniem psalmisty jest tu podziękowanie za wy-bawienie z choroby. Słowa **тръпиа потръпѣхъ, вѣниатъ, оуслыша** oznaczają po prostu zajście w przeszłości określonego zdarzenia.

Czynność wyrażona formami aorystu odnosi się tu do momentu referencji, który wskazują następne słowa – lokuje ją jakby na początku czasów, co wyraźnie wskazuje na informację o zajściu wtedy pewnego zdarzenia:

SBNO 43, 2: **бже оушима нашими оуслышахомъ оѣи наши повѣдѣшиа намъ дѣло еже съдѣла во дѣни ихъ во дѣни прѣвѣиа.**

εν τοις ὡσὶν ἠκούσαμεν οἱ πατέρες ἀνήγγειλαν ἡμῖν ἔργον ὁ εἰργάσω εν ταῖς ἡμέραις [...]

Jednocześnie mamy tu bardzo ciekawą z punktu widzenia semantyki i hermeneutyki przekładu operację translatorską, a mianowicie transformację gramatyczną, w której oryginalnemu greckiemu participium parateriti activi ὁ εἰργάσω odpowiada słowiański aoryst. Transformacja taka pozwala inaczej interpretować słowa psalmu, odnosząc wszystkie wydarzenia do początku czasów i ujmując je jako zdarzenia, które wtedy zaszły. Autor grecki chciał zapewne wyrazić uwielbienie dla Boga Stwórcy, którego dzieło jest ponadczasowe, które wciąż się powtarza (stąd participium). Tłumacze tekstu słowiańskiego ujęli dzieło boże jako akt skończony w formie zdarzenia z początku czasów.

Opisywane zdarzenie z przeszłości może być pretekstem do próśb i błagań, jest jakby ich przyczyną:

SBNO 55, 9: **помилуи ми бже [...] бже животъ мои исповѣдѣхъ тебѣ.**

την ζωήν μου ἐξηγγειλά σοι.

Wyraźne odniesienie do przeszłości podkreśla partykuła **иде**:

SBO 101, 10–11: **иде попелъ ꙗко хлѣвъ ꙗсъ и питъе мое съ плачель растварѣахъ отъ лица гнѣва и ꙗрости твоея ꙗко възнесъ низвъръже мѧ.**

[...] ἄρτον ἔφαγον και το πόμα μου [...] ἐκίρνω [...] ὅτι ἐπάρας κατερραξάς με.

Psalterz norowski przekazuje powyższy ustęp formami imperfectum i perfectum: **яко пепелъ яко хлѣвъ ядѣхъ и питие мое съ плачель растварѣахъ ѿ лица гнѣва твоего яко възнесъ низвърглъ еси мене**, wydaje się tkwić w innym obrazowaniu, scena w N jest dynamiczna, jakby bardziej dramatyczna, przeszła, ale tak ujęta, jakby zachodziła przed oczami psalmisty.

Niekiedy interpretacja znaczenia formy czasu przeszłego jest dyskusyjna. Psalm 7 jest tego doskonałym przykładem. Jest to psalm lamentacyjno-błagalny. Tematem jego jest stała sytuacja zagrożenia psalmisty osaczonego zewsząd przez wrogów. Jest wyrazem ufności w zbawienie, jednak pod pewnymi warunkami, z których psalmista zdaje sobie sprawę, i dlatego mówi:

SBNO 7, 4–5: **ѿи бѣ мои ꙗще створихъ се [...] аще въздахъ въздажшимъ ми зъло отъпадѣмъ оубо отъ врагъ моихъ тѣщъ.**

[...] εἰ ἐποίησα τούτο εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν [...].

Utwór przedstawia sytuację jednostkową ujętą niejako syntetycznie. Opowiada ona o jakimś okresie w przeszłości, który nie ogarnia zapewne momentu, kiedy o tej czynności się mówi, lecz może zapewne powtórzyć się w następnych okresach czasowych. Zdradza to cykliczność w pojmowaniu czasu i pozwala ten ustęp zinterpretować jako opowiadający o czynnościach wiecznych, ponadczasowych (patrz niżej). Pamiętać jednak należy, że każdy psalm powstał w wyniku konkretnego wydarzenia i do takiego się odnosi, dlatego biorąc to pod uwagę, łatwo wyobrażamy sobie sytuację, w której psalmista informuje po prostu o zajściu określonego wydarzenia.

Dyskusyjny jest też fragment Ps 26, 7–8: **оуслыши ѿи гласъ мои имже възвахъ помилоуи мѧ и оуслыши мѧ тебѣ рече срѣдѣце мое ѿѣ възискж и възиска тебе лице мое**, w którym większość form aorystu nazywa po prostu odpowiednie zdarzenia, które miały miejsce w przeszłości i o tym przeszłym okresie opowiadają. Ich moment referencji jest tu zatem uprzedni w stosunku do momentu mówienia. Jedynie ostatnie słowa zdają się wskazywać na to, że zaszło zdarzenie

rozpoczynające nowy stan, który trwa w momencie mówienia, co pozwala na interpretację rezultatywną słów: **ВЪЗИСКА ТЕБЕ ЛИЦЕ МОЕ**. Moment referencji czynności określanej formą **ВЪЗИСКА** zdaje się być rozciągnięty w czasie i ogarniać także moment mówienia. To samo można powiedzieć o słowach Ps 26, 10: **ѢКО ОТЦЬ МОИ И МАТИ МОѢ ОСТАВИСТЕ МЯ А ГЬ ПРИЯТЪ МЯ**. Z jednej strony mamy tu sytuację, której rezultaty były aktualne w poprzednim okresie czasowym (kiedy **ГЬ ПРИЯТЪ МЯ**), mamy tu zatem formy aorystu w użyciu względnym. W momencie mówienia są one jednak wspomnieniem przeszłości (opowiadają o jakimś odcinku sprzed momentu mówienia, czyli w naszym rozumieniu konstatują fakt), a dopiero ostatnie słowa da się zinterpretować w sensie rezultatywnym. W tekście greckim formom aorystu odpowiadają formy aorystu lub imperfectum: ἐκέκραξα, εἶπεν, ἐήτησεν.

Czynność odnoszącą się do jakiegoś nieokreślonego bliżej punktu w przeszłości (przed momentem mówienia) i zapewne nie „rozciągającą się” na ten moment przedstawiają słowa Ps 29, 3: **ГЬ БЬ МОИ ВОЗЪВѢХЪ КЪ ТЕБѢ ИСЦѢЛИЛЪ МЯ ЕСИ**. Czynność wezwania do Pana poprzedziła czynność uzdrowienia. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na oryginalność tekstu słowiańskiego. W greckim oryginale tego zdania użyta jest forma czasu przyszedłego κυριε ο θεος μου ἐκέκραξα προς σε και ιάσω με. Sprawia to wrażenie, że zbawienie jest dopiero oczekiwane jako swoista nagroda za dobre życie. W tekście słowiańskim wiara w to zbawienie jest tak silna, że jest ono traktowane jako coś, co już się dokonało.

Konstrukcja psalmów każe dopatrywać się zwykłej konstatacji faktów w przeszłości także w poniższych ustępach:

SBNO 30, 12–13: **ВИДЯШТЕИ МЯ ВОИЪ ВЪЖАША ОТЪ МЕНЕ [...]**
ѢКО СЛЫШАХЪ РЖЖЕНЪЕ МНОГО ЖИВЖШТИХЪ ОКРЪСТЪ ЕГО.
 οἱ θεορούντες με ἐξω ἔφυγον ἀπ’ ἐμου ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρὸς [...].

Punkt referencyjny jest wskazany przez kontekst językowy. Poniżej formy czasu przeszłego powiązane są ze sobą wewnętrznie:

SBN 31, 3–5: **ѢКО ОУМАЛЪЧАХЪ ОБЕГЪШАША ВЪСА КОСТИ МОИ**
ЗОВЖШТЕ МИ ВЪСЬ ДЪНЬ, ѢКО ДЪНЬ И НОШТЬ ОТЪАГЪТЪ НА МЯ
РЖКА ТВОѢ, ВЪЗВРАТИХЪ СЯ НА СТРАСТЪ ЕГДА ВЪНЪЗЕ МИ ТРЪ-
НЪ, БЕЗАКОНЕНЪЕ МОЕ ПОЗНАХЪ И ГРѢХА МОЕГО НЕ ПОКРОИХЪ (BN:
ПОКРЫХЪ).

ὅτι ἐσίγησα ἐπαλαιώθη τα ὀστᾶ μου [...] ὅτι ἡμέρας και νυκτός ἐβαρύνθη ἐπ’ ἐμε ἡ χεὶρ σου ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν [...] τὴν ἁμαρτίαν μου ἐγνώρισα και τὴν ἀνομίαν οὐκ ἐκάλυψα.

Inną propozycję ma tłumacz z Ostroga:

Ѣко оумлѣчахъ оветѣшаша въ сѧ кости моя зовѣши ми въсь днь, Ѣко днь и ношь отягѣтъ на мѧ рѣка твоѣ, възврати хъ сѧ на страсть егда вѣнѣзе ми трѣнѣ, безаконенѣ мое познахъ и грѣхѣ моего не покрыхъ.

Odmienne formy imiesłowu wskazują tu na inną interpretację, konstrukcja *dativus absolutus* w Psalterzu ostrogskim pozwala na interpretację imiesłowu jako pobocznego orzeczenia jednoczesnego z innymi głównymi czynnościami tego zdania i wskazuje na wyrażony w ten sposób moment referencji.

Psalm ten jest psalmem dziękczynnym za wybawienie z grzechów, w którym „niezwykle mocno jest przedstawiona uprzednia sytuacja psalmisty, a mianowicie jego poczucie winy z powodu grzechu”⁴. Autor psalmu ogólnie opowiada o swoim pełnym grzechów poprzednim życiu, używając form aorystu w odniesieniu nie do momentu mówienia bezpośrednio, lecz do tego właśnie okresu.

Podobnie o pewnym okresie w przeszłości opowiadają słowa psalmów:

SBNO 34, 13–16: азъ же вѣнегда они о гавне творѣахъ ми облачахъ сѧ въ врѣтище [...] и о мнѣ възвеселиша сѧ и събраша сѧ събраша сѧ на мѧ раны и не чюхъ, раздѣлиша сѧ и не оумилиша сѧ [...] съкрѣжеташи на мѧ зѣбы своими.

ἔγω [...] ἐνεδόμην σάκκον και ἑταπείνουεν εν νηστεία τὴν ψυχὴν μου και ἠπροσευχή μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται ὡς πλησίον ὡς ἀδελφόν οὕτως εὐρέστουν [...] ἐπειράσαν με ἐξεμυκτέρισαν με ἔβρουξαν ἐπ’ ἐμε τοὺς ὀδόντας [...]

SBNO 34, 21: рашириши на мѧ оуста своѣ рѣшиши благо же благо же виде очи наши.

και ἐπλάτυνα ἐπ’ ἐμε τὸ στόμα αὐτῶν.

SBNO 36, 25: внѣ быхъ иво състарѣхъ сѧ и не видѣхъ праведника оставлена.

νεώτερος ἐγενόμην και γαρ ἐγήρασα και ουκ εἶδον δίκαιον [...]

4 Por. *Psalterz Dawidów w przekładzie ks. Jakuba wujka z roku 1594*, transkrypcja, słowo wstępne i komentarz J. Frankowski, Warszawa 1993, s. 269.

Stosunki czasowe są tutaj znacznie bardziej zagmatwane. Znaczenie konstatujące fakt oddają słowa **ЮНЪ ВЪХЪ** i **НЕ ВИДЪХЪ ПРАВЕДНИКА**. Rezultatywną (patrz niżej) wymowę ma forma **СЪСТАРЪХЪ СЯ**. Jednocześnie można słowa **НЕ ВИДЪХЪ ПРАВЕДНИКА** odnieść do pierwszego zdarzenia oraz do drugiego (zestarzenia się) – psalmista maluje sytuację, w której nie widział człowieka sprawiedliwego, kiedy był młody, i teraz, kiedy zestarzał się.

Teksty cerkiewnosłowiańskiego psalterza wykazują w doborze form czasowych daleko idące zbieżności, różnice wynikają jedynie z wpływów związanych z redakcją języka cerkiewnosłowiańskiego, polegają zatem najczęściej na pomieszaniu jusów i jerów w formach czasownika psalterzy redakcji bułgarskich (np. **РЕКОШЯ** – **РЕКОШЖ**), w psalterzu wschodniosłowiańskim jusy zostaną zastąpione literami **Ѣ** i **Ѧ**, w kilku wypadkach różnice mogą polegać na użyciu formy nowszego aorystu zamiast formy aorystu asygnatycznego, bardzo często teksty redakcji używają innych leksemów – synonimów wyrazów użytych w tekście Psalterza synajskiego – S 55, 9: **ИСПОВѢДЪХЪ ТЕБѢ**, N: **ИЗВѢЩАХЪ ТИ** lub innych przedrostków i postaci aspektowej czasownika: S 55, 9: **ИСПОВѢДЪХЪ ТЕБѢ**, N: **ИЗВѢЩАХЪ ТИ**, O: **ВЪЗВѢСТИХЪ ТИ**. Wszystkie te rozbieżności przedstawia indeks na końcu pracy. Dla nas ważne okazują się różnice polegające na użyciu różnych form czasowych lub innych konstrukcji gramatycznych. I tak w kilku miejscach aoryst Psalterza synajskiego zostaje zastąpiony (w omawianym typie znaczeniowym) w późniejszych redakcjach przez formy perfectum i imperfectum. W tym samym fragmencie greckim jest jednak zawsze użyty aoryst lub imperfectum. Zauważone rozbieżności ważne są z naszego punktu widzenia o tyle, że wskazują na tożsamość znaczeniową form aorystu i perfectum, formy te nie przeciwstawiają się sobie, jak w Kodeksie mariańskim, lecz występują zamiennie. Warto zwrócić uwagę na ustęp Ps 104, 8–9, w którym według Psalterza norowskiego główną czynnością jest ta wyrażona formami tzw. perfectum, a odnosi się do niej czynność wyrażona formą aorystu **ЗАПОВѢДА**, która nazywa jednocześnie stan trwający w momencie zajścia czynności głównej. Tutaj aoryst pełni funkcję czasu względnego. Konstrukcja *dativus cum infinitivo*, bardzo popularna w Psalterzu norowskim i w Biblii ostrogskiej, obca prawie zupełnie Psalterzowi bolońskiemu, wyraźnie nazywa punkt referencyjny, do którego odnosi się czynność główna i wskazuje na jej jednoczesność w stosunku do tej czynności głównej. To samo znaczenie mają formy imperfectum psalterza Biblii ostrogskiej występujące na miejscu aorystu Psalterza synajskiego – wskazują one na jednoczesność zachodzenia obu czynności, przy czym forma imperfectum oznacza tu czynności poboczne, niegłówne, jakby towarzyszące innym, czego dobrym potwierdzeniem mogą być słowa Ps 80, 7 z Psalterza bolońskiego.

W znaczeniu stwierdzającym fakt, sygnalizującym tylko pewne zdarzenie w przeszłości występują w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza pozostałe formy czasu przeszłego, mianowicie formy tzw. perfectum i imperfectum. Jest ich mniej niż omówionych powyżej form aorystu. Użycie form perfectum może tu wydawać się dyskusyjne, każdy w zasadzie przypadek jego użycia można sparafrazować słowami: „ten, który coś zrobił” i widzieć tu proste znaczenie imiesłowu czasu przeszłego. Konstrukcja taka miałaby znaczenie aktualnego w momencie mówienia nowego stanu będącego wynikiem, konsekwencją jakiegoś przeszłego zdarzenia. Wpływa na to praktycznie powszechne użycie w omawianych formach słów posiłkowych *есмь, еси, естъ* i tak dalej. Przeczyć temu jednak mogłoby bardzo częste w tym znaczeniu użycie formacji imiesłowowych (najczęściej imiesłowu czasu teraźniejszego) i słowa posiłkowego, np. SNOB 5, 5: *ѣко бѣ не хотѣши безаконѣ тѣ еси*; 13, 2: *видѣти ꙗще естъ разумѣвати ли възискаѣи ба*; 15, 5: *ты еси оустараѣши достоѣние мое мѣнѣ*; 85, 10: *ѣко велен еси тѣ твориа чюдеса, тѣ еси бѣ единѣ*, która ma znaczenie rezultatywne – stanu będącego wynikiem jakiejś czynności, zdarzenia aktualnego w momencie mówienia. Odpowiada ona jednak zawsze greckiemu imiesłowowi:

- 5, 5: *θέλων ἀνομίαν συ ει,*
 13, 2: *του ἴδειν ει ἔστιν συνίων ἢ ἐκζητῶν τον θεόν,*
 15, 5: *συ ει ὁ ἀποκαθιστῶν,*
 85, 10: *ὅτι μέγας εἰ συ και ποιῶν θαυμασία.*

Rzadki, praktycznie nieużywany jest tu imiesłów czasu przeszłego I typu *есмь сътворилѣ* w znaczeniu identycznym ze znaczeniem formacji *есмь сътворилъ*. W tekście omawianej tu księgi biblijnej znaleziono zaledwie jeden przykład jego użycia w Ps 21, 10: *ѣко тѣ еси истръгъи мѣ изъ чрева оупъвание мое отъ сосъцю матери моеѣ; су ει ὁ ἐκπάσας...* o znaczeniu zbliżonym do omówionego powyżej.

To wszystko oraz fakt praktycznego ograniczenia formy perfectum tylko do form 2, 3 osoby liczby pojedynczej i 3 osoby liczby mnogiej może potwierdzać nasze wątpliwości. Jednak bardzo częsty w Psalterzu synajskim fakt przemiennej stosowania form aorystu i perfectum w jednym zdaniu czy użycia tych ostatnich jako faktycznego orzeczenia mógłby te wątpliwości rozwiewać. Okazuje się to ważne o tyle, że wskazuje, iż forma tzw. perfectum już w okresie powstawania najwcześniejszych zabytków starosłowiańskich mogła być formą czasową, a nie konstrukcją imiesłowową.

W poniższych przykładach za czasowością perfectum przemawia jego występowanie w otoczeniu innych form czasowych, najczęściej aorystu,

pośrednim niejako dowodem będzie jego grecki odpowiednik – zawsze forma czasu przeszłego:

SBO 4, 2: **ВЪНЕГДА ВЪЗВАХЪ ОУСЛЫША МЯ ВЖЕ ПРАВДЫ МОЕЯ ВЪ СКРЪБИ ПРОСТРАНИА МЯ ЕСИ ПОМНОУИ МЯ И ОУСЛЫШИ МОЛИТВЖ МОЖ.**

N: **ВЪНЕГДА ВЪЗВАХЪ ОУСЛЫША МЯ ВЖЕ ПРАВДЫ МОЕЯ ВЪ СКРЪБИ РАЗПРОСТРАНИА МЯ ЕСИ ОУЩЕДРИ МЯ И ОУСЛЫШИ МОЛИТВЖ МОЖ.**
en θλίψει ἐπλάτυνας μοι.

SB 9, 7: **ВРАЖЖѢ ОСКЖДЕШИА ОРЖЖѢ И ГРАДЫ РАЗДРОУШИЛЪ ЕСИ ПОГЫБЕ ПАМЯТЬ ИХЪ СЪ ШЮМОМЪ.**

NO: **ВРАГОУ ОСКЖДЕШЖ ОРЖЖИА ВЪ КОНЕЦЪ И ГРАДЫ РАЗДРОУШИЛЪ ЕСИ ПОГЫБЕ ПАМЯТЬ ЕГО СЪ ШОУМОМЪ.**

και πόλειс καθείλεс

SB 21, 25: **ѢКО НЕ ОУНИЧЬЖИ НИ НЕГОДОВА МЛІТВЫ НИЦААГО НИ ОТЪВРАТИЛЪ ЕСИ ЛИЦА СВОЕГО ОТЪ МЕНЕ И ЕГДА ВОЗЪВАХЪ КЪ НЕМОУ ОУСЛЫШАШЕ.**

N: **ТАКО НЕ ОУНИЧЬЖИ НИ НЕГОДОВА МЛІТВЫ НИЦААГО НИ ОТЪВРАТИЛЪ ЕСТЬ ЛИЦЕ СВОЕ ОТЪ МЕНЕ И ВЪНЕГДА ВОЗЪВАТИ МИ КЪ НЕМОУ ОУСЛЫША.**

O: **ТАКО НЕ ОУНИЧЬЖИ НИ НЕГОДОВА МЛІТВЫ НИЦААГО НИ ОТЪВРАТИ ЖЕ ЛИЦА СВОЕГО ОТЪ МЕНЕ И ЕГДА ВОЗЪВАХЪ КЪ НЕМОУ ОУСЛЫША МЯ.**
οὐδὲ ἀπέστρεψεν το πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ.

Wszędzie tu opisywane są pewne zdarzenia w przeszłości, wskazują na to formy aorystu i perfectum. W tekście greckim odpowiadają im zwykle formy aorystu lub imperfectum.

SNOB 29, 8: **ГИ ВОЛЕИЖ ТВОЕИЖ ПОДАЖДЪ ДОБРОТѢ МОЕИ СИЛЖ ОТЪВРАТИЛЪ ЖЕ ЕСИ ЛИЦЕ ТВОЕ И ВЪХЪ СЪМЖЩЕНЪ.**

SNBO 30, 5: **ВЪ РЖЦѢ ТВОИ ПРѢДАМЪ ДХЪ ИЗБАВИЛЪ МЯ ЕСИ ГИ ВЖЕ РѢСНОТЫ (N: ИСТИНЫ; O: ИСТИНѢ).**

ἐλυτρώσω με κύριε ὁ θεός.

SN 34, 22: **РАШИШРИША НА МЯ ОУСТА СВОѢ РѢШИА БЛАГО ЖЕ БЛАГО ЖЕ ВИДЕТЕ ОЧИ НАШИ ВИДѢЛЪ ЕСИ ГИ НЕ ПРѢМЛЪЧИ.**

O: **РАШИШРИША НА МЯ ОУСТА СВОѢ РѢШИА БЛАГО ЖЕ БЛАГО ЖЕ ВИДЕТЕ ОЧИ НАШИ ВИДѢЛЪ ЕСИ ГИ ДА НЕ ПРѢМОЛЪЧИШИ.**

εἶδες κύριε

Przytoczone ustępy wyraźnie wskazują na zajście zdarzeń zbawienia czy zobaczenia przez Boga nieprawości wyczynianych przez nieprzyjaciół autora słów psalmu.

Ciekawe są słowa Ps 43 w interpretacji różnych przekładów cerkiewnosłowiańskich. Wskazują one na tożsamość form aorystu perfectum, przez co te ostatnie interpretuje się jako formy czasowe.

S 43, 2–3: б̄ж̄е оушима наши оуслышахомъ о̄ци наши повѣдѣшиа намъ... р̄жка твоѣ ѡзрыкъы потрѣби и насадилъ ѡ еси озлоби люди выгъна ѡ. – Sewerjanow widzi tu pomyłkowo wstawione л, poprawia na выгъна, można to chyba jednak odczytać выгналъ ѡ (bez słowa posiłkowego).

В: б̄ж̄е оушима наши оуслышахомъ о̄ци наши повѣдѣшиа намъ... р̄жка твоѣ ѡзрыкъы потрѣби и насадилъ ѡ еси озлоби люди изъгна ѡ.

Н: б̄ж̄е въ оушесвхъ нашихъ слышахомъ о̄ци наши възвѣстишж намъ... р̄жка твоѣ ѡзрыкъы потрѣби и насадилъ еси ихъ озлоби люди изъгналъ еси ихъ.

О: б̄ж̄е оушима нашима оуслышахомъ о̄ци наши възвѣстишиа намъ... р̄жка твоѣ ѡзрыкъы потрѣби и насади ѡ озлоби люди изъгна ѡ.

ἔθνε ἐξωλέθρευσεν και κατεφύτεωσας αὐτοῦς ἐκάκωσας λάους και ἐξέβαλες αὐτους.

W zdaniu tym stwierdza się zapewne fakt rozprawy z poganami, która miała miejsce w czasach przodków, na początku czasów (въ д̄ни пр̄в̄ы).

SB 54, 14–15: т̄ы же ч̄л̄че равнодоушьне в̄л̄ко мои знан̄ье мое иже коупно насадилъ м̄я брашьна.

НО: т̄ы же ч̄л̄че равнодоушьне в̄л̄ко мои знаи́ме мои (О: знаем̄ыи) иже коупно насадилъ м̄я брашьна.

ἐγλύκανας ἐδέσματα.

SOB 57, 7: в̄ъ с̄ъкроушитъ з̄ж̄бы ихъ въ оустѣхъ ихъ чрѣновъныѡ львовы с̄ъкроушилъ естъ г̄ъ.

Н: в̄ъ с̄ътрыетъ з̄ж̄бы ихъ въ оустѣхъ ихъ чрѣновъныѡ львомъ с̄ъкроуши г̄ъ.

Ὁ θεος συνέτριψεν τους ὀδόντας... τας μύλας των λεόντων συνέθλασεν.

Ustęp powyższy nie jest jasny. Greckie formy czasu przeszłego odpowiadają słowiańskiemu czasowi teraźniejszemu w jednym miejscu i przeszłemu w drugim. Inne przekłady proponują zupełnie odmienną interpretację. Jakub Wujek oddaje to zdanie w czasie przyszłym, tłumacz Biblii rosyjskiej z 1968 roku proponuje tryb rozkazujący. Tymczasem psalm przedstawia wielkie rozpanoszenie się grzeszników na ziemi. Powyższe zdanie można zatem interpretować jako zapowiedź zdarzenia w przyszłości **съкроушитъ зѣбы ихъ**, a forma czasu przeszłego odnosiłaby się do wcześniejszego wydarzenia. Grecki czas przeszły pełni być może funkcję przedstawiania prawd ponadczasowych.

Znaczenie konstatacji faktu nie ulega wątpliwości w przypadku przedstawiania wydarzeń chronologicznie.

SO 59, 3: **вѣ̄ мои отринжалъ ны еси и разроушилъ ны еси и разгнѣвалъ съа еси и помиловалъ ны еси.**

N: **вѣ̄ мои отринжалъ ны еси и разроушилъ ны еси и разгнѣвалъ съа и помиловалъ ны еси.**

Uwagę powyższą potwierdza dodatkowo zamiana formy perfectum przez formę aorystu w Psalterzu norowskim, co potwierdza tożsamość znaczeniową obu form i podpowiada funkcję czasową, którą pełni perfectum.

Poniżej forma perfectum odnosi się do czynności wyrażonej aorystem, która pełni w tym przypadku funkcję formy względnej i oznacza jednoczesność zachodzących czynności w przeszłości. W O w tej samej funkcji wystąpi konstrukcja dativus cum infinitivo.

SN 72, 18: **ѡбаче за льштениѣ ихъ положижилъ имъ еси зълаа низъложилъ ѡ еси вѣ̄негда разгъдѣшиа (N: разгъдѣшѡ).**

O: **ѡбаче за льштениѣ ихъ положижилъ имъ еси зълааа низъложилъ ѡ еси вѣ̄негда разгърдѣти.**

Zapewne zwykle stwierdzenie w przeszłości faktu przekazują poniższe ustępy:

SNO 72, 23–24: **дръжалъ еси ржкж деснѡж моѡж и съвѣтомъ твоимъ наставилъ мѡж еси.**

ἐκράτεσας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδεγεσᾶς με.

SB 88, 20: **тогда глаголааъ еси въ видѣ̄ни снѡмъ твоимъ и рече положи помѡшь на сианаго.**

NO: ТОГДА ГЛАГОЛАЛЪ ЕСИ ВЪ ВИДѢНИ СЊОМЪ ТВОИМЪ И РЕЧЕ ПОЛОЖИХЪ ПОМОЦЬ НА СИЛНОГО.

τότε ἐλάλεσας ἐν ὄρασει... καὶ εἶπας ἐθέμεν βοήθειαν ἐπὶ δυνατόν.

tutaj dodatkowo potwierdzone przez zaimek **ТОГДА**. W innych miejscach to wskazanie odcinka czasu jest jeszcze konkretniejsze:

S 9, 14–15: ИСПЛѢНИХОМЪ СЯ ЮТРО МИЛОСТИ ТВОЕЯ ГИ И ВЪЗДРАДОВАХОМЪ СЯ ВЪ ВСЯ ДЪНИ НАША ВЪЗВЕСЕЛИХОМЪ СЯ ЗА ДЪНИ ВЪ НИАЖЕ ЛѢТА СЪМѢРИЛЪ НЫ ЕСИ.

BNO: ИСПЛѢНИХОМЪ СЯ ЗАОУТРА МИЛОСТИ ТВОЕЯ ГИ И ВЪЗДРАДОВАХОМЪ СЯ ВЪ ВСЯ ДЪНИ НАША ВЪЗВЕСЕЛИХОМЪ СЯ ЗА ДЪНИ ВЪ НИАЖЕ СЪМѢРИЛЪ НЫ ЕСИ.

[...] καὶ ἡγαλλιασάμεθα καὶ εὐφράνθεμεν ἐν πάσαις [...] ἡμέραις εὐφράνθεμεν ἀνθ' ὧν ἡμέρων ἐταπείνωσας ἡμᾶς.

SBNO 109, 5: ГѢ ОДЕСНЖИЖ ТЕБЕ СЪКРОУШИЛЪ ЕСТЬ ВЪ ДЕНЬ ГНѢВА СВОЕГО ЦРЯ.

κύριος [...] συνέθλασεν ἐν ἡμέρα ὀργῆς [...] βασιλεῖς.

SBNO 139, 8: ГИ ГИ СИЛА (N: СИЛО) СПННѢ МОЕГО ОСЕНИЛЪ ЕСИ НАДЪ ГЛОВОЖ МОЕЖ ВЪ ДЕНЬ ВРАНИ.

ἐπεσκίασας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν

S 142, 3–6: СЪМѢРИЛЪ ЕСТЬ НА ЗЕМЛИ ЖИВОТЪ МОИ [ВРАГЪ – JK] ПОСАДИ МЯ ВЪ ТЪМНЫХЪ ѢКО И МРЪТВИ ВѢКОУ И ОУНЫ ВО МНѢ ДХЪ МОИ ВО МНѢ СЪМЯТЕ СЯ СРЦЕ МОЕ ПОМЯНЖХЪ ДЪНИ ДРЕВЛЬНЫЯ ПОУЧИХЪ СЯ ВО ВСѢХЪ ДЕЛѢХЪ ТВОИХЪ.

O: СЪМѢРИЛЪ ЕСТЬ НА ЗЕМЛИ ЖИВОТЪ МОИ [ВРАГЪ – JK] ПОСАДИ МЯ ЕСТЬ ВЪ ТЪМНЫХЪ ѢКО И МРЪТВИ ВѢКОУ И ОУНЫ ВО МНѢ ДХЪ МОИ ВО МНѢ СЪМЯТИ СЯ СРЦЕ МОЕ ПОМЯНЖХЪ ДЪНИ ДРЕВНЯТА ПОУЧИХЪ СЯ ВО ВСѢХЪ ДЕЛѢХЪ ТВОИХЪ.

NB: СЪМѢРИЛЪ ЕСТЬ НА ЗЕМЛИ ЖИВОТЪ МОИ [ВРАГЪ – JK] ПОСАДИ МЯ ЕСТЬ ВЪ ТЕМНЫХЪ ѢКО И МРЪТВИ ВѢКОУ И ОУНЫ ВО МНѢ ДХЪ МОИ ВО МНѢ СЪМЯТЕ СЯ СРЦЕ МОЕ ПОМЯНЖХЪ ДЪНИ ДРЕВЛЬНИХЪ ПОУЧИХЪ СЯ ВО ВСѢХЪ ДЕЛѢХЪ ТВОИХЪ.

ἐταπείνωσεν εἰς γῆν [...] ἐκάθισεν με ἐν σκοτεινοῖς [...] καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμε τὸ πνευμά μου.

Dwuznaczną interpretację dopuszczają Ps 102, 106 i 118. Dopiero uważna lektura wskazuje tu na podkreślenie faktu zajścia określonego

zdarzenia, choć dopuszczalna jest też interpretacja rezultatywna – trwania w momencie mówienia nowego stanu, rozpoczętego kiedyś w przeszłości przez zajście określonego zdarzenia. Zdarzenie to nazywa forma aorystu na równi z formą perfectum:

S 102, 10–12: не по беззаконѣмъ нашимъ сътвори́лъ естѣ́ намъ ни по грѣхомъ нашимъ въздастѣ́ намъ ꙗ́ко по высотѣ́ нв̄сней отъ земли утверди́лъ естѣ́ ꙗ́ милость своѣ́ на боѣщиихъ съ́ его е́ле далече отъстоѣтъ въстоци отъ западъ оудалилъ естѣ́ отъ насъ беззаконѣ́ наша.

BNO: не по беззаконѣмъ нашимъ сътвори́лъ естѣ́ намъ ни (N: ниже) по грѣхомъ нашимъ въздалъ естѣ́ намъ ꙗ́ко по высотѣ́ нв̄сней отъ земли (O: земля) оутверди́лъ естѣ́ ꙗ́ милость своѣ́ на боѣщиихъ съ́ его ел̄ (O: елико) далече отъстоѣтъ въстоци отъ западъ оудалилъ естѣ́ отъ насъ беззаконѣ́ наша.

οὐ κατὰ τὰς ἀμαρτίας [...] ἐποίησεν [...] ἀνταπέδωκεν ἡμῖν [...] ἐκρταίωσεν κυριος [...]. ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν,

lub tylko forma perfectum:

S 106, 33: положи́лъ еси рѣкы въ поустыни́ж исходища водьнаа въ жи́ждѣ́.

BNO: положи́лъ естѣ́ рѣкы въ поустыни́ж исходища водьнаа въ жи́ждѣ́.

ἔθετο ποταμούς εἰς ἐρήμων

SBO 118, 65: благо сътвори́лъ еси съ рабомъ твоимъ ꙗ́ по словеси твоемоу.

N: благость сътвори́лъ еси съ рабомъ твоимъ ꙗ́ по словеси твоемоу.

χρηστότητα ἐποίησας [...] του δούλου.

SO 118, 49: помѣ́ни слово твое раба твоего о немъже мнѣ́ оупъвание далъ еси.

BN: помѣ́ни слово твое раба твоего о немъже мнѣ́ оупъвание далъ еси.

μνησθήτι τον λόγον [...] ὃ ἐπήλπισας με.

W tym ostatnim przypadku chodzi zapewne o podkreślenie faktu zdarzenia zaufania.

W jednym przypadku forma perfectum użyta została w funkcji formy czasu względnego, oznaczającej stan będący rezultatem w przeszłości (w momencie zajścia innej czynności):

S 118, 152: **ИСПРѢВА ПОЗНАХЪ ОТЪ СЪВѢДѢНІИ ТВОИХЪ ꙖКО ВЪ ВѢКЪ ОСНОВАЛЪ Ꙗ ЕСИ.**

BO: **ИСПРѢВА ПОЗНАХЪ ОТЪ СЪВѢДѢНІИ ТВОИХЪ ꙖКО ВЪ ВѢКЪ ОСНОВАЛЪ Ꙗ ЕСИ.**

N: **ВЪ НАЧАЛWХЪ ПОЗНАХЪ ОТЪ СЪВѢДѢНІИ ТВОИХЪ ꙖКО ВЪ ВѢКЪ ОСНОВАЛЪ ЕСИ ТА.**

κατ' ἀρχάς ἔγνων [...] ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσας αὐτὰ .

Forma perfectum może być jednak użyta w funkcji czasu względnego i nie oznaczać nowego stanu, tylko zdarzenie wcześniejsze niż to, które wyrażone zostało formą aorystu:

SBNO 113, 20: **ГѢ МОМѢИЖВЪ НЪИ БЛѢТВИ НЪИ БЛѢТВИЛЪ ЕСТЬ ДОМЪ ІИЛЕВЪ БЛѢТВИЛЪ ЕСТЬ ДОМЪ АРОУНОВЪ (O: ААРОНЪ).**

κύριος ἐμνήσθη ἡμῶν και εὐλόγησεν ἡμὰς ευλογησεν τὸν οἶκον Ἰσραὲλ [...] τὸν οἶκον Ααρων.

Może mieć również znaczenie czynności głównej, do której odnosi się czynność aorystu, który ma w tej sytuacji znaczenie aktualizacji zdarzenia wcześniejszego niż interesująca nas tu forma. Znaczenie leksykalne czasownika wskazywać może na trwanie nowego stanu w momencie zachodzenia tej nowej czynności

SBO 118, 139: **ИСТАИЛА МЯ ЕСТЬ ЖАЛОСТЬ ТВОѢ ꙖКО ЗАБЫША СЛОВЕСА ТВОѢ ВРАСИ ТВОИ.**

N: **ИСТААЛА МЯ ЕСТЬ ЖАЛОСТЬ ТВОѢ ꙖКО ЗАБЫШЖ СЛОВЕСА ТВОѢ ВРАСИ ТВОИ.**

ἔξετηξέν με ὁ ζῆλος [...] ὅτι ἐπελάθοντο τῶν λόγων.

Omówione powyżej formy czasu przeszłego podkreślają samo z a j ś c i e z d a r z e n i a , które jednocześnie zapoczątkowało nowy stan w przeszłości, o którym nie wiemy czy trwa nadal, czy został zakończony. Formy aorystu i perfectum oznaczają zwykłą chronologię wydarzeń. Oznaczają czynność konkretną, której wykonawcą jest konkretny podmiot. Nie możemy nic więcej o niej powiedzieć, w szczególności tego, czy jej rezultaty są aktualne w teraźniejszości, jak przebiegała, czy została

zakończona całkowicie. Jedyne, co można stwierdzić to, że czynność się po prostu odbyła. Nie poprzedza ona bezpośrednio momentu mówienia, lecz w ogóle odnosi się do przeszłości. Podobną chronologię wydarzeń przekazuje forma imperfectum. W poniższych ustępach wyraźnie wskazuje ona na trwanie przez jakiś czas w przeszłości stanu rozpoczętego pewnym wydarzeniem. Punkt referencji porzeka tu moment mówienia, a samo wydarzenie pojmowane jest jakby rozciągnięte w czasie. Czynność taka ma charakter procesu, przez co może podkreślać dramatyzm sytuacji psalmisty. Formie imperfectum w tekście greckim odpowiada forma aorystu lub imperfectum lub konstrukcja εν τῷ + infinitivus, bardzo rzadko, w pojedynczych przypadkach forma czasu teraźniejszego:

SBNO 30, 14: **ε̄гда съ̄бираахъ сѣ̄ коупно на мѣ̄ приѣ̄ти д̄ш̄ж̄ мо̄ж̄ съ̄вѣ̄шташѣ̄**

εν τῷ ἐπισύναχθῆναι (infinitivus participii aoristi passivi).

SNO 34, 11–14: **въ̄ставѣ̄ше на мѣ̄ съ̄вѣ̄дѣ̄теле неправедьнии ихъ̄же не съ̄вѣ̄дѣ̄хъ̄ въ̄прашаахъ̄ мѣ̄ въ̄здаахъ̄ ми зѣ̄лаа въ̄з добраа, азъ̄ же въ̄негда они огавиѣ̄ творѣ̄хъ̄ ми облачаахъ̄ сѣ̄ въ̄ врѣ̄тище и съ̄мѣ̄рѣ̄хъ̄ постомъ̄ д̄ш̄ж̄ мо̄ж̄, ꙗ̄ко искрнюмоу ꙗ̄ко братоу нашемӯ тако оӯгождаахъ̄ ꙗ̄ко плача и сѣ̄тоуѣ̄а тако съ̄мѣ̄рѣ̄хъ̄ сѣ̄.**

В: **въ̄ставѣ̄ше на мѣ̄ съ̄вѣ̄дѣ̄теле неправедьнии ихъ̄же не съ̄вѣ̄дѣ̄хъ̄ въ̄прашаахъ̄ мѣ̄ въ̄здаахъ̄ ми зѣ̄лаа въ̄з добраа, азъ̄ же въ̄негда они огавиѣ̄ творѣ̄хъ̄ ми облачаахъ̄ сѣ̄ въ̄ врѣ̄тище и съ̄мѣ̄рихъ̄ постомъ̄ д̄ш̄ж̄ мо̄ж̄, ꙗ̄ко искрнюмоу ꙗ̄ко братоу нашемӯ тако оӯгождаахъ̄ ꙗ̄ко плача и сѣ̄тоуѣ̄а тако съ̄мѣ̄рѣ̄хъ̄ сѣ̄.**

[...] ουκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με ἀνταπεδιδόσαν μοι [...] ἔγω [...] ἐνεδύομην σάκκον και ἐταπεινουν εν νηστεία [...] οὕτως εὐηρέστου.

SBN 88, 42: **расхъ̄шстахъ̄ и въ̄си мимоходѣ̄шти п̄ж̄темъ̄ (N: п̄ж̄тѣ̄), бы̄сть поношению̄ с̄ж̄сѣ̄домъ̄ своимъ̄.**

О: **расхъ̄шстахъ̄сть и въ̄си мимоходѣ̄штеи п̄ж̄темъ̄ бы̄сть поношение̄ с̄сѣ̄домъ̄**

διήρπασαν αυτον πάντες [...].

Czynność wyrażona formami imperfectum może powtarzać się w przeszłości, składać się z kilku kończonych i za każdym razem rozpoczynających się na nowo faz:

SB 77, 34: и съконьчашѣ въ соуетѣ дни ихъ... егда оубивааше ѿ тогда възискахъ его и обраштаахъ сѧ и рано прихождахъ къ боу.

О: и съконьчашѣ въ соуетѣ дни ихъ... егда оубивааше ихъ тогда възискаахъ его и възвращтаахъ сѧ и оутреневахъ къ боу.

N: и съконьчашѣ въ соуетѣ дни ихъ... егда оубивааше ѿ тогда възискахъ его и обраштаахъ сѧ и оутрневахъ къ боу.

ὅταν ἀπέκτενεν αὐτοὺς ἐξεζήτουν καὶ ἐπέστρεφον καὶ ὄρθριζον πρὸς τὸν θεόν.

SBN 118, 45: и хождаахъ въ широтѣ ꙗко заповѣдеи твоихъ възискахъ и глаахъ о съвѣдѣннѣхъ твоихъ прѣдъ црѣи и не стыдѣахъ сѧ (N: стыдѣхъ сѧ).

О: и хождахъ въ широтѣ ꙗко заповѣдеи твоихъ възыскахъ и глаахъ о съвѣдѣннѣхъ твоихъ прѣдъ црѣи и не стыдахъ.

Καὶ ἐπρευόμεν [...] καὶ ἐλάλουν [...] καὶ οὐκ ἠσχυνόμην.

Wyrażana w omawiany sposób czynność może też sugerować długo-trwałość czynności:

SB 49, 18: ꙗще видѣаше татѣ течааше съ нимъ и съ прѣлюбодѣи оучѣстѣе свое полагааше.

N: ꙗще видѣше татѣ сътницаше емоу и съ прѣлюбодѣем оучѣстѣе свое полагаше.

О: ꙗще видаше татѣ течааше съ нимъ и съ прѣлюбодѣем оучѣстѣе свое полагаше.

εἰ ἐθεώρεις κλέπτην συνέτρεχες αὐτῷ [...] τὴν μερίδα σου ἐτίθεις.

Czas trwania stanu w przeszłości może być wskazany dodatkowo przez pewne formy leksykalne:

SB 37, 7. 9: пострадахъ и сълыахъ сѧ до конца весь день сѣтоуѣ ѿ хождаахъ, озлобленъ быхъ и съмѣрихъ сѧ искаахъ отъ въздыханиѣ сѣа моего.

N: пострадахъ и сълыакохъ сѧ до конца весь день сѣтоуѣ ѿ хождаахъ, озлобихъ сѧ и съмѣрихъ сѧ до зѣла рыкахъ отъ стенания сѣа моего.

О: пострадахъ и съмирихъ сѧ до зѣла весь день сѣтоуѣ ѿ хождахъ, озлобленъ быхъ и съмирихъ сѧ до зѣла рыкахъ отъ въздыханиа сѣа моего.

ὄλεν την ἡμέραν [...] ἐπορευόμην [...] ὠρούμην ἀπο στεναγμοῦ [...].

SB 37, 13: **і** нжждаахж сѣ искжцие дш̄ѣ моєѣ **і** искжцие зъла мнѣ г̄лаахж соуетнаа и льстемъ въсь день поучаахж сѣ.

N: нжждаахж сѣ ищжции дш̄ж мож **і** ищжции злаа мнѣ г̄лашж соуеты и льстемъ въсь день поучаахж сѣ.

O: нжждаахж сѣ исшжцие дш̄и мою **і** ищжжцие зълаа мнѣ г̄лаахж соуетнаа и льстивънаа въсь день поучаахж сѣ.

και ἐξεβίασαντο [...] τα κακὰ μοι ἐλάλησαν [...] την ἡμεραν ἐμελέτησαν

SB 41, 4: бѣшѣ слѣзѣ моѣ мнѣ хлѣбъ денъ и ноцѣ егда г̄лаахж мнѣ на всѣкъ денъ кѣде естъ бѣ твои.

NO: бѣшж (O: бѣша) слѣзѣ моѣ мнѣ хлѣбъ денъ и ноцѣ вѣнегда г̄лати ми на всѣкъ денъ гдѣ естъ бѣ твои.

[...] Εν τῷ λέγεσθαι [...]

SBN 101, 9: весь день поношаахж ми враси мои и хвалиащи сѣ сѣ мноиж клѣнѣахж сѣ (N: по мнѣ клѣнѣхж сѣ)

O: весь денъ понашаахж ми враси мои и хвалиащи ма мною клѣнаахж сѣ.

ὠνείδιζον με οἱ ἐχθροὶ μου [...] και [...] ὤμνουον.

SBN 54, 4: ꙗко оуклонишѣ на мѣ безаконнѣе и въ гнѣвѣ враждоваахж (N: враждеваахж) мнѣ.

O: ꙗко оуклонишѣ на мѣ безаконие и въ гнѣвѣ враждоваахж мнѣ.

[...] ὅτι ἐξέκλιναν ἐν οργῇ [...].

Forma imperfectum może też sugerować niejednostkowy charakter czynności w przeszłości:

SBNO 93, 18: аще г̄лаахъ подвижа сѣ нога моѣ милость твоѣ г̄и помагаше мнѣ.

Εἰ ἔλεγον [...] σου κυριε βοήθει.

Znaczenie to sugerują formy помагаше мнѣ **і** аще г̄лаахъ. Forma aorystu ma tu znaczenie jednostkowego zdarzenia, zapewne aktualnego w momencie dokonywania innych czynności nazwanych w zdaniu. Forma imperfectum na miejscu greckiej formy czasu teraźniejszego, może

podpowiedzieć trwanie rozpoczętego stanu w przeszłości, do czego jest według niektórych badaczy predestynowana⁵.

SB 98, 6–8: МОСИ И АРОНЪ... ПРИЗЫВАХЪ ГѢ ТЪ СЛЫШААШЕ ИА ВЪ
СТАПѢ ОБЛАЧНѢ ГЛАШЕ КЪ НИМЪ ꙖКО ХРАНѢХЪ СВѢДѢНІѢ ЕГО...
ГИ ВЖЕ НАШЪ ТЪ ПОСЛОУШААШЕ ИХЪ
ἐπεκαλοῦντο τον κυριον και αυτος ἐπήκουσεν εν στύλω νεφέλης
ἐλάλει [...] ἐφύλασσον τα μαρτυρία [...] συ ἐπήκουες αυτον [...] συ
εὐίλατος ἐγίνου.

SBN 100, 2: ПРѢХОЖДАХЪ (N: ПРѢХОЖДАХЪ) ВЪ НЕЗЛОБѢ СРЪДЬ-
ЦА МОЕГО.

O: ПРѢХОЖДАХЪ ВЪ НЕЗЛОБИИ СРЪДЬЦА МОЕГО.

διεπορεύομην εν ἀκακία [...]. Zwróćmy tutaj uwagę na niezgodność formy liczby w tekście greckim i słowiańskim.

SB 100, 8: НА ОУТРЬѢ ИЗБИВААХЪ ВСЯ ГРѢШНЫЯ ЗЕМЛИ.

Redaktor Biblii ostrogskiej użył formy ИЗБИВААХЪ, która może być formą aorystu od wielokrotnego czasownika (wtedy w znaczeniu stanu w przeszłości kończącego i za każdym razem rozpoczynanego) lub uproszczoną formą imperfectum:

O: ВЪ ОУТРИА ИЗБИВАХЪ ВСЯ ГРѢШНЫЯ ЗЕМЛИ.

N: НА ОУТРИАХЪ ИЗБИВААХЪ ВСЯ ГРѢШНЫЯ ЗЕМЛИ.

[...] ἀπέκτενον πάντας τους ἀμαρτωλούς [...].

Forma imperfectum może być użyta w funkcji formy czasowej względnej, oznaczającej jednoczesność czynności z formą aorystu lub poprzedzającą tę czynność – pełni funkcję tzw. czasu przedprzeszłego.

SB 141, 4–5: ЕГДА ИСКОНЪЧАВААШЕ СЯ ОТЪ МЕНЕ ДХЪ МОИ И ТЪ ПОЗ-
НА СТЬСЯ МОЯ НА ПЖТИ СЕМЬ ПО НЕМОУ ЖЕ ХОЖДААХЪ СЪКРЫШИА
СѢТЬ МНѢ СМОШТРѢАХЪ ОДЕСНЖИЖ И ВЪЗГЛЯДААХЪ И НЕ ВѢ ЗНАЯИ
МЕНЕ.

5 Г. Герджиков, *Преустройство на темпоралната система в старобългарския период и началото на специфичния път на развитие на български глагол*, „Славянска филология” 19 (1988), s. 127–138.

N: ВЪНЕГДА ИЗТЪЗАТИ ОТЪ МЕНЕ ДХ̄Ъ МОИ И ТЪ ПОЗНА СТЬСЪТЪ МОЖ
НА ПЪТИ СЕМЬ ПО НЕМОУ ЖЕ ХОЖДААХЪ СЪКРЪШЖ СЪТЬ МНѢ СМО-
ШТРѢАХЪ ВЪ ДЕСНАА И ВЪЗГЛЯДААХЪ И НЕ БѢ ЗНАИИ МЕНЕ.

O: ВЪНЕГДА ИЗТЪЗАЕТЪ ОТЪ МЕНЕ ДХ̄Ъ МОИ И ТЪ ПОЗНА СТЬСА
МОЖ НА ПУТИ СЕМЬ ПО НЕМОУ ЖЕ ХОЖДААХЪ СЪКРЪША СІТЬ МНІ
СМАТРАХЪ ОДЕСНІУ И ВЪЗГЛЯДАХЪ И НЕ ВІ ЗНААИ МЕНЕ.

Εν τῷ ἐκλείπειν [...] ἐν ὁδῷ ἢ ἐπορευόμενῃ [...] κατενόουν εἰς τα δεξιὰ
καὶ ἐπέβλεπον ὅτι οὐκ ἦν ὁ ἐπιγινώσκων με.

We wszystkich powyższych ustępach forma imperfectum utworzona została od czasowników niedokonanych.

Teksty psalterzowe zanotowały ją jednak także od czasowników dokonanych. W poniższych ustępach forma imperfectum oznacza zapewne zdarzenie w przeszłości:

SB 21, 25: НИ ОТЪВРАТИЛЪ ЕСИ ЛИЦА СВОЕГО ОТЪ МЕНЕ И ЕГДА ВОЗЪ-
ВАХЪ КЪ НЕМОУ ОУСЛЫШАШЕ (В: ОУСЛЫШААШЕ).

N: НИ ОТЪВРАТИЛЪ ЕСИ ЛИЦА СВОЕГО ОТЪ МЕНЕ И ВЪНЕГДА ВОЗЪВАТИ
МИ КЪ НЕМОУ ОУСЛЫША МЯ.

O: НИ ОТЪВРАТИ ЛИЦА СВОЕГО Ꙗ МЕНЕ И ЕГДА ВОЗЪВАХЪ КЪ НЕМОУ
ОУСЛЫША МЯ.

εν τῷ κεκράγεσαι [...] εἰσήκουσεν μου.

SBO 24, 21: НЕЗЛОБИВИИ И ПРАВИИ ПРИПЛЕХЖ (O: ПРИПЛАХЪ) СЯ
ѢКО ПОТРЪПЕХЪ ТЯ ГИ.

Propozycja Psalterza norowskiego użycia tu imperfectum od dokonanego i aorystu od niedokonanego zmienia trochę znaczenie. Imperfectum nadal oznacza zdarzenie, natomiast aoryst niedokonany – wskazuje na stan w przeszłości zakończony jakimś zdarzeniem:

N: НЕЗЛОБИВИИ И ПРАВИИ ПРИПЛЕХЖ СЯ ѢКО ТРЪПЕХЪ ТЯ ГИ.
ἀκακοὶ καὶ εὐθεῖς ἐκολλώντο μοι ὅτι ἡπέμεινα σε κυριε.

Forma imperfectum od dokonanego czasownika ma charakter stanu trwającego także w momencie mówienia, lecz przerywanego w przeszłości jakimś zdarzeniem i znów rozpoczynanego. Takie rozumienie ułatwia forma grecka w znaczeniu „zaczęło być”:

S 32,9: ТЪ ПОВЕЛѢ И СЪЗДАШЕ СЯ.

BN: ΤΟΙ ΠΟΒΕΛѢ И СЪЗДАШЖ СЯ.

О: тои повелѣ и създаша сѧ.
 ὅτι αὐτὸς εἶπεν καὶ ἐγενήθησαν.

Tłumacz Biblii ostrogskiej w omawianym ustępie obie czynności ujął jako pojedyncze, jednostkowe zdarzenia. Podkreślają one mimo to zajście w przeszłości zdarzenia, które rozpoczęło nowy stan, o którym możemy powiedzieć, że trwa w momencie mówienia, forma aorystu użyta jest tu raczej w znaczeniu rezultatywnym.

Warto w tym miejscu odnotować dość częstą w tym zabytku formę imperfectum na -тъ, występującą, jak się wydaje, przed następnym wyrazem zaczynającym się na samogłoskę, np. w Ps 88, 42: расхъицахътъ и вси мимоходѡици пѣтемъ.

Jest to jednak w tym miejscu forma izolowana. Inne ruskie wcześniejsze teksty psalterzowe mają tu imperfectum bezkońcówkowe, w rękopiśmiennej Biblii Gennadiusza (1499) i Księgach Biblijnych z 1502–1507 (Библейские книги 1502–1507) czytamy: расхъицахъ и вси мимоходѡици пѣтемъ⁶. Ta wtórna końcówka przeniesiona została z form czasu teraźniejszego i jest spotykana już w tekstach kanonu starocerkiewno-słowiańskiego w formach zarówno aorystu, jak i imperfectum. W tekstach ruskich formy imperfectum na -тъ są bardzo popularne, obfituje w nie między innymi *Latopis Nestora* z XIV wieku.

Przytoczony materiał pozwala przypuszczać, że forma imperfectum była stosunkowo najrzadziej używaną formą czasu przeszłego w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza i zarazem była najbardziej zależna od podstawy aspektowej czasownika. Niosła ona pewne informacje o rodzaju czynności nim wyrażanej, a niektóre użycia uczyniły z niej wręcz formę aspektowo-czasową.

1.2. Rezultatywne znaczenie form czasu przeszłego

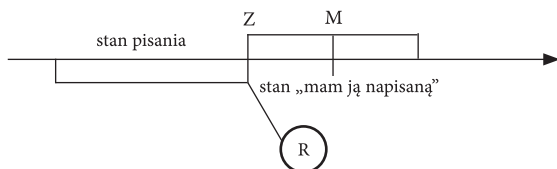
Pod względem liczby użycia formy czasu przeszłego w cerkiewnosłowiańskich przekładach Księgi Psalmów w znaczeniu rezultatywnym zajmują drugie miejsce. Pojęcie rezultatywności oznacza a k t u a l n o ś ć w teraźniejszości lub w momencie mówienia stanu wywołanego zajściem pewnego zdarzenia w przeszłości. Znaczenie to jest najczytelniejsze w językach germańskich, w których istnieje specjalna konstrukcja typu angielskiej *have* z imiesłowem, na przykład „I have written a book”, która oznacza

6 Cyt. za: *Русская Библия. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета*, t. 4: *Псалтирь*, Moskwa 1997, s. 225, 226.

„mam napisaną książkę”. To samo znaczenie ma polska potoczna konstrukcja typu „mam wypite”.

Graficznie znaczenie to można przedstawić w następujący sposób:

Napisałem książkę.

- R moment referencji
- M moment mówienia
- Z zdarzenie przerywające moment pisania

Jak wynika z powyższego schematu, w przeszłości zaszło zdarzenie przerywające pewien stan i rozpoczynające nowy, aktualny w momencie mówienia. Moment referencji pokrywa się w tym przypadku z momentem mówienia i oba następują po momencie czynności. Utarło się przekonanie, że w słowiańszczyźnie podobne stosunki wyraża forma perfectum. Jednak już wyżej wskazano, że nie jest to wcale jednoznaczne. Formy perfectum w cerkiewnosłowiańskich psalterzach oznaczają nie stan aktualny w momencie mówienia, lecz po prostu zdarzenie, które go rozpoczęło. Stanu aktualnego w momencie mówienia możemy domyślać się tylko na podstawie znaczenia leksykalnego czasownika lub kontekstu wypowiedzi. Jest to drugi etap rozwoju indoeuropejskiego perfectum, od którego już blisko do znaczenia zwykłego zdarzenia w przeszłości, tak typowego dla północnosłowiańskich form czasu przeszłego opartych przecież na formach dawnego perfectum. Trzeba także pamiętać, że rezultatywność jest domeną główną znaczenia słowiańskiego aspektu dokonanego. W dalszych rozważaniach pod pojęciem rezultatywności rozumiemy aktualność zdarzenia w przeszłości, które rozpoczęło nowy stan trwający w momencie mówienia. Wynika to jednak nie z formy czasownika, lecz z jego znaczenia leksykalnego bądź aspektowego. Moment referencji czynności wyrażającej ten odcień znaczeniowy jest rozciągnięty w czasie od zajścia zdarzenia w przeszłości po moment mówienia, w którym trwa rozpoczęty stan. Materiał, który przekazują teksty psalterza, pozwala zatem inaczej niż dotychczasowe ujmować odcień rezultatywności.

Formami predestynowanymi w cerkiewnosłowiańskich psalterzach do wyrażania tego znaczenia są aoryst i perfectum. Aoryst jest formą

najbardziej neutralną i powszechną w użyciu, co tłumaczy różnorodność kontekstów jego występowania. W przypadku formy perfectum znaczenie, o którym mowa, jest jej immanentne.

Znaczenie rezultatywne form aorystycznych realizowane jest w następujących psalmach. Wyraźnie tu widać zdarzenie rozpoczynające stan trwający w momencie mówienia:

SBNO 2, 7: **АЗЪ ДНЕСЪ РОДИХЪ ТЯ.**

ἐγὼ γεγέννηκα σε.

Zdarzenie **РОДИХЪ ТЯ** rozpoczęło stan „bycia urodzonym”, lecz forma czasu przeszłego podkreśla właśnie to zdarzenie. Nieprzypadkowo zapewne w tekście greckim użyta została forma perfectum. Ciekawe, że późniejsze teksty psalterzy, które wykazują dużo więcej zgodności z tekstem greckim niż Psalterz synajski, mają tu jednak formę aorystu.

W poniższym ustępie zdarzenie rozpoczęło nowy trwający w momencie mówienia stan, który spowodował powstanie psalmu. Psalmista jest zewsząd otoczony przez wrogów, jednak przedstawia to tylko w postaci zdarzenia, takie wrażenie potęguje użyta w Biblii ostrogskiej forma czasu teraźniejszego:

SBN 3, 2: **ГІ ЧЪТО СѦ ОУМНОЖИША СТЪЖАИЩЕ МИ МНОСИ ВЪСТАША НА МЯ.**

О: **ГІ ЧЪТО СѦ ОУМНОЖИША СТЪЖАИЩЕ МНѢ МНОСИ ВЪСТАЮТЪ НА МЯ.**

επληθύνθησαν [...] πολλοὶ ἐπανίστανται [...] – w tekście greckim w obu miejscach mamy formy czasu przeszłego

Poniżej rezultatywność znaczenia form czasownikowych podkreślają użyte jednocześnie formy czasu teraźniejszego i trybu rozkazującego, które są niejako wywołane stanem psalmisty po zajściu określonego zdarzenia. Podkreśleniem tego znaczenia może być użyty w niektórych tekstach imiesłów czynny czasu teraźniejszego podkreślający tę rezultatywność:

S 3, 4: **ТЪ ЖЕ ГІ ЗАСТЪПНИКЪ МОИ ЕСИ СЛАВА МОѢ ВЪЗНЕСЕ ГЛАВЪ МОИѢ.**

BNO: **ТЪ ЖЕ ГІ ЗАСТЪПНИКЪ МОИ ЕСИ СЛАВА МОѢ ТЪ ЖЕ ЕСИ ВЪЗНОСАИ ГЛАВЪ МОИѢ.**

Pojawienie się tutaj formy imiesłowowej uzasadnia tekst grecki και ὑψων την κεφαλὴν μου.

SBNO 3, 8: ВЪСКРЪСНИ ГИ СПІ МЯ ВЖЕ МОИ ЧКО ТЫ ПОРАЗИ ВСЯ
ВРАЖДУЮЩИЯ МЪНЪ ВЪСОУЕ.
συ ἐπάταξας.

Inne konteksty użycia formy czasu przeszłego w kontekście rezultatywnym:

SBO 5, 11: ВЪРИНИ Я ЧКО ПРОГНѢВШИЯ ТЯ ГИ.
N: ИЗЪРИНИ Я ЧКО ПРОГНѢВШИЯ ТЯ ГИ.
ὅτι παρεπίκραναν σε κυριε.

SB 6, 3–4: и ісцѣлі мя ги чко съмѣшиа сѧ кости моѧ ї дшѧ
моѣ съмѣте сѧ сѣло.
NO: и ісцѣлі мя ги чко съмѣтоша (N: съмѣтошѧ) сѧ кости
моѧ ї дшѧ моѣ съмѣти сѧ сѣло (O: смѣти сѧ).
ἐταράχθε τα οστά μου [...] ἐταράχθε σφοδρα.

SBNO 11, 2: СПИ МЯ ГИ ЧКО ОСКЖДѢ ПРѢПОДОБЪНОИ ЧКО ОУМА-
ЛИШИЯ Сѧ ИСТИНЫ ОТЪ СНЪ ЧЛЧЪ.
σωσόν με [...] ὅτι ἐκλέλοιπεν ὄσιος.

SB 12, 5–6: еда когда речетъ врагъ мои оукрѣпихъ сѧ на нъ.
NO: да некогда речетъ врагъ мои оукрѣпихъ сѧ на нъ.
[...] ισχύσα προς αὐτόν.

Ostatni przykład wskazuje, że stan zapoczątkowany jakimś zdarzeniem może odnosić się nie do momentu mówienia, lecz do czasu zajścia innej czynności w zdaniu.

Psalms 4 jest utworem pouczającym ludzi grzesznych. Pierwsza część obfituje w formy trybu rozkazującego, druga (od wersu 7) jest wyrazem ufności i przeciwstawia im sytuację psalmisty pozostającego w opiece boskiej. To wyjaśnia znaczenie rezultatywne form aorystu:

SBNO 4, 7: знамена сѧ на насъ свѣтъ лица твоего гѧ.
SBNO 4, 8: УТЪ ПЛОДА ПЪШЕНИЦЯ И ВИНА И ОЛѢА СВОЕГО ОУМНО-
ЖИШЯ Сѧ.
Ἐσημειώθη [...] το φῶς του πρόσωπου σου[...] και οἴνου και ἐλαίου
[...] ἐπληθύνθησαν.

Znaczenie rezultatywne może wynikać ze znaczenia leksykalnego czasownika i być szczególnie widoczne w określonym kontekście – w Ps 6 podkreślany jest nowy stan spowodowany zajściem zdarzenia **прїѡтѣ**. Ta sama uwaga dotyczy przytoczonych poniżej fragmentów z Ps 9, 19. 21:

SBNO 6, 10: **Г̄ МОЛЕНЬЕ МОЕ (О: МОЛИТВУ МОЮ) ПРІѡТѣ**.
είσηκουσεν κυριος της δεήσεως μου.

SBNO 9, 8: **ПОГЫБЕ ПАМІАТЪ ИХЪ СЪ ШЮМОМЪ, Г̄ ВЪ ВѢКЫ ПРЫВА-
ЕТЪ ОУГОТОВА НА СЖДЪ ПРѢСТОЛЪ СВОИ.**
ήτοιμασεν εν κρίσει τον θρόνον αυτου.

Forma aorystu **ПОГЫБЕ** może wskazywać na zdarzenie poprzedzające następne, o których mowa w tym zdaniu. Rozpoczęło ono nowy stan, aktualny w czasie zachodzenia tych następnych czynności i zapewne w momencie mówienia. Jednakowo dopuszczalna jest tu interpretacja tej formy jako zwykłego zdarzenia w przeszłości, a zatem w sensie konstatatywnym.

SBN 9, 38: **ЖЕЛАНЬЕ ОУБОГЫХЪ ОУСЛЫША Г̄ ОУГОТОВАНЬЕ СРЪДЬ-
ЦЮ ІХЪ ВЪНИАТЪ ОУХО ТВОЕ.**
О: **ЖЕЛАНЬЕ ОУБОГЫХЪ ОУСЛЫШАЛЪ ЕСИ Г̄ ОУГОТОВАНЬЕ СРЪДЬЦЮ
ІХЪ ВЪНИАТЪ ОУХО ТВОЕ.**
την ἐπιθυμίαν [...] είσηκουσεν κυριος την ἑτοιμασίαν [...] προσέσχεν.

Forma perfectum użyta przez redaktora Biblii ostrogskiej pełni tu zapewne funkcję podkreślenia 2 osoby, w sensie semantycznym odnosi się do zdarzenia **ВЪНИАТЪ** jako forma oznaczająca zdarzenie poprzedzające. Nie oznacza ona, jak się zdaje, stanu aktualnego w momencie zachodzenia tej drugiej czynności, choć zbliżone znaczenie leksykalne obu wyrazów pozwala dopatrywać się tu interpretacji formy **ОУСЛЫША/ОУСЛЫШАЛЪ ЕСИ** jako zdarzenia, a **ВЪНИАТЪ** – jako stanu nim rozpoczętego.

SBNO 19, 7: **НЫНѢ ПОЗНАХЪ ЧѢКО СП̄ ЕСТЬ Г̄ Х̄.**
νυν ἔγνων ὅτι ἔσωσεν κυριος .

Formę **СП̄ ЕСТЬ** należy zapewne interpretować jako formę rzeczownika **СЪПАСЪ**. Znaczenie rezultatywne podkreśla tu dodatkowo przyśłówki **НЫНѢ**. Można jednak zgodnie z tekstem greckim przyjąć, że to forma dawnego perfectum **СЪПАСАЛЪ ЕСТЬ**. Oznaczałaby ona zdarzenie w przeszłości poprzedzające zdarzenie **ПОЗНАХЪ**, aktualne w postaci

nowego stanu w czasie zachodzenia zdarzenia nazwanego formą czasownika **познахъ**.

SBNO 21, 2: **б̄же̄ б̄же̄ монъ в̄нми ми в̄скж̄и остави мӣ.**

[...] ἐγκατέλιπες με.

SBNO 25, 3–4: **ѣко милость твоѣ прѣдъ очима моима естъ и оугодихъ (О: благооугодихъ) вѣ истинѣ твоєи, не сѣдъ съ сонъмомъ соуетъномъ.**

[...] και εὐηρέστησα ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου [...].

Znaczenie leksykalne czasownika **оугодихъ** sugeruje tu początek nowego trwającego stanu.

W innych wypadkach znaczenie rezultatywne może podpowiedzieć szerszy kontekst językowy. Poniżej wskazują na to formy gramatyczne (czas teraźniejszy) czy poszczególne leksemy. Jednocześnie formę aorystu w ustępie Ps 7 możemy zinterpretować jako zdarzenie poprzedzające moment czynności wyrażonej czasem teraźniejszym, które rozpoczęło nowy stan aktualny w momencie jej zachodzenia. Potwierdza to dodatkowo zaimek wskazujący **се**:

SBNO 7, 4–5: **г̄ӣ в̄же̄ монъ ѣще (НО: аще) створихъ се аще естъ неправда вѣ р̄коу мою (N: моею).**

[...] εἰ ἐποίησα τούτο εἰ ἔστιν ἀδικία [...].

W 16 wersie psalmu 9 forma czasu przeszłego **створишӣ** wskazuje na zdarzenie poprzedzające inne zdarzenie, aktualne w postaci nowego stanu w momencie zachodzenia tych drugich czynności. Pełni zatem funkcję zbliżoną do formy czasu zaprzęzłego:

SBNO 9, 16: **угльб̄ж̄ ѡзыци вѣ пагоувѣ ѡже створишӣ вѣ сѣти сеи ѡже створишӣ оувьязе нога ихъ.**

ἐνεπάγησαν ἔθνε [...] ἠ ἐποίησαν ἐν παγίδι [...] ἠ ἐκρύψαν συνελήμφθη ο ποῦς.

SBN 17, 33: **б̄ прѣпоѣсаи мӣ силоӣ и положи небеспороченъ пжть монъ.**

О: **б̄ прѣпоаса мӣ силоӣ и положи непороченъ пжть монъ.**

ὁ θεος ὁ περιζωννύων με δύναμιν και ἔθετο ἄμωμον ὁδόν μου.

Forma imiesłowu trzech wcześniejszych przekładów zgodna z tekstem greckim, mająca znaczenie rezultatywne (nazywa stan będący rezultatem jakiegoś zdarzenia), dopuszcza rezultatywny odcień formy aorystu w przekładzie z Ostroga. Jednocześnie może pośrednio uzasadniać hipotezę, że znaczenie stanu będącego rezultatem jakiegoś wcześniejszego zdarzenia (znaczenie indoeuropejskiego perfectum) bierze na siebie forma imiesłowu czasu terazniejszego. Forma słowiańskiego tzw. perfectum pełniłaby funkcję formy czasowej. Hipotezę taką zaproponowano już wyżej. W tym szerszym kontekście rezultatywny odcień może mieć forma kolejnego aorystu w zdaniu, a mianowicie **положи** (tzn. teraz leży).

SBNO 24, 17. 19: **призри на мѣ и помилуй мѣ ꙗко [...] скръби срѣдѣца моего се оумножиша съ, [...] ꙗко оумножиша съ и ненавидѣньемъ непараведьномъ (N: **ненавидѣнье непараведьно**) възненавидѣша мѣ.**

[...] ἐπλατύνθεσάν [...] ἔξαγαγέ με.

Odcień rezultatywny podpowiada tu kontekst językowy – formy trybu rozkazującego. Psalm stanowi prośbę wywołaną stanem, w którym psalmista się znajduje, a który rozpoczęły zdarzenia tu wspomniane.

Kontekst językowy i znaczenie leksykalne czasownika pozwalają dopatrywać się odcienia rezultatywności w następujących wersach kilku psalmów:

SBNO 26, 6: **и нынѣ се възнесе главѣ моѣ на врагы моѣ.**

Και νυν ἴδου ἠψώσεν τὴν κεφαλὴν [...].

Odcień rezultatywny podpowiada znaczenie leksykalne czasownika i przysłówki **нынѣ** „teraz” („i jest teraz wzniesiona”).

S 26, 12: **не прѣдаждь мене въ рѣцѣ сътѣжѣштинихъ ми ꙗко вѣсташа на мѣ съвѣдѣтели непараведьни ихъ же не съвѣдѣхъ и сольга неправѣдѣ севѣ.**

BNO: **не прѣдаждь мене въ дѣшѣхъ стѣжѣштинихъ ми (O: стѣжѣшимъ ми) ꙗко вѣсташа на мѣ съвѣдѣтели непараведьни, и сольга неправѣда севѣ.**

ἐπανήστησάν [...] μάρτυρες [...] καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία [...].

Forma trybu rozkazującego może tu powodować interpretację rezultatywną – prośba jest wywołana jakimś aktualnym stanem, wynikiem pewnego zdarzenia.

SBN 30, 5: и изведеши мѧ отъ сѣти сеѧ ѡже съкрышиа мнѣ,
ѣко ты еси заштитителъ мои.

О: и истрѣгнеши мѧ отъ сѣти сеѧ ѡже съкрышиа мнѣ, ѣко ты
еси заштитителъ мои.

ἐξάξεις με [...] ἢς ἐκρυψάν μοι.

I kontekst językowy odnoszący wydarzenia do terażniejszości, i znaczenie leksykalne każą interpretować ustęp ten rezultatywnie. Forma aorystu jest tu użyta w funkcji czynności poprzedzającej pozostałe, która rozpoczęła nowy stan trwający w momencie mówienia psalmisty.

Odniesienie wydarzeń do terażniejszości powoduje interpretację rezultatywną poniższych ustępów. W Ps 31 dodatkowo wzmacnia je we wczesnych przekładach konstrukcja imiesłowowa **сѣтъ отпуѡена**, która nazywa stan będący wynikiem jakiegoś poprzedniego zdarzenia. Czynności tu wspomniane zachodzą jednocześnie w przeszłości:

S 31, 1: блажени имѡже сѣтъ [fragment starty] безаконеньѣ, имѡже
же прикрышиа сѧ грѣси.

В: блажени имѡже сѣтъ отпуѡена безаконеньѣ, имѡже при-
крышиа сѧ грѣси ихъ.

NO: блажени имѡже отпуѡстиша сѧ (N: отпуѡстишѡ сѧ) без-
аконеньѣ, имѡже прикрышиа сѧ грѣси.

μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι και [...] ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι.

SBNO 32, 12: блаженъ ѡзыкѣ емоу же естъ гъ бѣ емоу люди
ѡже изъбра въ достоѣние себѣ.

μακάριον [...] λαός ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν [...].

Forma aorystu oznacza tu zdarzenie w przeszłości, które rozpoczęło nowy stan trwający w momencie mówienia psalmisty.

Odcień rezultatywny może być czytelny dopiero w szerszym kontekście pozajęzykowym. W Ps 13 przedstawiona jest sytuacja powszechnego zepsucia, triumfu bezbożnych i cierpienia sprawiedliwych. Przedstawione wydarzenia można rozumieć jako stan, w którym przyszło żyć psalmiście:

SBNO 13, 1 растѣшиа и омразишиа сѧ въ начинанъ ихъ.

διέφθειραν και ἐβδελύχθησαν.

SBO 13, 3: вѣси оуклонишиа сѧ вѣкоупѣ неключими вѣшиа.

N: **ВЪСИ ОУКЛОНИША СЯ ВЪКОУПѢ НЕ ПОТРѢБОВАШЖ СЯ.**
 πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠχρεώθησαν.

Ten sam motyw przewodni odnajdziemy w Ps 21, w którym szczególnie dramatycznie przedstawiony jest obraz wrogów psalmisty. I tutaj przedstawione wydarzenia można odbierać jako aktualny w momencie mówienia stan. Dodatkowo może tę wymowę wspierać kontekst narzucony przez formy językowe, np. konstrukcję z imiesłowem **НѢСТЬ ПОМАГАЯИ** o znaczeniu rezultatywnym, odnoszącym się do terażniejszości, o której mowa w psalmie. Teraźniejszość tę podpowiada forma **ВЫСТЪ** na miejscu greckiej εγενηθη „zaczął być”:

SB 21, 12–16: **НЕ ОТЪСТЖПИ ОТЪ МЕНЕ ѢКО СКРѢВЪ ВЛИЗЪ ѢКО НѢСТЬ ПОМАГАЯИ, ОБИДЖ МЯ ТЕЛЪЦИ МНОСИ ЮНЪЦИ ТОУЧЪНИ ОДРЪЖАША МЯ ОТВРѢСА НА МЯ ОУСТА СВОѢ ѢКО ЛѢВЪ ВЪСХЪШТАЯ И РЫКАЯ, ѢКО ВОДА ИЗЛИХЪ СЯ И РАЗИДЖ СЯ КОСТИ МОЯ ВЪСТЪ СРЪДЪЦЕ МОЕ ѢКО ВОСКЪ ТАЯ ПОСРѢДѢ ЧРѢВА МОЕГО, ИСЪШЕ ѢКО СКЖДЕЛЪ КРѢПОСТЬ МОѢ И ЯЗЫКЪ МОИ ПРИЛПЕ ГРЪТАНИ МОИМЪ И ВЪ ПРЪСТЪ СЪМРТИ СЪВЕДЕ МЯ.**

NO: **НЕ ОТЪСТЖПИ ОТЪ МЕНЕ ѢКО СКРѢВЪ ВЛИЗЪ ѢКО НѢСТЬ ПОМАГАЯИ, ОБИДЖ МЯ ТЕЛЪЦИ МНОСИ ЮНЪЦИ ТОУЧЪНИ ОДРЪЖАША МЯ ОТВЕРЗОША (N: ОТВЕРЗОШЖ) НА МЯ ОУСТА СВОѢ ѢКО ЛѢВЪ ВЪСХЪШТАЯ И РЫКАЯ, ѢКО ВОДА ИЗЛИАХЪ СЯ И РАССЫПАША (N: РАССЫПАШЖ) СЯ КОСТИ МОЯ, ВЪСТЪ СРЪДЪЦЕ МОЕ ѢКО ВОСКЪ ТАЯ ПОСРѢДѢ ЧРѢВА МОЕГО, ИСЪШЕ ѢКО СКЖДЕЛЪ КРѢПОСТЬ МОѢ И ЯЗЫКЪ МОИ ПРИЛПЕ ГРЪТАНИ МОЕМЪ И ВЪ ПРЪСТЪ СЪМРТИ СЪВЕДЕ МЯ.**

περιεκύκλωσαν με μόσχοι πολλοί ταῦροι περιεσχόν με ἦνοιξαν ἐπ’ ἐμε το στόμα [...] ὕδωρ ἐξεχύθεν και διεσκορπίσθη πάντα τα ὄστα μου, ἐγενήθη ἡ καρδία [...] κηρὸς [...] ἐξηράνθη [...] ἡ ἰσχύς μου και ἡ γλῶσσα μου κεκόλλεται τῷ λάρυγγι μου.

Dwuznaczna jest wymowa innych ustępów. Wydarzenia przedstawione w Ps 16 można interpretować jako zwykłe zdarzenia w życiu psalmisty, które miały miejsce kiedyś w przeszłości lub doszukiwać się tu odcienia rezultatywności. Na pewno zwykłym zdarzeniem kiedyś w przeszłości jest forma **РАЖДЕЖЕ МЯ** w wersji 3. Zdarzenie kolejne można już interpretować w sensie stanu aktualnego w momencie mówienia. Odcień taki podkreśla dodatkowo kontekst narzucony przez formy językowe – zdarzenia mogą odnosić się do terażniejszości psalmisty (**НЪНѢ ОБИДЖ МЯ**). Jednocześnie zdanie **ВРАШИ МОИ ДШЖ МОИЖ ОСДРЪЖАША, ТОУКЪ**

свои затворишиа, оуста ихъ глашиа грѣдынѣ, można zinterpretować w sensie konstatatywnym lub przypisać formie aorystu od niedokonanego czasownika глашиа znaczenie trwania rozpoczętej czynności, nie pozwala jednak na to odpowiednik grecki – aoryst ἐλάλησεν.

SB 16, 3: раждеже мѣ и не обрѣте сѣ въ мнѣ неправѣда.

N: ражеже мѣ и не обрѣте сѣ въ мнѣ неправѣда.

O: искусила мѣ еси и не обрѣте сѣ въ мнѣ неправѣда.

ἐπίρωσας με και εὐρέθε [...].

SB 16, 10–12: враси мои дшѣ моѣ одрѣжашѣ, тоукъ свои затворишиа, оуста ихъ глашиа грѣдынѣ, изгоняштен мѣ нынѣ обидѣ мѣ очи свои възложишиа оуклонилиа на земьѣ, оубѣасѣ мѣ ꙗко лѣвѣ готовѣ на ловѣ.

NO: враси мои дшѣ моѣ одрѣжашѣ, тоукъ свои затворишиа, оуста ихъ глашиа грѣдынѣ, изгоняштен мѣ нынѣ оубѣдоша (N: оубѣдошѣ) мѣ, очи свои възложиша оуклонити на землю (N: земьѣ), оубѣаша мѣ ꙗко лѣвѣ готовѣ на ловѣ.

οἱ ἐχθροὶ [...] περιέσχον το στόμα [...] συνέκλεισαν το στόμα [...] ἐλάλησεν ἐκάβαλλοντες [...] περιεκύκλωσαν με τοὺς οφθαλμοὺς [...] ἐθέντο ἐκκλίνειν ἐν τῇ γῇ ὑπελαβόν με ὡσει λέων.

Podobnie i szerszy kontekst pozajęzykowy pozwala domyślać się od-cienienia rezultatywnego (nowego stanu trwającego w momencie mówienia psalmisty jako rezultatu pewnego zdarzenia). Podpowiada Ps 22:

SBNO 22, 1–3: ꙗ пасетъ мѣ и ничесоже (O: ничтоже) мене ли-шитъ на мѣстѣ паствинѣнѣ (O: злачнѣ) тоу мѣ въсели на водѣ покоинѣ въспитѣ мѣ, дшѣ моѣ обрати.

[...] με κατεσκῆνωσεν ἐπὶ ὕδατος [...] ἐξέθρεψεν τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν.

Tylko szeroki kontekst pozajęzykowy pozwala rezultatywnie inter-pretować poniższe fragmenty. Psalm 29 jest psalmem dziękczynnym za wybawienie z choroby⁷, dlatego zdarzenia, które tu przedstawia, można interpretować w sensie nowego stanu trwającego w chwili powstania psal-му, bowiem one jakby go wywołały:

7 Por. *Psalterz Dawidów w przekładzie ks. Jakuba Wujka z roku 1594*, dz. cyt., s. 269.

SBN 29, 4: Г̄ВЪ ВЪЗВЕДЕ ОТЪ АДА ДШЖ̄ МОИЖ, СЪПАСЛЪ МЯ ЕСИ ОТЪ НИЗЪХОДИШТИХЪ ВЪ РОВЪ.

О: Г̄ВЪ ВЪЗВЕЛЪ ЕСИ ОТЪ АДА ДШЖ̄ МОИЖ, СЪПАСЛЪ МЯ ЕСИ ОТЪ НИЗЪХОДИШТИХЪ ВЪ РОВЪ.

[...] ἀνήγαγες ἐξ ἄδου [...] ἔσωσας με.

Użycie form czasu teraźniejszego, które lokuje wydarzenia w odpowiednim odcinku czasowym, pozwala dopatrywać się w odpowiednim kontekście znaczenia rezultatywnego form aorystu także w poniższym zdaniu. Nie ulega wątpliwości, że formy czasu przeszłego sygnalizują tu pewne zdarzenie w przeszłości. Kontekst językowy i pozajęzykowy traktujący istnienie wrogów jako coś aktualnego dla psalmisty, pozwala odczytywać interesujące nas tu formy jako takie, które rozpoczęły ten trwający właśnie stan ciągłego zagrożenia. W tekście greckim formie tej odpowiada, jak wyżej, aoryst:

SBNO 37, 20: ВРАСИ ЖЕ МОИ ЖИВЖТЪ И ОУКРѢПИША СЯ ПАЧЕ МЕНЕ И ОУМНОЖИША СЯ НАВИДИЩИИ МНЕ БЕС ПРАВЪДЫ.

[...] ἐπληθύνθησαν οἱ μισούντες με ἀδίκως.

Podobny kontekst interpretacyjny mogą tworzyć formy trybu rozkazującego. Wypowiedziane są one w pewnej określonej sytuacji, która została rozpoczęta przez pewne zdarzenie. To zdarzenie oznacza w tekście słowiańskim aoryst, a cały kontekst może odpowiedzieć interpretację rezultatywną. We fragmencie Ps 55 znaczenie takie wyraża forma ПОПЪРА МЯ ЧЛКВКЪ. Cały fragment może mieć nawet wymowę ponadczasową i przedstawiać konkretną, aktualną dla psalmisty sytuację:

SBNO 55, 2: ПОМИЛОУИ МЯ БЖЕ ЧКО ПОПЪРА МЯ ЧЛКВКЪ ВЕСЬ ДЕНЬ СТЖЖИ МИ.

ἐλέησον με κυριε ὅτι κατεπέτησεν με ἄνθρωπος [...] ἐθλιψέν με.

W Ps 63, 3–4 forma aorystu oznacza zdarzenie, które zaszło kiedyś w przeszłości, polegające na przygotowaniu grzeszników do fałszywego oskarżania psalmisty. Zdarzenie to musiało rozpocząć nowy stan, aktualny w teraźniejszości psalmisty, bo wywołał on prośbę będącą głównym motywuem psalmu:

SB 63, 3–4: ПОКРЫИ МЯ ОТЪ СОНЪМА ЗЪЛОВИВЫХЪ И ОТЪ МНОЖЬСТВА ДѢЛАЮЩИХЪ НЕПРАВЪДЖ ИЖЕ ИЗОСТРИША ЧКО ОРЖЖЬЕ ЯЗЫКЪ СВОЯ НАЛИША ЛЖКЪ СВОИ.

NO: **покрыи мѣя отъ сѣнѣма лоукавноуицихъ и отъ множества дѣлаицихъ неправѣдѣ иже изостриша ꙗко орѣжье ѡзъикы свои на напразгоша лѣкы свои.**
 οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ρομφαίαν [...] ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν [...].

W szerszym kontekście pozajęzykowym, na przykład w psalmie dziękczynnym, przedstawiane zdarzenia w przeszłości można traktować jako rozpoczynające pewien trwający stan. Psalm 39 jest psalmem dziękczynnym za wybawienie od śmierci:

SB 39, 3: **и възведе мѣя отъ рова сѣрти... и постави на камни носѣ мои.**
 NO: **и възведе мѣя отъ рова страсти (O: страстей) и постави на камни носѣ мои.**
 Καὶ ἀνεγαγὲν με ἐκ λάκκου [...] καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν [...].

Znaczenie leksykalne czasownika może podpowiadać interpretację rezultatywną fragmentu, w którym został on użyty. Czasowniki **прияти** i **оутвърдити** mają znaczenie leksykalne sugerujące rozpoczęcie pewnego stanu. Być może światło na taką interpretację omawianych form może rzucić użyta w tekście greckim forma imperfectum, która może przecież sugerować trwanie oznaczanej przez nią czynności:

SB 40, 13: **мѣя же за незлобѣ моиѣ приятъ и оутвърдилъ мѣя еси.**
 NO: **мене за незлобіа приятъ и оутвърдилъ мѣя еси.**
 ἐμοῦ δε δια τῆν ἀκακίαν ἀντελάβου καὶ ἐβεβαιώσας με [...].

SBNO 70, 6: **на тѣя оутвърдихъ сѣя (NO: къ тебѣ...) отъ жтробы и чрѣва матери моея.**
 Επὶ σε ἐλεστηρίχθην ἀπὸ γαστροῦ [...].

W psalmie 70 rezultatywną interpretację podpowiada znaczenie leksykalne czasownika w formie aorystu i kontekst pozajęzykowy. Motywem tego utworu jest starzec wspominający, że opieką boską był otaczany już od dzieciństwa. Forma aorystu wskazuje tu na zdarzenie dające początek w przeszłości trwającemu nadal stanowi.

Znaczenie zdarzenia w przeszłości jest na pewno widoczne w jedy-nym przykładzie potwierdzającym, tzw. pie perfectum. Znaczenie leksykalne podpowiada tu interpretację rezultatywną „teraz wie”. Jest ten

stan wiedzy oczywiście wynikiem zdarzenia dowiedzenia się i zapewne to zdarzenie przekazuje forma aorystu. W tekście greckim używa się w tym miejscu formy czasu terazniejszego, która oznacza ten aktualny stan:

SBNO 72, 11: И ДѢНЬ ИСПЛѢНЬ ОБРАТИТЪ СЯ ВЪ НИХЪ РѢШИА ЧѢКО
ΟΥВѢДѢ БѢ.

και εἶπαν Πωῶς ἔγνω ὁ θεος.

Znaczenie leksykalne czasownika i dodatkowo wiedza o rzeczywistości stwarzają przesłanki do rezultatywnej interpretacji ustępów psalmów 88, 94, 99. Ich tematem jest wychwalanie Boga w jego stworzeniu. Znaczenie formy czasu przeszłego w połączeniu ze znaczeniem leksykalnym odpowiedniego czasownika i wiedzą o rzeczywistości wyznaczają tu bardzo ważne w semantyce rozumienia pojęcie ramy interpretacyjnej. Stworzenie, o którym mowa, miało miejsce w przeszłości, na początku czasu. Wskazuje na to forma aorystu. Znaczenie leksykalne czasownika i wiedza o rzeczywistości wskazują, że zdarzenie to miało charakter zdarzenia rozpoczynającego nowy, trwający stan, który jest przedmiotem wychwalania Boga w tych utworach:

SBN 88, 12–13: ВЪСЕЛЕНЖИЖ И КОНЬЦИА ЕИА ТЪИ ОСНОВА СЕВЕРЪ И МОРЕ ТЪИ СОЗЪДА.

О: ВЪСЕЛЕНΘΙΟ И КОНЬЦИА ЕИА ТЪИ ΟΣΗΘΑΛΛ ΞΙ ΣΕΒΕΡЪ И ΜΟΡΕ ΤЪΙ ΣΟΖЪΔΑ.

Τοι οἰκούμενην [...] συ ἔθεμελίωσας το βορράν και θάλασσας συ ἔκτισας.

Użycie przez redaktora ostrogskiego formy perfectum (praeteritum) na miejscu wcześniejszych form aorystu zgodnych z tekstem greckim świadczyć może o tożsamości semantycznej tych form.

SBNO 94, 5: ЧѢКО ТОГО ЕСТЬ МОРЕ И ТЪ СЪТВОРИ (НО dodają tu zaimek е) И СОУШИЖ РЖИЧѢ ЕГО СЪЗДАСТЕ.

ὅτι αὐτοῦ ἔστιν ὁ θάλασσα και αὐτός ἐποίησεν αὐτήν και την ξήραν αἱ χεῖρες [...] ἔπλασαν.

SB 99, 3: ТЪИ СТВОРИ НЪИ А НЕ МЫ СЕБЕ.

ΝΟ: ΤΟΗ (Ν: ΤЪИ) СТВОРИ ΗΑΣЪ А ΝΕ ΜΥ.

Αὐτός ἐποίησεν ἡμάς και ουκ ἡμεῖς

Podobny motyw odnajdziemy w Psalmie 96, 1. Tu tematem jest stan królowania Pana na chwałę zwykłych ludzi. Stan, o którym mowa, rozpoczęty został w przeszłości pewnym zdarzeniem, nazwanym tu formą aorystu:

SBNO 96, 1: **ГѢ ВЪЦѢСАРИ СЯ ДА РАДОУЕТЪ СЯ ЗЕМЛѢ** (N: ЗЕМЛЯ).
ó kyrios ébasíleusen [...].

Kontekst językowy narzucony przez formy językowe tekstu oraz dodatkowo znaczenie leksykalne czasownika pozwalają na rezultatywną interpretację słów Psalmu 107. Mowa jest w nich o podporządkowaniu Bogu różnych narodów. Jest to przedstawione jako pewne zdarzenie w przeszłości, ale na podstawie znaczenia leksykalnego czasownika i otaczającego kontekstu przekazanego formami czasu teraźniejszego można domyślać się tu znaczenia rozpoczętego i nadal trwającego stanu:

SBNO 107, 9–10: **МОИ ЕСТЬ ГАЛАДЪ И МОИ ЕСТЬ МАНАСИ... НИГДА ЦРЬ МОИ... НА ИДОУМѢИЖ НАЛОЖИЖ СЯ ПОГЪ МОИ МНѢ ИНОПЛѢМЕНЪНИЦИ ПОКОРИША СЯ.**
émói állofúloi úpetágeghsan.

Poniżej formy perfectum w omawianym tu znaczeniu. Już wyżej wskazano, że istnieją przesłanki, by traktować je jako formy czasu przeszłego, a nie jako formy imiesłowu ze słowem posiłkowym. Tylko w jednym znalezionym przykładzie użycia może ona wyrażać znaczenie imiesłowu (Ps 94). Odpowiada ona greckiej formie imiesłowu. W pozostałych przypadkach na miejscu słowiańskiego perfectum użyto w tekście greckim aorystu lub imperfectum. Podobnie jak omówione wyżej formy słowiańskiego aorystu, formy perfectum wskazują na pewne zdarzenie w przeszłości, które rozpoczęło jakiś nowy trwający nadal stan. Brak jest jednak dowodów językowych na to, by forma ta miała nazywać ten stan. Między analizowanymi tu tekstami cerkiewnosłowiańskiego psalterza zanotowano sporo rozbieżności w zakresie użycia poszczególnych form czasu przeszłego. Ciekawe, że dotyczą one tylko form aorystu i perfectum.

Szeroki kontekst pozajęzykowy i znaczenie leksykalne czasownika pozwalają zinterpretować formy perfectum (praeteritum) w sensie rezultatywnym w poniższych słowach Psalmu 4. Oznaczają one zdarzenie w przeszłości rozpoczynające trwający nadal stan, który każe psalmiście ułożyć utwór dziękczynny o pewnej wymowie ufnościowej:

SBNO 4, 8. 10: **ДАЛЪ ЕСИ ВЕСЕЛЪЕ ВЪ СРЦІ МОЕМЪ (В: ВЪ СРЦЕ МОЕ) [...] ТЫ ГИ ЕДИННОГО НА ОУПЪВАНЬЕ ВЪСЕЛІЛЪ МЯ ЕСІ.**
 ἔδωκας εὐφροσύνην [...] ὅτι σου κυριε κατα μόνας επ' ἔλπίδι κατώκισας με.

Tylko kontekst pozajęzykowy pozwala interpretować słowa Ps 9 w sensie rezultatywnym. Forma perfectum oznacza tu zdarzenie w przeszłości, które rozpoczęło pewien nowy stan trwający w momencie mówienia psalmisty, bo to on jest powodem dziękczynienia będącego motywem psalmu:

SBNO 9, 5: **҃КО СТВОРИЛЪ ЕСИ СЖДЪ МОИ ПЪРІЖ МОИЖ.**
 ἐποίησας τὴν κρίσιν.

SBNO 9, 6–7: **ЗАПР҃҃ТИЛЪ ЕСИ ЯЗЫКОМЪ І ГЫВЕ НЕЧЬСТИВЪИ (В: ПОГЫВЕ).**
 ἐπετίμησας ἔθνεσιν και ἀπόλετο ὁ ἀσεβής.

SBNO 9, 11: **҃КО Н҃҃СИ ОСТАВИЛЪ ВЪЗИСКАИЖИХЪ ТЕБЕ ГІ.**
 Οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντας σε κυριε.

Tematem Psalmu 11 jest sytuacja psalmisty zagrożonego przez wrogów. Żyje on w ciągłym strachu, ponieważ grzesznicy dręczą go nieustannie – stąd zapewne forma czasu teraźniejszego. To wszystko dzieje się w świecie realnym psalmisty. Tej doczesnej sytuacji przeciwstawia się reakcja Boga, który w przeszłości wykonał czynność – zdarzenie oddane tu formą **оумножилъ еси**, które rozpoczęło nowy stan, aktualny także w teraźniejszości psalmisty. Z Jego punktu widzenia jest to jakby stan równoległy do sytuacji psalmisty:

SBNO 11, 9: **ОКР҃҃СТЪ НЕЧЬСТИВИ ХОДИАТЪ ПО ВЪСОТ҃҃Е ТВОЕІ ОУМНОЖИЛЪ ЕСИ С҃҃҃Ы ЧЛОВ҃҃҃ЧИА (НО: С҃҃҃Ы ЧЛОВ҃҃҃ЧЬСК҃҃҃ЫА).**
 κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολυώρησαν τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

Ustępy Ps 16, 5 i 29, 2–4 wskazują na względne użycie omawianej tu formy. Wyraża ona zdarzenie w przeszłości, które rozpoczęło nowy stan postrzegany jako przyczyna zajścia kolejnych zdarzeń. Ten nowy stan trwa w momencie zachodzenia tych nowych zdarzeń. Kontekst językowy sprawia, że ten rozpoczęty stan trwa także w teraźniejszości psalmisty:

SNO 16, 5: **С҃҃҃ВР҃҃ШИЛЪ ЕСИ СТОПЫ МОЯ ВО СТЬС҃҃҃҃ХЪ МОИХЪ ДА НЕ ПОДВИЖАТЪ СЯ СТОПЫ МОЯ.**

В: СЪВРЪШИ СТОПЫ МОЯ ВО СТЫСѢХЪ МОИХЪ ДА НЕ ПОДВИЖАТЪ СЯ СТОПЫ МОЯ.

Κατάρτισαι τα διαβήματα μου εν ταις τρίβοις σου.

W Psalmie 29 tą płaszczyzną odniesienia są inne wydarzenia w przeszłości. Forma perfectum oznacza tu zdarzenia poprzedzające je, których rezultaty w postaci nowego stanu są aktualne w momencie zachodzenia tych następnych wydarzeń. Tylko pierwsze słowa wersu mogą wskazywać na jakiś rozpoczęty w przeszłości stan, aktualny w teraźniejszości psalmisty:

SB 29, 2–4: ВЪЗНЕСЖ ТЯ ГИ ꙖКО ПОДЪЯЛЪ МЯ ЕСИ И НѢСИ ВЪЗВЕСЕЛЪ ВРАГЪ МОИХЪ О МЪНѢ, ГЪ БЪ МОИ ВОЗЪВАХЪ КЪ ТЕБѢ ИСЦѢЛИЛЪ МЯ ЕСИ, ГЪ ВЪЗВЕДЕ ОТЪ АДА ДШЖ МОЖ, СЪПАСЛЪ МЯ ЕСИ ОТЪ НИЗЪХОДЯШТИХЪ ВЪ РОВЪ.

О: ВЪЗНЕСЖ ТЯ ГИ ꙖКО ПОДЪЯЛЪ МЯ И НѢСИ ВЪЗВЕСЕЛИЛЪ ВРАГЪ МОИХЪ О МЪНѢ, ГЪ БЪ МОИ ВОЗЪВАХЪ КЪ ТЕБѢ ИСЦѢЛИЛЪ МЯ ЕСИ, ГЪ ВЪЗВЕЛЪ ЕСТЬ ОТЪ АДА ДШЖ МОЖ, СЪПАСЛЪ МЯ ЕСИ ОТЪ НИЗЪХОДЯШТИХЪ ВЪ РОВЪ.

Н: ВЪЗНЕСЖ ТЯ ГИ ꙖКО ПОДЪЯЛЪ МЯ И НѢСИ ВЪЗВЕСЕЛИЛЪ ВРАГЪ МОИХЪ О МЪНѢ, ГЪ БЪ МОИ ВОЗЪВАХЪ КЪ ТЕБѢ ИСЦѢЛИЛЪ МЯ ЕСИ, ГЪ ВЪЗВЕДЕ ОТЪ АДА ДШЖ МОЖ, СЪПАСЛЪ МЯ ЕСИ ОТЪ НИЗЪХОДЯШТИХЪ ВЪ РОВЪ.

ὕψωσω σε κυριε ὅτι ὑπελαβές με και οὐκ ἠυφρανάς τους εχθροῦς [...] κυριε ὁ θεος με ἐκέκραξα προς σε και ἴασω με κυριε ἀνηγαγές ἐξ ἄδου την ψυχήν μου ἔσωσας με [...].

W Psalmie 30 forma perfectum oznacza zdarzenie rozpoczynające nowy stan aktualny w momencie zdarzenia oznaczonego formą aorystu. Kontekst pozajęzykowy (wymowa psalmu) wskazuje, że nie było to jednostkowe zdarzenie w przeszłości, lecz trwać musi nadal:

SBNO 30, 8–10: ꙖКО ПРИЗЪРѢ НА СЪМѢРЕНЬЕ МОЕ СПЛЪ ЕСИ ОТЪ ВѢДЪ ДШЖ МОЖ И НѢСИ МЕНЕ ЗАТВОРИЛЪ ВЪ РЖКАХЪ ВРАЖЬѢХЪ ПОСТАВИЛЪ ЕСИ НА ПРОСТРАНѢ НОЗѢ МОИ.

ἀγαλλιάσομαι και εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἔσωσας εκ των ἀναγκῶν την ψυχην μου και ου συνέκλεισας με εις χεῖραις ἐχθροῦ ἔστησας [...] τοῦς πόδας μου.

To samo znaczenie odnajdziemy w Psalmie 59, z taką jednak różnicą, że punktem odniesienia są tu czynności wyrażone nie formami aorystu,

lecz perfectum. Forma помиловалъ ны еси oznacza z jednej strony początek stanu aktualnego w momencie zachodzenia pozostałych czynności, ale z drugiej, dzięki wymowie psalmu możemy przypuszczać, że stan ten trwa nadal, kiedy powstał psalm. Sprawia to też znaczenie leksykalne czasownika помиловати i jego synonimów:

SB 59, 3: в̄же мои отринжалъ ны еси и разроушилъ ны еси и разгнѣвалъ съ еси и помиловалъ ны еси.

N: в̄же мои отринжалъ ны еси и разроушилъ ны еси и разгнѣва съ и оуцедрилъ еси насъ.

O: в̄же мои отринжалъ ны еси и низложилъ ны еси и разгнѣва съ и оуцедрилъ еси насъ.

ὁ θεος ἀλώσω ἡμᾶς και καθείλες ἡμᾶς ὠργίσθεις και οἰκτίρησας ἡμᾶς.

Stan rozpoczęty w przeszłości zdarzeniem i aktualny tylko w płaszczyźnie innych zdarzeń przeszłych oznacza forma perfectum w Psalmie 79. Nic nie wskazuje tu na to, by rozpoczynany nią stan miał trwać w teraźniejszości psalmisty. Omawiana forma pełni tu najpewniej funkcję czasu zaprzeszłego (plusquamperfectum), nieużywanego w analizowanych tekstach psalterza.

SB 79, 16: и посѣти винограда своего и съврѣши иже насади десница твоѣ и на сна егоже оукрѣпилъ еси себѣ.

N: и посѣти виноградъ съ и съврѣши иже насади десница твоѣ и на сна чловѣча егоже оукрѣпилъ еси себѣ.

O: и посѣти виноградъ сеи и съврѣши его егоже насади десница твоѣ и на сны ѡже оукрѣпилъ еси себѣ.

Και κατάρτισαι αὐτήν ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου και ἐπὶ υἰόν ἀνθρώπου ὄν ἐκρταίωσας.

Trochę bardziej skomplikowane stosunki czasowe panują w Psalmie 55. Z jednej strony forma perfectum положилъ еси oznacza zdarzenie rozpoczynające stan aktualny w płaszczyźnie czynności исповѣдѣхъ i jest jakby jej przyczyną. Z kolei forma избавилъ еси odnosi się w stosunku przyczynowym do zdarzeń i stanów wyrażonych jako aktualne w teraźniejszości psalmisty. Wymowa psalmu sprawia, że interesująca nas tu forma rozpoczęła stan aktualny także w teraźniejszości nadawcy tekstu.

SB 55, 9. 14: в̄же животъ мои исповѣдѣхъ тебѣ положилъ еси слъзы мои прѣдъ собоѣ, въ мнѣ сътъ в̄же овѣти ѡже въздамъ хвалѣ твоєи ꙗко избавилъ еси дшѣ мои.

N: б̄же̄ животъ мой извѣщахъ тебѣ положилъ еси слъзѣ мои прѣдъ собою, въ мнѣ сѣтъ б̄же̄ обѣти ѿже въздамъ хвалѣ твоѣи ꙗко избавилъ еси дш̄ѣ мои.

O: б̄же̄ животъ мой възвѣстихъ тебѣ положилъ еси слъзѣ мои прѣдъ собою, въ мнѣ сѣтъ б̄же̄ обѣти ѿже въздамъ хвалѣ твоѣи ꙗко изатъ дш̄ѣ мои.

την ζωὴν μου ἐξήγηλα σοι ἔθου τα δακρῦνά [...] ὅτι ἐρρῦσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου.

Omówione wyżej psalmy wychwalające Boga w jego stworzeniu należy uzupełnić kolejnym utworem o tej samej treści, jednak tu zdarzenie rozpoczynające nowy stan wyrażone zostało formą perfectum:

SB 23, 2: т̄ѣ на морихъ основалъ ѿ естъ и на рѣкахъ оуготовалъ ѿ естъ.

O: тои на морѣхъ основалъ ѿ естъ и на рѣкахъ оуготовалъ ѿ естъ.

N: т̄ѣи на морихъ основалъ ѿ естъ и на рѣкахъ оуготовалъ ѿ естъ.

αὐτός ἐπὶ θάλασσαν ἔθεμελίωσεν αὐτήν.

Wymowa mądrościowa⁸ Psalmu 38 wskazuje, że przedstawiona tu czynność nie może być odbierana jako pewne zwykle zdarzenie w przeszłości psalmisty, lecz jako takie, które rozpoczęło nowy trwający nadal stan psalmisty:

SBNO 38, 6: се п̄ядыѣ измѣрены положилъ еси дни мои.

ἴδου παλαιστάς ἔθου τὰς ἡμέρας μου.

Ustęp Psalmu 70 wskazuje na to, że używana tu forma perfectum oznacza zdarzenie w przeszłości rozpoczynające nowy stan, aktualny w momencie zajścia zdarzenia nazwanego formą aorystu. Nic nie wskazuje na to, by ten rozpoczęty stan miał trwać w terażniejszości nadawcy tekstu (psalmisty), choć nie możemy tego zupełnie wykluczać. Sygnalizowanie zdarzenia przez formę perfectum potwierdza forma aorystu użyta przez tłumacza i kopistę Psalterza norowskiego. Odpowiada ona oczywiście greckiej formie aorystu/imperfectum:

8 Por. tamże, s. 271.

SBO 70, 10–11: и стрѣгжштен дшж моѣ съвѣшташа въкоупѣ глѣжце бѣ оставилъ и естъ.

N: и стрѣгжштен дшж моѣ съвѣшташа въкоупѣ глѣжце остави его богъ.

Και οἱ φρασόντες τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο ἐπὶ το αὐτό λεγόντες ὁ θεὸς ἐγκατελίπεν αὐτόν.

Grecka forma imperfectum εγκατελιπεν mogąca oznaczać trwanie stanu pozwala tu dopatrywać się stanu aktualnego w terażniejszości mówiącego, a rozpoczętego zdarzeniem oznaczanym formą słowiańskiego perfectum lub aorystu.

Kombinacja znaczenia leksykalnego czasownika i kontekst pozajęzykowy uwarunkowujący tekst psalmu każą interpretować poniższy ustęp rezultatywnie. Forma perfectum oznacza zdarzenie w przeszłości rozpoczynające aktualny stan. Ustęp ten można by ponadto interpretować jako zwykłe połączenie imiesłowu ze słowem posiłkowym. Imiesłów zachowywałby się wtedy jak orzecznik (porównaj typową w języku starocerkiewnosłowiańskim jego formę w mianowniku) i byłby synonimem rzeczownika сътворитель, przez co omawiane tu zdanie miałoby postać:

придѣте поклонимъ сѧ припадѣмъ емоу и въсплachimъ сѧ прѣдъ глѣ иже сътворитель естъ нашъ.

Zdanie to jest synonimiczne do poniższego. Interpretacja taka jest możliwa dodatkowo dzięki użyciu w późniejszych odpisach tekstu formy imiesłowu biernego. Stoi tu ona na miejscu greckiego imiesłowu aorystu oznaczającego aktualny stan jako rezultat jakiegoś poprzedniego zdarzenia. To samo znaczenie ma słowiański imiesłów bierny:

SB 94, 6: придѣте поклонимъ сѧ припадѣмъ емоу и въсплachimъ сѧ прѣдъ глѣ иже ны сътворилъ естъ.

N: придѣте поклонимъ сѧ припадѣмъ емоу и плачимъ сѧ прѣдъ глѣ сътворшимъ насъ.

O: придѣте поклонимъ сѧ припадѣмъ емоу и въсплачемъ сѧ прѣдъ глѣ сътворшимъ насъ.

Και κλαύσωμεν [...] κυρίου του ποιήσαντος ἡμάς.

W dwóch poniższych ustępach konstrukcja psalmu wskazuje na to, że zdarzenia wyrażone formami perfectum są wcześniejsze w stosunku do następujących. Jednak znaczenie leksykalne i wymowa utworu wskazują, że

rozpoczynają one stan aktualny także w terażniejszości nadawcy. Forma perfectum oznacza tu jakby przyczynę następných zdarzeń:

SBNO 103, 8: **ВЪСХОДЯТЪ ГОРЫ НИЗЪХОДЯТЪ ВЪ ПОЛѢ ВЪ МѢСТО
ЕЖЕ ЕСИ ОСНОВАЛЪ ИМЪ.**

Εἰς τόπον ὃν ἐθεμελίωσας αυτοίς.

SBNO 103, 16: **И ХЛѢБЪ СРДЦЕ ЧЛКΟΥ ОУКРѢПИТЪ НАСЫТИАТЪ СЯ
ДРѢВА ПОЛЬСКАА КЕДРЫ ЛИВАНЪСКЫЯ ЯЖЕ ЕСИ НАСАДИЛЪ.**

χορτασθήσεται τα ξύλα [...] αἱ κεδροὶ τοῦ λιβάνου ἄς ἐφύτευσεν.

Kombinacja znaczenia leksykalnego i kontekst pozajęzykowy uwarunkowujący powstanie psalmu pozwalają w ten sam rezultatywny sposób zinterpretować słowa Ps 108. Forma perfectum nazywa tu zdarzenie w przeszłości. Rozpoczyna ono stan aktualny w momencie mówienia nadawcy słów:

SBO 108, 27: **И ОУВѢДЯТЪ ЧКО РЖКА ТВОѢ СИ И ТЫ ГИ СЪТВОРИЛЪ
ЯЖ ЕСИ.**

N: **И ДА ОУВѢДЯТЪ ЧКО РЖКА ТВОѢ СИ И ТЫ ГИ СЪТВОРИЛЪ ЕСИ А.**

Και γνώτωσαν ὅτι ἡ χεὶρ [...] καὶ σὺ κυριε ἐποίησας αὐτήν.

W ostatnim przykładzie znaczenie rezultatywne wyrażają obie formy czasu przeszłego – aoryst i perfectum. Oznaczają one zdarzenie, które rozpoczęło aktualny stan. Tę aktualność podpowiada jednak wiedza ogólna i kontekst narzucony przez tekst psalmu. Nadawca poniższych słów nie patrzy na siebie i fakt swojego istnienia jak na stan, w którym się znajduje, lecz raczej jak na zdarzenie rozpoczynające ten stan kiedyś w przeszłości:

SB 138, 1–6: **ГИ ИСКОУСИЛЪ МЯ ЕСИ И ПОЗНАЛЪ МЯ ЕСИ ТЫ ПОЗНА
ВѢДѢНИЕ МОЕ, ТОУМѢ ПОМЫШЛЕНЬѢ МОѢ... СТЬСЖ МОЖ И ПРОТ-
ЛАЧЕНЖИЖ (В: НЕПОТЛАЧЕНЖИЖ) МОЖ ТЫ ЕСИ ИСЛѢДОВАЛЪ И ВСЯ
ПЖТИ ПРѢЗЫРѢ (В: ПРОЗЫРѢ) ЧКО НѢСТЬ ЛЬСТИ ВЪ ЯЗЫЦѢ МОЕМЪ
СЕ ГИ ПОЗНА ВЪСѢ ПОСЛѢДЫНѢ МОѢ И ДРЕВЛЫНѢА ТЫ СОЗЪДА МЯ И
ПОЛОЖИ НА МНѢ РЖКЖ ТВОИЖ, ОУДИВИЛЪ СЯ ЕСТЬ РАЗОУМЪ ТВОИ О
МНѢ (В: ОТЪ МЕНЕ) ОУТВРЪДѢ СЯ (В: ОУТВРЪДИ СЯ) И НЕ ВЪЗМО-
ГЖ КЪ НЕМОУ.**

N: **ГИ ИСКОУСИЛЪ ЕСИ МЕНЕ И ПОЗНАЛЪ МЯ ЕСИ ТЫ ПОЗНА СѢДА-
ЛИЩЕ МОЕ, ТЫ РАЗОУМѢ ПОМЫШЛЕНЬѢ МОѢ [...] СТЬСЖ МОЖ И
ПРОТЛАЧЕНЖИЖ МОЖ ТЫ ЕСИ ИСЛѢДОВАЛЪ И ВСЯ ПЖТИ ПРОВИДѢ**

Ѣко нѣсть лѣсти въ ѡзъицѣ моемъ се ꙗко позна въсѣ послѣднѣ моѣ и древлнѣа ты созѣдал еси мене и положи на мнѣ ржкж твоѣ, оудивилъ сѣа естѣ разумъ твои о мнѣ оутврѣди сѣа и не възмогж къ немюу.

О: ꙗко искоусилъ мѣа еси и позналъ мѣа еси ты позна сѣданіе мое и възстаніе, ты разумѣ помышленнѣ моѣ [...] стѣсж моѣж и протлаченжж моѣж ты еси ислѣдовалъ и всѣа пжти прѣзѣрьѣ Ѣко нѣсть лѣсти въ ѡзъицѣ моемъ се ꙗко позна въсѣ послѣднѣ моѣ и древлнѣа ты созѣда мѣа и положи на мнѣ ржкж твоѣ, оудиви сѣа разумъ твои о мнѣ оутврѣди сѣа и не възмогж къ немюу.

Κυριε ἐδοκίμασας με και ἔγνωσ με συ ἔγνωσ την καθέδραν [...] συ συνήκας τους διαλογισμούς [...] την τρίβον μου και την σχοινόν μου συ ἐξιχνίασας [...] ἴδου κυριε συ ἔγνωσ πάντα τα ἐσχάτα [...] συ ἔπλασας με και ἔθηκας [...] την χεῖρα σου ἐθαυμαστώθη η γνώσις σου [...] ἐκραταιώθη οὐ μη δύνωμαι προς αυτην.

1.3. Kontynuatywne znaczenie form czasu przeszłego

Ten motyw początku, o którym mowa powyżej, jest w psalmach bardzo ważny i czytelny także i poniżej, gdzie akcentuje się początek trwającego nadal stanu. Niekiedy znaczenie to wynika ze znaczenia leksykalnego czasownika bądź może być sygnalizowane przez kontekst. Można tu śmiało powiedzieć, że aoryst wyraża początek stanu w przeszłości, który trwa nadal. Moment czynności poprzedza moment mówienia. Moment referencji jest jakby rozciągnięty w czasie. Można by nazwać taką formę aorystu kontynuatywną. Znaczenie takie pokrywa się w pewnym stopniu z czasem terażniejszym, niemniej jednak aoryst sygnalizuje zawsze początek stanu w przeszłości, co graficznie przedstawić można w następujący sposób:

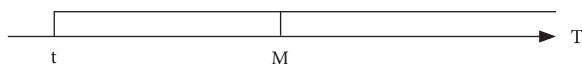
Czas terażniejszy:

T oś czasu

M moment mówienia

Strzałka oznacza przebieg wydarzenia, jak widać, sugeruje ona stan bez początku i bez końca. Użyta w podobnym znaczeniu forma aorystu sugeruje już początek w przeszłości tego trwającego stanu:

T oś czasu

M moment mówienia

t moment zdarzenia wyrażonego formą aorystu

Porównajmy odpowiedni materiał. Psalm drugi przedstawia trwający stan zamętu, chaosu i powszechnych występków. Utrzymane są one w czasie przeszłym, który może tu sugerować tym samym początek tego stanu w przeszłości. Niektóre współczesne przekłady stosują w tym przypadku formy czasu teraźniejszego, które sugerują wspomniany wyżej stan bez początku. Forma czasu przeszłego w przekładach cerkiewnosłowiańskich zapisana została zapewne pod wpływem oryginału greckiego.

SBNO 2, 1: **ВЪСКЖѢ ШАТАША** (N: **ШАТАШЖ**, O: **ШАТАША**) **СЯ ЕЗЪЦИ**
І ЛЮДѢ ПОУЧИША СЯ (N: **ПОУЧИШЖ**, O: **ПОУЧИША**) **ТЪЦЕТНІМЪ.**
 ἵνα τι φρούαξαν ἔθνη και λαοὶ ἐμελέτησαν κενά.

Dla porównania we współczesnych przekładach użyty jest tu czasownik w czasie teraźniejszym. Porównajmy teksty rosyjskie:

Зачем мятутся народы
 и племена замышляют тщетное⁹.

W innym przekładzie czytamy:

Зачем мятутся гордые народы
 И тщетного желают племена¹⁰.

Tekst polski według Biblii Jerozolimskiej oczywiście znowu proponuje czas teraźniejszy:

Dlaczego narody się buntują,
 Czemu ludy knują daremnie zamysły¹¹.

9 Пор. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические в русском переводе с параллельными местами, Москва 1968.

10 Пор. Псалмы Ветхого Завета. Стихотворное переложение Игн. Ивановского, Санкт Петербург 1994.

11 Księga Psalmów z komentarzami i marginaliami z Biblii Jerozolimskiej, Lublin 1991.

Tak samo formy czasu teraźniejszego zastosował w tym miejscu tłumacz łacińskiej Wulgaty św. Hieronim:

Quare fremuerunt gentes
et populi meditati sunt inania.

ale już ksiądz Jakub Wujek zmienił w swoim przekładzie formy czasu teraźniejszego na przeszły:

Czemu się wzburzyli pogani,
a ludzie rozmyślali próżne rzeczy¹².

Omawiane znaczenie najbardziej czytelne jest w kilku ustępach zawierających czasowniki, których znaczenie leksykalne wskazuje na trwający stan. W Ps 5 modelowany jest taki właśnie stan zapoczątkowany jakimś zdarzeniem. Dodać tu należy, że interpretacja poniższych ustępów jako zwykłych form opowiadających o pewnym zdarzeniu w przeszłości zmienia wymowę utworu:

S 5, 6: ВЪЗНЕНАВИДѢ ВЪСІА ТВОРИЦІА ІА БЕЗАКОНЕНЬЕ.
BNO: ВЪЗНЕНАВИДѢЛЪ ЕСИ ВЪСІА ТВОРИЦІА ІА БЕЗАКОНЕНЬЕ.
ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους [...].

Powyższe słowa można zinterpretować także w sensie rezultatywnym jako zdarzenie, które rozpoczęło ten trwający nadal stan, co jest doskonale widoczne w Ps 5, 11. Interpretacja rezultatywna nie przeczy powyższym słowom, bo omawiany tu kontekst kontynuatywności stanu jest pewnym rodzajem kontekstu rezultatywnego, zresztą ściśle rozgraniczenie nie wydaje się tu możliwe:

SBNO 5, 11: ВЪРИНИ ІА ІАКО ПРОГНѢВШИА ТІА ГИ
ὅτι παρεπίκραναν σε κύριε.

Podobnie w Ps 6 nie może być mowy o zwykłym zajściu zdarzenia w przeszłości, lecz o zdarzeniu zapoczątkującym nowy stan – stan słyszenia. On bowiem zmienia diametralnie sytuację nadawcy tekstu. Wcześniej przedstawia siebie jako człowieka bardzo ciężko chorego, otoczonego przez wrogów. Fakt usłyszenia głosu próśb o wybawienie z tego stanu przez Pana pozwala patrzeć w przyszłość z optymizmem i nadzieją. Stan

12 Psalterz Dawidów w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1594 roku, dz. cyt.

opieki boskiej zmienia sytuację nadawcy i wzmacnia wymowę dziękczynną utworu. Zwraca się on do swoich wrogów wręcz z zaleceniem **ОТЪ-СТЪПИТЕ ОТЪ МЕНЕ ВЪСИ ДЪЛАЖЦЕИ БЕЗАКОНИЕ:**

SBO 6, 9–10: **ѢКО ОУСЛЫША ГЪ ГЛАСЪ ПЛАЧА МОЕГО ѢКО ОУСЛЫША ГЪ МОЛИТВѦ МОИЖ.**

N: **ѢКО ОУСЛЫША ГЪ ГЛАСЪ ПЛАЧА МОЕГО ѢКО СЛЫША ГЪ МОЛИТВѦ МОИЖ.**

ἔισηκουσεν κυριος της δεήσεως μου κυριος της προσευχῆν μου προσεδέξατο.

Znaczenie leksykalne czasownika, wskazującego na trwający stan także interpretować słowa poniższych psalmów w sensie kontynuatywnym. Zwykła opowieść o zdarzeniu w przeszłości wypaczyłaby tu sens psalmu:

SBNO 7, 2: **ГІ БЖЕ МОІ НА ТѦ ОУПЪВАХЪ СПІ МѦ.**

Κυριε ὁ θεος ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα.

SB 12, 6: **АЗЪ ЖЕ НА МИЛОСТЬ ТВОИЖ НАДЪАХЪ СѦ.**

NO: **АЗЪ ЖЕ НА МИЛОСТЬ ТВОИЖ ОУПОВАХЪ.**

ἔγω [...] σου ἠλπίσα..

Słowa powyższe można zinterpretować w ten sposób, że kiedyś w przeszłości zaszło zdarzenie zaufania. Można je sparafrazować słowami „kiedyś zacząłem Ci ufać”.

Bardzo zbliżone znaczenie mają formy aorystu **БЫСТЪ**, **БЫШѦ** zapewne w znaczeniu początku w przeszłości stanu istnienia, a nie konstatacji stanu istnienia w przeszłości. Odpowiadają one greckiej formie od czasownika γινεσθαι¹³ „stać się, zacząć być”:

SBNO 9, 10: **И БЫСТЪ ГЪ ПРИВЪЖИЩЕ ОУБОГОУМОУ.**

και ἐγένετο κυριος καταφυγή [...].

SBNO 17, 19: **И БЫСТЪ ГЪ ПОДЪИТЕЛЪ МОИ.**

και ἐγένετο κυριος ἀντιστήριγμα μου.

13 Por. L. Moszyński, *Iteratywny czas przeszły od psł byti 'είναι' i 'γινεσθαι'*, „Prace Filologiczne” 32 (1985), s. 233–237.

SBNO 32, 8–9: **ОТЪ НЕГО ЖЕ ПОДВИЖАТЪ СЯ ЖИВЪШТЕИ НА ОУСЕ-
ЛЕНІИ, ꙖКО ТЫ Рече И БЫША**
[...] ὅτι αὐτός εἶπεν καὶ ἐγενήθησαν

SBNO 75, 3: **И БЫСТЪ ВЪ МИРѢ МѢСТО ЕГО И ЖИЛИШТЕ ЕГО ВЪ СІОНѢ**
Καὶ ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ [...].

Znaczenia kontynuatywne i rezultatywne są niewątpliwie czytelne w Ps 9. W pierwszej części jest to psalm dziękczynny za wybawienie od wrogów. Psalmista przedstawia nowy stan boskiego panowania, który spowodował zapewne to wybawienie. Stan ten musiał rozpocząć się kiedyś w przeszłości, stąd i forma czasu przeszłego. W wersie 5 znaczenie leksykalne czasownika wskazuje na początek stanu siedzenia na tronie sędziego. Interpretacja kontynuatywna lub rezultatywna pozwala zrozumieć pełen ufności charakter psalmu. Stan, o którym tu mowa, trwać musi nadal także w bliższej i dalszej przyszłości. Ten element wyraźnego rozciągnięcia stanu na przyszłość pozwala rozgraniczyć w miarę dokładnie znaczenie rezultatywne i kontynuatywne:

SB 9, 5: **СѢДЕ НА ПРѢС(ТО)ЛѢ СЪДЯИ ПРАВЪДЖ.**
NO: **СѢЛЪ ЕСИ НА ПРѢСТОЛѢ СЪДЯИ ПРАВЪДЖ.**
ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου [...].

Możemy przypuszczać, że kontynuatywność stanu wyrażają także słowa Ps 24. Jednak modelowana tu sytuacja jest inna od omówionych dotychczas. Fakt oczekiwana Pana jest tu przedstawiony jak pewien określonej długości stan w przeszłości, który powtarza się w teraźniejszości nadawcy tekstu, jak i zapewne rozciągnie się na przyszłość:

SBNO 24, 5: **НАСТАВИ МЯ НА ИСТИНЖ ТВОИЖ И НАУЧИ МЯ ꙖКО ТЫ
ЕСИ БГЪ СПЪ МОИ И ТЕБѢ ТРЪПѢХЪ ВЕСЪ ДЕНЬ.**
ὁδηγησόν με [...] καὶ διδάξόν με [...] καὶ δε ὑπέμεινα ὅλην την ἡμέραν.

To samo znaczenie odnajdziemy zapewne w ustępie Ps 87. Przedstawiony jest tu zapewne stan zapoczątkowany kiedyś w przeszłości i rozciągnięty na teraźniejszość psalmisty. W ustępie tym nie chodzi o pojedyncze wezwania na pomoc Boga, lecz raczej o zapoczątkowanie stanu takiego oddania się w Jego ręce:

SBNO 87, 2: **ГИ ВЖЕ СПНІѢ МОЕГО ВЪ ДЕНЪ ВОЗЪВАХЪ И ВЪ НОШТИ
ПРѢДЪ ТОВОИЖ.**

[...] Ἡμέρας ἐκέκραξα και εν νυκτί ἐναντίον σου.

Nie ma podstaw, by fragment Ps 27, 5 interpretować jako pewien stan w przeszłości. Forma aorystu od czasownika niedokonanego wskazuje tu zapewne na zapoczątkowany stan trwający w teraźniejszości. Jest on bowiem przyczyną prośby o ukaranie grzeszników. Można to oczywiście rozumieć szerzej w płaszczyźnie czasowej bliższej i dalszej przyszłości – byłaby to prośba o ciągle karanie grzeszników z tych samych powodów.

SBNO 27, 5: по дѣломъ ржкоу ихъ даждъ имъ [...] ꙗко не разо-
умѣшиа дѣла гнѣи дѣла ржкоу его.
ὅτι οὐ συνήκαν εἰς τὰ ἔργα κυρίου [...].

Wprowadzenie do Ps 41 przedstawia pewien typowy stan ufności i pragnienia poznania Pana. Musiał się on kiedyś rozpocząć i chęć podkreślenia tego właśnie początku staje się powodem użycia tu formy czasu przeszłego. Nadawca tekstu nie przedstawia tu jednostkowego zdarzenia w przeszłości, lecz zapoczątkowany nim stan. Inna interpretacja wypacza sens tekstu:

SB 41, 2–3: имъже образомъ жадаетъ елень на источникы водныа тако жадаетъ къ тебѣ дша моѣ бже въждада дша моѣ къ гоу крѣпъкомоу и живищюемоу.
N: имъже нравомъ жадаетъ елень на источникы водныа тако жадаетъ къ тебѣ дша моѣ бже въждада дша моѣ къ гоу крѣпъкомоу и живомоу.
O: имъже образомъ жадаетъ елень на источникы водныа тако жадаетъ къ тебѣ дша моѣ бже въждада дша моѣ къ гоу крѣпъкомоу и живомоу.
[...] ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν θεόν [...].

Bardzo czytelny jest w sensie kontynuatywnym wers Ps 118, 93. Użytej tu formy perfectum od czasownika niedokonanego nie sposób zinterpretować jako stanu trwającego w przeszłości. Ma ona tu najpewniej za zadanie wyrażenie stanu, który trwa nadal. Jest on wtedy przyczyną, dla której psalmista nie zamierza zapomnieć przykazań boskich. Mówiąc inaczej, to, że stały się owe przykazania jego pokarmem, powoduje deklarację niechęci odstępowania od nich.

SBNO 118, 93: въ вѣкѣ не забждж оправданеи твоихъ ꙗко въ нихъ живилъ мѣа еси.

εις τον αιωνα ου μη επιλαθομαι των δικαιωμάτων σου ότι εν αυτοίς
 ἐξήσάς με κυριε.

Jednocześnie forma perfectum oznacza tu stan w przeszłości, który powtórzy się w późniejszych okresach czasowych. W takiej sytuacji ustęp ten miałby pewną wymowę ponadczasową, forma perfectum oznaczałaby stan w przeszłości, który powtórzy się jeszcze raz.

Bardzo podobną wymowę ma fragment Psalmu 18. Formy czasu przeszłego przekazują tu zdarzenia w przeszłości, które zachodzą w teraźniejszości nadawcy komunikatu i na pewno powtórzą się w przyszłości. Sprawia to kontekst językowy – użyte jako równorzędne formy czasu teraźniejszego. Przekazują one jakby pewien typowy ogólny stan. Wszystko to nadaje formie czasu przeszłego pewnego znaczenia ponadczasowego. Przekazują one jakby stan trwający wiecznie. Dlatego tego samego fragmentu użyjemy tu i poniżej w części poświęconej wymowie ponadczasowej:

SB 18, 1–5: нѣса повѣдаѣтъ славѣ бжїѣ творѣ же ржкоу его вѣзвещаетѣ твердѣ день дѣни отърыгаетѣ глаголы его и ноцѣ ноци вѣзвещаетѣ разумѣ [...] во вѣсѣ земляѣ изидѣ вѣшаньѣ ихъ.

N: нѣса исповедаѣтъ славѣ бжїѣ тварѣ же ржкоу его вѣзвещаетѣ твердѣ днь дни отърыгаетѣ глѣ и ноцѣ ноци вѣзвещаетѣ разумѣ [...] вѣ всѣ землѣ изыде вешание ихъ.

O: нѣса повѣдаѣтъ славѣ бжїю творение ржкѣ его вѣзвещаетѣ твердѣ днь дни отърыгаетѣ глѣ и ноцѣ ноци вѣзвещаетѣ разумѣ [...] вѣ всю землѣ изыде вешание ихъ.

οι ουρανοί διηγούνται δόξαν θεού ποιήσιν δε χερῶν [...] νυξ νυκτί ἀναγγέλει γνῶσιν [...] εις πάσαν την γήν ἐξήληθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν.

Jak wskazują powyższe przykłady, kontekst kontynuatywny jest pewnym rodzajem kontekstu rezultatywnego, od którego jest go niekiedy trudno odróżnić. Zasadniczą różnicą jest zapewne to, że formy czasu przeszłego w znaczeniu rezultatywnym są utworzone od czasowników dokonanych. Dokonaność podstawy aspektowej czasownika decyduje w zasadzie o znaczeniu rezultatywnym formy czasu przeszłego. Znaczenie kontynuatywne wyrażają czasowniki niedokonane lub inchoatywne, co może czynić omawiane tu znaczenia form preterytalnych znaczeniami aspektowymi. Drugą ważną różnicą wydaje się być sugerowanie przez formy czasowe w użyciu kontynuatywnym rozciągnięcia stanu w bliższą lub dalszą przyszłość. Ta możliwość powtórzenia się stanu w innych płaszczyznach czasowych bardzo zbliża omówione tu formy do ich użycia ponadczasowego.

1.4. Formy czasu przeszłego wyrażające czas wieczny (ponadczasowość)

Bardzo ciekawe jest także użycie aorystu w kontekście ponadczasowym. Sygnalizuje on nam stan bez początku i bez końca (na co wskazują formy praesens we współczesnych przekładach polskich czy rosyjskich). W starszych przekładach słowiańskich bądź staropolskich mamy tu czas przeszły za oryginałem łacińskim bądź greckim.

Formy tego typu występują w psalmach o charakterze mądrościowym i dydaktycznym, co pozwala wysnuć wniosek, że wyrażają one stany pożądane, są gotowymi wzorcami postępowania, szablonami ustalonymi na „początku czasu”¹⁴. To, co czynić ma bohater wypowiedzi, zostało już kiedyś uczynione. Psalmista odwołuje się do tego, co już kiedyś zaistniało, bo od tego wszystko się zaczęło i do tego wszystko powróci¹⁵. Czyn zyskuje bowiem sens, kiedy się powtarza¹⁶. To odniesienie do „początków czasu” pozwala wytłumaczyć formy preterytalne w interesujących nas psalmach. Forma ta wskazuje bowiem na obiektywną przeszłość. Można by powiedzieć, że jest to zdarzenie z okresu życia przodków obecnych pokoleń. To wielokrotnie na kartach psalterza spotykani „ojcowie nasi” wykonali tę pewną czynność. Jednocześnie cykliczność pojmowania czasu sprawia, że stan ten nigdy nie zniknie, pierwotne zdarzenie i stany powtórzą się w przyszłości w następnych zdarzeniach i stanach¹⁷. Można zaryzykować w tej sytuacji stwierdzenie, że pokolenia przeszłe kształtują pokolenia obecne i przyszłe. Trudno tu zatem mówić o jakimś konkretnym stanie czy zdarzeniu zakończonym w przeszłości. Sam czas przestaje być czasem w naszym potocznym rozumieniu, staje się czasem wiecznym i nieskończonym.¹⁸ Nie ma tutaj konkretnego wykonawcy czynności. Jest nim każdy, kto będzie postępować w określony sposób ustalony kiedyś na „początku czasu”. Czas wieczny stawia narratora zupełnie na zewnątrz wydarzeń. Opisuje on wydarzenia, które widzi, tylko które były (są

14 Por. B. A. Uspienski, *Historia i semiotyka*, przeł. B. Żyłko, Gdańsk 1999.

15 Por. F. Braudel, *Historia i nauki społeczne – długie trwanie*, [w:] tenże, *Historia i trwanie*, Warszawa 1971, s. 77.

16 Por. M. Eliade, *Mit wiecznego powrotu*, Warszawa 1998, s. 13.

17 O pojmowaniu czasu w Biblii patrz np. Z. Ziółkowski, *Najtrudniejsze stronicie Biblii*, Warszawa 1989, A. Я. Гуревич, *Время как проблема истории культуры*, „Воросы философии” 3 (1969), s. 105–116.

18 Por. J. Karzarnowicz, „Czas wieczny” a czas gramatyczny. *Formy czasowe w cerkiewno-słowiańskich przekładach psalmu I*, „Roczniki Humanistyczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Seria Słowianoznawstwo” 48–49 (2000–2001), s. 279–287.

i będą) w rzeczywistości. Teraźniejszość jest sumą wydarzeń wczorajszych, przedwczorajszych i niegdysiejszych.

Psalm 1 jest utworem moralizatorsko-dydaktycznym, przekazującym pewne prawdy ogólne. Formy czasu przeszłego trudno tu rozpatrywać w sensie konkretnych zdarzeń w przeszłości. Bliższa analiza nie pozwala na traktowanie przekazanych treści jako konkretnych pojedynczych czynności, lecz raczej jako czynności ogólnych, potencjalnych w przyszłości i teraźniejszości. Odbiór taki ułatwiają używane w następnych wersach tego psalmu formy czasu teraźniejszego (przeszłego prostego). Tych samych form używają współcześni tłumacze księgi psalmów. Na drogę sprawiedliwych weszli nasi przodkowie, a my, jeśli mamy być błogosławieni jak oni, także musimy tak postępować, inaczej mówiąc, czas naszych przodków powinien się powtórzyć:

BNO 1, 1: **БЛАЖЕНЪ МЖЖЪ ИЖЕ НЕ ИДЕ НА СОВЕТЪ НЕЧЕСТИВЫХЪ И НА ПЪТИ ГРѢШНЫХЪ НЕ СТА И НА СЪДАЛИЦИ ГРѢВИТЕЛЬ НЕ СЪДЕ.**

W tekście greckim użyto oczywiście formy czasu przeszłego – aorystu:

Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῇ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔσθη καὶ ἐπὶ καθέδραν [...] οὐκ ἐκάθισεν.

Fragment ten w Psalterzu synajskim nie zachował się. Według Severjanowa czytelne są zaledwie ułamki niektórych wyrazów. Pierwsze słowo rekonstruuje on jako **БЛАЖЕНЪ МЖЖЪ ИЖЕ НЕ ИДЕТ.**

Dla porównania współczesne przekłady polski i rosyjski:

Szczęśliwy mąż, który *nie idzie* za radą występnych
Nie wchodzi na drogę grzeszników
I nie siedzi w kole szyderców.

Блажен муж, который *не ходит* на совет нечестивых
Не стоит на пути грешных
И не сидит в собрании развратителей.

Psalm 14 ma charakter dialogu między pielgrzymami a chórem świątynnym. Pielgrzymi zadają pytanie, jakie cechy powinien spełniać każdy, kto pragnie wstąpić na Górę Pańską i tam przebywać. Kwestie chóru są odpowiedzią na zadane pytania. Jedną z nich jest przedstawiony tu wers 4. Taka interpretacja psalmu pozwala doszukiwać się w nim elementów dydaktycznych i etycznych. Odpowiedzi chóru mają

charakter prawd ogólnych. Forma czasu przeszłego wskazuje na określone zdarzenie w przeszłości, które stało się jakby wzorcem postępowania, modelem etycznym dla późniejszych pokoleń. Wszystko to powoduje, że czynność, o której tu mowa, powtórzy się w następnych okresach czasowych.

SBNO 14, 4: **СЪРЕБРА СВОЕГО НЕ ДАСТЪ ВЪ ЛИХВѢЖ И МЫТА НА НЕПОВИНЪНЫХЪ НЕ ПРИМАТЪ.**

το αργύριον [...] ουκ ἔδωκεν [...] και δώρα [...] ουκ ἔλαβεν.

W przekładzie rosyjskim użyto tu formy czasu teraźniejszego: „кто серебра своего не отдает и не принимает даров против невинного”.

Dokładnie taki sam charakter ma Psalm 23, którego wers 4 jest jakby powtórzeniem kwestii chóru z Psalmu 14. Tu wyraźnie podkreślona jest jednostkowość zdarzenia w przeszłości, które jednak nie jest stwierdzeniem faktu. Dydaktyczny charakter psalmu każe dopatrywać się tu znaczenia ponadczasowego. I tutaj przeszłość staje się jakby nauczycielką późniejszych pokoleń. Zdarzenie, które zaszło w przeszłości, powtórzy się w teraźniejszości i przyszłości.

23, 4: **ИЖЕ НЕ ПРИМАТЪ НАСОУЕ ДШІА СВОЕІА И НЕ КЛАТЪ СІА ЛЕСТЫІЖ ИСКРЪННМОУ СВОЕМОУ СИ ПРИМАТЪ БЛАГОСЛОВЕСТВЕННЕ ОТЪ Г҃Ѣ.**

ὅς οὐκ ἔλαβεν [...] την ψυχὴν αὐτοῦ και ουκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλω τω πλήσιον αὐτοῦ.

Inny charakter mają fragmenty Psalmu 18. Forma czasu przeszłego przekazuje tu zdarzenia w przeszłości, które zachodzą w teraźniejszości nadawcy komunikatu i na pewno powtórzą się w przyszłości. To nadaje im pewnego znaczenia ponadczasowego. Przekazują one jakby stan trwający wiecznie, mimo że nie przekazują prawd ogólnych dydaktycznych. Z drugiej jednak strony można je rozpatrywać jako informujące o trwaniu stanu rozpoczętego w przeszłości:

SB 18, 1–5: **НБСА ПОВѢДАЖТЪ СЛАВЖ БЖІІЖ ТВОРЪЖЕ РЖКОУ ЕГО ВЪЗВЕЩАЕТЪ ТВРЪДЪ ДЕНЪ ДЪНИ ОТЪРЫГАЕТЪ ГЛАГОЛЫ ЕГО И НОЩЪ НОЩИ ВЪЗВЕЩАЕТЪ РАЗОУМЪ [...] ВО ВСѢЖ ЗЕМЛІЖ ИЗИДЖ ВѢЩАНЬѢ ИХЪ.**

N: **НБСА ИСПОВЕДАЖТЪ СЛАВЖ БЖІІЖ ТВАРЪЖЕ РЖКОУ ЕГО ВЪЗВЕЩАЕТЪ ТВРЪДЪ ДНЬ ДНИ ОТЪРЫГАЕТЪ ГЛ҃Ъ И НОЩЪ НОЩИ ВЪЗВЕЩАЕТЪ РАЗОУМЪ [...] ВЪ ВСѢ ЗЕМЛѢ ИЗЫДЕ ВЕЩАНІЕ ИХЪ.**

О: нѣса повѣдѣютъ слава бжїю творенїе рѣку его възвещаетъ твердь днь дни отръгаетъ глѣ и ноцѣ ноци възвещаетъ разумъ [...] въ всю землю изыде вещание ихъ.

οι ουρανοί διηγοῦνται δόξαν θεου ποιήσιν δε χειρών [...] νυξ νυκτί ἀναγγέλει γνωσιν [...] εἰς πάσαν τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φθόγγος αὐῶων.

Dla porównania te same słowa we współczesnych tłumaczeniach:

По всей земле *проходит* звук их.

Ich głos *rozchodzi się* na całą ziemię.

Po całej ziemi *rozbrzmiewają* ich dźwięki.

Wers 5 psalmu 39 ma znów wymowę dydaktyczną. Użyta tu forma czasu przeszłego odsyła do obiektywnej przeszłości i nazywa zdarzenie, które wtedy zaszło. Charakter pouczający wersu wskazuje, że zdarzenie to powtórzyć się musi w późniejszych okresach czasowych. Ta przeszłość ma tu bowiem znów wskazać wzór postępowania:

SBNO 39, 5: блаженъ мжжъ емѣ же естъ имѣ гнѣ оупѣванїе его и не прирѣк в соудѣ (O: сѣтнаа, N: въ соудѣты, B: въ соудѣ).

Μακάριος ἀνὴρ οὐ ἔστιν τὸ ὄνομα κυρίου [...] καὶ οὐκ ἐνέβλεψεν εἰς ματαιότηας.

We wszystkich przytoczonych tu przykładach używa się form czasu przeszłego. W niektórych współczesnych przekładach odpowiadają im formy czasu teraźniejszego. Formy czasu przeszłego używane są zgodnie z tekstem oryginału greckiego, a formy czasu teraźniejszego w tekstach współczesnych wskazują na interpretację danego fragmentu, a nie jego dosłowny przekład. Za tą niezgodnością kryją się też pewne różnice semantyczne. Forma czasu przeszłego wskazuje zawsze na początek w przeszłości jakiegoś stanu pożądanego, modelowego. Sprawia, że wszystko ma swój początek leżący gdzieś w początkach stworzenia. Mamy tu do czynienia nie z przeszłością w rozumieniu potocznym, poprzedzającą teraźniejszość, lecz raczej z przeszłością równoległą do teraźniejszości w innej płaszczyźnie – odwieczności stworzenia i Stwórcy, a nie samego psalmisty. Forma czasu teraźniejszego nie wyraża charakteru rytuału, modelu czy wzorca postępowania ustalonego kiedyś na początku. Formy te są raczej moralnym imperatywem i nazywają jedynie stany pożądane.

Warto zastanowić się nad genezą takiego użycia form czasu przeszłego we wczesnych cerkiewnosłowiańskich (także staropolskich) przekładach

psalterza. Wszystko wydaje się wskazywać, że w zakresie tym oddają one dosłownie tekst oryginału greckiego lub łacińskiego. W języku greckim użycie aorystu dla wyrażenia czynności ogólnych, zwyczajowych jest normalnym dodatkowym znaczeniem tej formy, powstałym w wyniku przesunięcia semantycznego aorystu jako czasu przeszłego nierozciągniętego w czasie¹⁹. Brak poświadczeń użycia form omawianego typu w oryginalnych tekstach słowiańskich zdaje się potwierdzać tę tezę. Jednak znawcy problemów temporalności w niektórych językach słowiańskich wskazują, że użycie form czasu przeszłego w znaczeniu czynności zwyczajowych, typowych, ogólnych w języku rosyjskim²⁰ czy serbskim²¹. Przemawiałoby to za rodzimością tego znaczenia słowiańskich form preterytalnych (przynajmniej w części języków).

1.5. Inne formacje werbalne w funkcji form czasu przeszłego

W dotychczasowych opracowaniach cerkiewnosłowiańskich form czasu przeszłego nie zwracano szczególnej uwagi na znaczenie temporalne wyrażane przy pomocy form czasownikowych nieczasowych, głównie imiesłów. W wymienionej już tu monografii starsłowiańskich form czasu przeszłego Iriny Buniny nie wspomniano na przykład zupełnie o dość częstym w języku starocerkiewnosłowiańskim użyciu konstrukcji imiesłowu czasu teraźniejszego z formą imperfectum (lub aorystu) słowa posiłkowego byti, np. БѢ (БѢАШЕ) СТОЯ, БЫХОМЪ ВЕСЕЛЯЩЕ СЯ. Funkcję takich form jako brakującego ogniwa słowiańskich form czasów względnych w stosunku do teraźniejszości opisał w recenzji pracy Buniny Leszek Moszyński²². Ignoruje się większą predykatywność dawnych imiesłów w stosunku do ich funkcji we współczesnych językach słowiańskich, o wiele silniejsze niż obecnie powiązanie imiesłów z systemem form czasownikowych²³ na przykład przez użycie imiesłowu w funkcji samodzielnego orzeczenia znane w wielu słowiańskich dialektach musiało

19 Por. H. Reichenbach, *Elementy logiki formalnej. Analiza języka potocznego*, [w:] *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, Warszawa 1967, s. 137.

20 Por. В. В. Бондарко, *Вид и время русского глагола*, Ленинград 1971, s. 134–141.

21 Por. Летић, Ј. Вукцановић, *Српски језик и књижевност*, Београд 1999.

22 L. Moszyński, *И. К. Бунина, Система времен старославянского глагола*, Москва 1959, „Rocznik Słowistyczny” 23 (1964), s. 145–149.

23 Zauważmy, że we współczesnych opracowaniach morfologii czasownika na przykład w języku polskim imiesłowu traktuje się jak przymiotniki, o czym świadczy też ostatnia reforma ortografii dopuszczająca pisownię łączną partykuły nie z imie-

odbić się w jakiś sposób na powstających już w najdawniejszych czasach tekstach słowiańskich. Bardzo często spotyka się nawet w tekście psalterza formy imiesłowowe, które bardzo łatwo zastąpimy odpowiednimi formami osobowymi, np. Ps 76, 15: **ТЫ ЕСИ БѢ ТВОРАЛИ ЧЮДЕСА** czy Ps 5, 5: **КАКО БѢ НЕХОТА БЕЗАКОНІЕ ТЫ ЕСИ**, jeszcze czytelniejsze jest to w Ps 43, 5: **ТЫ ЕСИ САМЪ ЦРЮ МОИ И БЕ МОИ ЗАПОВѢДАДИ СПСЕНІА ІАКОВАА**. Występują one we wszystkich analizowanych przekładach jako odpowiedniki greckich połączeń słowa posiłkowego z formą imiesłowu. Taką funkcję imiesłowu można nazwać funkcją predykatywną. Słowo posiłkowe lokuje czynności wyrażone formą imiesłowu w odpowiednim odcinku czasu. W powyższych przykładach czynności odnoszą się do teraźniejszości i mają znaczenie ponadczasowe. Słowo posiłkowe występuje w takich połączeniach także w formach czasu przeszłego:

SO 121, 2: **СТОЯЩЕ БѢАХЖ НОГЫ НАША ВЪ ДВОРѢХЪ ТВОИХЪ**.

BN: **СТОЯЩА (N: СТОЯЩИЖ) БѢХЖ НОГЫ НАША ВЪ ДВОРѢХЪ ТВОИХЪ**.

Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν.

SBNO 125, 2–3: **ТОГДА РЕКЖТЪ ВЪ ІАЗЫЦѢХЪ ВЪЗВЕЛИЧИЛЪ ЕСТЬ ГЪ СЪТВОРИТИ СЪ НАМИ БЫХОМЪ ВЕСЕЛЩЕ СА**.

[...] ἐμεγαλυνεν κυριος του ποιησαι [...] ἐγενήθημεν εὐφραινόμενοι.

W Psalmie 121 czynność została przedstawiona w funkcji czasu bezwzględno użytego bezpośrednio w stosunku do momentu mówienia. Jej moment referencji jest rozciągnięty w czasie, oznacza czynność trwającą przez jakiś czas w przeszłości lub można ją interpretować w sensie kontynuatywnym jako czynność o momencie referencji rozciągniętym w czasie od jakiegoś punktu w przeszłości do teraźniejszości nadawcy. Znalazła się ona tu jednak tylko ze względu na to, że w oryginale greckim występuje ta sama konstrukcja słowa posiłkowego z imiesłowem.

W Psalmie 125 konstrukcja imiesłowowa występuje w funkcji formy czasowej względnej odniesionej przede wszystkim do innej czynności zdania, a dopiero przez tę relację do momentu mówienia. Jedną płaszczyznę czasową wyznacza forma perfectum w funkcji konstatacyjnej zdarzenie w przeszłości. Konstrukcja imiesłowowa **БЫХОМЪ ВЕСЕЛЩЕ СА** wskazuje na stan odniesiony do tej płaszczyzny czasowej. Moment referencji tego stanu jest także rozciągnięty w czasie, lecz wyraźnie

słowami (tak jak z przymiotnikami), krótki przegląd tych opracowań podaje A. Na-górko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa 1998, s. 103–108.

ograniczony – konstrukcja ta opowiada o odcinku czasu poprzedzającym moment czynności wyrażonej perfectum, trwającym w czasie jej zachodzenia i zakończonym w tym samym czasie.

Osobne miejsce zajmują użyte niezmiernie rzadko (tylko 2 poświadczenia) w tekście cerkiewnosłowiańskiego psalterza formy plusquamperfectum. Nie wszystkie teksty zachowują zgodność co do użycia omawianej formy. Użyta tylko w przekładzie z Ostroga i norowskim oznacza w Psalmie 118 czynność rozpoczętą w przeszłości i trwającą w postaci nowego stanu w momencie mówienia psalmisty (znaczenie rezultatywne):

O 118, 5: **егда исправили сѧ быша пѣтїе мои съхранити оправданїа твоя.**

N: **егда исправили сѧ быша пѣтїе мои съхранити оправдания твоя.**

SB: **не да исправали сѧ пѣтїе мои еже съхранити оправдания твоя.**

ὄφελον κατευθυνθεισαν αἱ ὁδοί μου [...].

Psalm 123 wykazuje w zakresie użycia omawianej formy duże zbieżności. Pełni tu ona funkcję formy czasowej względnej, oznaczającej czynność, której rezultaty były aktualne w momencie zachodzenia czynności głównych zdania wyrażonych konstrukcją dativus cum infinitivo:

SB 123, 3: **вънегда въстати члѣкомъ на ны ꙗко живы пожрѣли ны быша.**

NO: **вънегда въстати члѣкомъ на ны ꙗко живы пожрѣли быша нас.**

ἄρα ζώντας ἀν κατέλιον ἡμᾶς ἐν τῷ ὀργίσθηαι τον θυμόν αὐτόν [...].

W obu przykładach forma ta występuje na miejscu greckiego aorystu.

Cerkiewnosłowiańskie przekłady psalterza używają wszystkich możliwych form czasu przeszłego, ponadto pewne stosunki czasowe wyrażają w nich konstrukcje imiesłowu czynnego czasu teraźniejszego ze słowem posiłkowym **бѣти** w formie czasu teraźniejszego, aorystu lub imperfectum. Użycie tych konstrukcji zgodne jest z tekstem greckim.

Spośród form osobowych najwięcej poświadczeń użycia odnotowują formy aorystu, perfectum i imperfectum. Formy plusquamperfectum użyto zaledwie 2 razy, zawsze w funkcji formy czasowej względnej. Pozostałe formy czasowe używano w funkcji form czasowych względnych i bezwzględnych. Wszystkie te formy oznaczają pewne zdarzenie (aoryst, perfectum, plusquamperfectum) lub stan (imperfectum lub perfectum

czasownika niedokonanego) w przeszłości. Daje się wyraźnie zauważyć tożsamość znaczeniowa form aorystu i perfectum. Te ostatnie używane są tylko w formie 2 lub 3 osoby liczby pojedynczej, co może skłaniać do wniosku, że należą one po prostu do paradygmatu formy aorystu. Stwierdzenie takie okaże się jednak nie do końca prawdziwe, gdyż częste są przypadki stosowania formy aorystu wymiennie z formą perfectum w tym samym znaczeniu (funkcji) w tej samej osobie od tego samego leksemu, np. w 2 osobie liczby pojedynczej często możemy spotkać postaci **ТЪ СЪЗДА** lub **ТЪ СЪЗДАЛЪ ЕСИ**. Może to być wywołane jednak jakimiś uwarunkowaniami pozajęzykowymi, np. metryczno-rytmicznymi, o których wspomniano we wstępie. Obie formy oznaczają zdarzenie w przeszłości, sygnalizowanie stanu aktualnego w momencie mówienia wynika raczej z kontekstu bądź znaczenia leksykalnego czasownika. Tak pojmowana rezultatywność jest prawdopodobnie domeną aspektu dokonanego, co dodatkowo potwierdza zanotowany pojedynczy przykład znaczenia rezultatywnego formy imperfectum od czasownika dokonanego we wszystkich przebadanych tu zabytkach: **ТЪ ПОВЕЛѢ И СЪЗДАШЕ СѦ** (Ps 32, 9) zgodnie z grecką formą aorystu $\epsilon\kappa\tau\iota\sigma\theta\eta\sigma\alpha\nu$. Różnic w użyciu form czasowych w badanych zabytkach jest niewiele i dotyczą najczęściej form aorystu i perfectum. Znalaziono tylko jeden przykład zamiany formy imperfectum w przekładzie z Ostroga i bliskim mu, jak się zdaje, Psalterzu norowskim na aoryst w Psalterzu synajskim i w związanym z nim Psalterzu bolońskim. Formy czasu przeszłego w tekście cerkiewnosłowiańskim występują zgodnie z tekstem greckim – formom greckiego aorystu lub imperfectum odpowiada w tekście przekładu słowiańskiego aoryst, imperfectum, perfectum lub plusquamperfectum, greckiemu perfectum odpowiada słowiański aoryst. Nie zanotowano formy perfectum w miejscu greckiego perfectum. To zdaje się potwierdzać tezę o tożsamości form aorystu i perfectum w tekście słowiańskim. Jednak pod wpływem greckiego oryginału zanotowano przypadki rozszerzenia semantycznego formy aorystu na oznaczenie czynności zwyczajowych i ogólnych lub oznaczających trwanie rozpoczętego stanu.

Spore podobieństwo w zakresie użycia odpowiednich form cechuje pewne grupy przebadanych zabytków. psalterze synajski i boloński tworzą pod tym względem jedną grupę, Psalterz norowski i psalterz Biblii ostrogskiej – drugą grupę. Podział taki daje się zauważyć nie tylko w zakresie użycia form czasowych, lecz także w zakresie stosowania pewnych konstrukcji składniowych wyrażających stosunki czasowe. Psalterze drugiej grupy używają w tym znaczeniu konstrukcji *dativus cum infinitivo* w miejscu greckiej $\epsilon\nu\ \tau\tilde{\omega} + \text{infinitivus}$.

2. Formy czasu przeszłego a kategoria aspektu

Kategoria aspektu słowiańskiego należy do wciąż niewyjaśnionych zagadnień morfologicznych. Nie oznacza to jednak, by nie interesowała ona badaczy, jest wręcz odwrotnie, literatura aspektologiczna słowiańska jest bardzo bogata i wielostronna. W teorii aspektologicznej słowiańskiej można wyróżnić dwie przeciwstawne tendencje. Według jednej z nich kategoria aspektu z jej opozycją niedokonaności i dokonaności jest charakterystyczna dla czasownika słowiańskiego już od najdawniejszych czasów, nawet od epoki prasłowiańskiej. Zgodnie z tą teorią mielibyśmy też odpowiednie formy czasów przeszłych dokonanych i niedokonanych, jak ujmują to gramatyki języków klasycznych.

Druga teoria odrzuca zdecydowanie istnienie tak rozumianej kategorii aspektu. Zaprzecza istnieniu opozycji dokonaność–niedokonaność w języku prasłowiańskim. Przyjmuje ona istnienie różnych rodzajów czynności – powtarzalności, długotrwałości, wielokrotności, jednokrotności danej czynności, która dopiero w późniejszych okresach rozwoju tworzy jednolitą kategorię aspektu opartej na opozycji dokonaność–niedokonaność czynności.

Dane zabytków klasycznych języka staro-cerkiewnosłowiańskiego, a także najważniejsze zabytki staroruskie zdają się wskazywać na początek formowania kategorii aspektu we współczesnym rozumieniu. Zabytki te pokazują jeszcze dawne stosunki oparte na rodzajach czynności czy opozycji określoności i nieokreśloności, terminatywności i nieterminatywności, która miała bezpośrednio poprzedzać opozycję dokonaność–niedokonaność¹. Już wtedy też pary takich opozycji tworzą prefiksy bę-

¹ Tak np. Ю. С. Маслов, *Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках*, dz. cyt.; В. В. Бородич, *К вопросу о видовых отношениях старо-*

dące z pochodzenia przyimkami. Początkowo przedrostki zachowują jeszcze swoje znaczenie przestrzenne (на-, за-, при-, прѣ-, о- itp.), jednak mogą je tracić i funkcjonować jako zwykłe prefiksy pary aspektowej, wyróżniki dokonanośi (określonośi, terminatywnośi).² Proces ten musiał zacząć się już w epoce późnoprastłowiańskiej, a języki słowiańskie w najstarszym okresie swojej historii oddają trwanie tego stanu, konkurencję sposobów tworzenia par opozycji, stare procesy sufiksacyjne i alternacyjne ustępują miejsca prefiksacji. Teoria ta wyjaśnia formy aorystu od niedokonych czy imperfectum od dokonanych nie jako formy wyjątkowe czy wręcz błędne, niemożliwe, lecz jako normalne formy okresu przejściowego, okresu kształtowania się kategorii aspektu w sensie opozycji par dokonanych i niedokonanych³. Formy aorystu od podstaw niedokonanych (dość częste) i wyjątkowo rzadkie – imperfectum od dokonanych w Kodeksie mariańskim według badań Marii Jeżowej⁴ nie różnią się aspektem. Forma czasowa nie wskazuje na aspekt, lecz na charakter czynności zgodnie z oryginałem greckim.

Problemem zasadniczym dla obu tych tendencji eksplikacyjnych jest wyjaśnienie pojęć „dokonanoś” i „niedokonanoś”. Przyjmowane definicje dokonanośi i niedokonanośi jako informacji o zakończeniu lub braku informacji o zakończeniu czynności (stanu) wydają się niewystarczające, a wręcz mylące. Ważnym problemem pozostaje także traktowanie kategorii aspektu jako kategorii tylko morfologicznej (a dokładniej słowotwórczej) bądź tylko leksykalnej: opracowania aspektu słowiańskiego jako

славянського глагола, dz. cyt.

- 2 Dane współczesnego języka polskiego czy rosyjskiego wskazują jednak na to, że proces ten nie dokonał się zupełnie, porównajmy np. znaczenie zdań: „Jan dopłynął do brzegu” czy „Иван доплыл до берега”. Przyimek „do” („до”) nadal zachowuje swoje znaczenie przestrzenne. Podobne zjawisko można zaobserwować i dla innych przyimków – prefiksów.
- 3 Stan języka bułgarskiego, w którym formy te zachowały się nadal, wskazuje na to jednak, że nie są to formy okresu przejściowego, lecz mają one swoje ściśle określone znaczenie, por. dokładniej o tym prace K. Feleszko, *Aspekt a charakterystyka temporalna macedońskich form preterytalnych*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 14 (1974), s. 175–181; K. Feleszko, V. Koseska-Toszewa, I. Sawicka, *Związek aspektu z temporalnością w językach południowosłowiańskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 14 (1974), s. 183–187, V. Koseska-Toszewa, *Z problematyki temporalno-aspektowej w języku bułgarskim (relacja imperfectum-aoryst)*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 14 (1974), s. 213–226.
- 4 M. Jeżowa, *Praeterita proste w Kodeksie Mariańskim (w porównaniu z formami tekstu greckiego)*, [w:] *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich*, Warszawa 1993, s. 7–16; też, *Jeszcze o praeteritach prostych w Kodeksie Mariańskim*, [w:] *Tradycje Cyryla i Metodego w językach i literaturach słowiańskich. Język piśmiennictwa słowiańskiego do XIV wieku*, Warszawa 1995, s. 51–70.

kategorii słowotwórczej owocują monografiami dotyczącymi odpowiednich środków słowotwórczych, a podejście leksykalne narzuca kategorii aspektu charakter rejestru par opozycyjnych. Nie doceniano w slawistyce, a szczególnie w paleoslawistyce, opracowań semantycznych, które zwracają baczniejszą uwagę na szczegółowe różnice semantyczne dostrzegane w odpowiednich parach aspektowych, pomijano też zupełnie zagadnienie narzucania odpowiedniego znaczenia semantycznego (jego niekiedy daleko idącej modyfikacji) czasownikowi przez odpowiednią formę aspektową. To semantyczno-aspektowe podejście do omawianego zagadnienia pozwala wyjaśnić problem neutralizacji opozycji aspektowej, tak przecież widocznej we współczesnych językach słowiańskich, już w najstarszych tekstach.

Dla tej części rozważań przyjmuję następujące założenia teoretyczne. Kategoria aspektu jest kategorią semantyczno-słowotwórczą. Zasada się na istnieniu opozycji formy (postaci) dokonanej vs. niedokonanej, która semantycznie polega na wnoszeniu informacji o zmianie pewnego stanu na inny przeciwstawny mu stan rezultatywny (czasowniki dokonane) bądź na ogólnej informacji o istnieniu jakiejś relacji między przedmiotami (czasowniki niedokonane)⁵. Na przykład para zdań:

1. Kwiaty otrzymane od kolegów zwiędły bardzo szybko.
2. Kwiaty od kolegów wędły bardzo szybko.

różni się zasadniczo. Zdanie 1 w swojej strukturze semantycznej niesie informację o zajściu zmiany stanu X „kwiaty niezwiędłe” na stan „kwiaty zwiędłe” i stan ten jest podkreślany, co możemy sparafrazować słowami „stało się tak, że kwiaty są zwiędłe”. Struktura semantyczna zdania 2 zawiera tylko lakoniczną informację o zachodzeniu relacji czasowej wędnięcia kwiatów, innymi słowy mowa tu o zachodzeniu relacji między przedmiotem „kwiaty” i przedmiotem zdarzeniem „wędnięcie kwiatów”. Jeszcze bardziej jest to widoczne na przykładach:

3. Jan kocha Annę (zachodzi relacja kochania między Janem i Anną).
4. Jan pokochał Annę (Jan nie kochał Anny [stan nie X], ale w pewnym momencie stało się tak, że Jan zaczął Annę kochać [stan X]).

Bardzo podobne stosunki zachodzą w poniższej parze:

5. Jutro napiszę do Ciebie list.
6. Jutro będę pisać do Ciebie list.

5 Założenia nasze zgodne są z rozważaniami F. Antinucciego i L. Gebert w ich opracowaniu dotyczącym znaczenia form aspektowych języka polskiego, zob. F. Antinucci, L. Gebert, *Semantyka aspektu czasownikowego*, [w:] *Studia gramatyczne*, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 7–43; S. Karolak, *O semantyce aspektu (w dwudziestą rocznicę publikacji rozprawy F. Antinucci i L. Gebert „Semantyka aspektu czasownikowego”)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 52 (1996), s. 9–57.

Zdanie 5 zawiera czasownik kauzatywny o strukturze semantycznej z komponentem „powodować”: spowoduję, że stanie się tak, że stan X (piszę list) zmieni się w stan Y (list będzie napisany), zdanie szóste przekazuje tylko lakoniczną informację o tym, że zajdzie relacja „pisania” między przedmiotem „list” a przedmiotem agensem „ja”.

Nie zastanawiając się tutaj nad genezą słowiańskiego aspektu, początkiem i końcem formowania się opozycji aspektowych w języku cerkiewnosłowiańskim, zwrócę w tej części pracy uwagę na stosunek formy preterytalnej do aspektu czasownika podstawowego i ich możliwe zależności oraz postaram się odpowiedzieć na pytanie, co wnosi nowego aspekt czasownika do znaczenia danej formy czasowej. Innym zagadnieniem pozostanie stosunek formy aspektowej w tekście słowiańskim do odpowiednika greckiego. Pozwoli to odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu mamy do czynienia wśród form preterytalnych z różnicami aspektowymi, w jakim – z różnicami tylko czasowymi.

2.1. Formy czasowe o aspekcie dokonanym

Postacie dokonane czasowników w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza są charakterystyczne dla form aorystu i perfectum, a dla form imperfectum są wyjątkowe. Na około 1140 form czasu przeszłego od czasowników dokonanych używanych we wszystkich omówionych przekładach psalterza około tysiąc przypada na aoryst, około 144 – na perfectum, a na imperfectum – zaledwie 17 form. W tekście Psalterza norowskiego i w przekładzie zaczerpniętym z Biblii ostrogskiej użyto tylko jeden raz w tym samym miejscu formy plusquamperfectum od postaci dokonanej. Dane powyższe oddaje poniższa tabela:

Forma czasu przeszłego	Ogólna ilość form	Udział procentowy
Aoryst	988	86,60 proc.
Perfectum	144	12,60 proc.
Imperfectum	2	0,20 proc.
Plusquamperfectum	1	0,08 proc.

Tabela 1. Formy czasu przeszłego o aspekcie dokonanym w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza
Źródło: opracowanie własne

Czasowniki dokonane występujące w przeanalizowanych przekładach cerkiewnosłowiańskich psalterzy oznaczają zawsze czynność ujętą jednostkowo, konkretną, postrzeżaną jako zakończony i wyczerpany

akt. Czasowniki występują w kontekstach, które pozwalają podzielić je na kilka grup. Pierwszą z nich stanowią czasowniki inchoatywne, które w swojej strukturze znaczeniowej mają wyraźnie zaznaczony komponent zmiany stanu. W przeanalizowanych tekstach psalterzowych są to takie czasowniki, jak na przykład: **вЪСЕЛИТИ, вЪМЪНИТИ, вЪЖДЕЛЪТИ, вЪЖЕЩИ, вЪЗЪВАТИ, вЪЗВЕСТИ, вЪЗЛЮБИТИ, ПРИКРЫТИ, ПРИЗЪВАТИ, ПРОВИДЪТИ, ПРОГНЪВАТИ**⁶, **ПРОСВЪТИТИ, ПРОСТРЪТИ, РАЗГОРЪТИ, РАЗГНЪВАТИ СѦ¹, РАСЪІАТИ, СВАТИТИ, СЪМЪСТИ, СЪМЪРИТИ, СЪМЪТИТИ, ОУБОЪТИ СѦ (ОУБОІАТИ СѦ), ОУВЪРИТИ, ОУЪЗВИТИ (ОУІАЗВИТИ), ОУСЛЫШАТИ, ОУСТРАШИТИ, ОУАДРИТИ, ОУПЪВАТИ (ОУПОВАТИ)**¹. Czasowniki te najczęściej tworzy się przez prefiksację od odpowiednich postaci niedokonanych, które mają znaczenie czasowników stanowych (trwania stanu). We wszystkich poniższych przypadkach jesteśmy w stanie uzupełnić podane konteksty i połączyć odpowiednie formy czasownikowe z odpowiednimi lokalizatorami czasowymi bądź innymi środkami leksykalnymi podkreślającymi jednostkowość wyrażanych zdarzeń. Nie możemy połączyć poniższych form dokonanych z określeniami typu „wciąż”, „co raz bardziej” itp.

Tylko zmianę stanu podkreśla forma **оуслыша** w poniższych fragmentach. Niekiedy ta zmiana jest podkreślona przez dodatkowe lokalizatory czasowe w postaci innego zdania. Taki lokalizator wskazuje wtedy na czas, kiedy zaszła zmiana, o której mowa:

SBNO 3, 5: **кѢ ГѢИ ВЪЗВАХЪ И ОУСЛЫША МѦ ОТЪ ГОРЫ СѢЪІА СВОЕІА.**

προς κύριον ἐκέκραξα και ἐπήκουσεν μου.

SBNO 4, 2: **вЪНЕГДА ВЪЗВАХЪ ОУСЛЫША МѦ БѢ.**

εν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσήκουσεν μου ὁ θεος.

Bardzo wyraźnie zmianę stanu akcentują podane wyżej czasowniki w poniższych fragmentach zaczerpniętych z psalterzy:

SB 21, 2: **НА МЪСТЪ ПАСТВИНЪНЪ ТОУ МѦ ВЪСЕЛИ.**

Εἰς τόπος χλοῆς ἔπει με κατεσκήνωσεν.

Psalmista podkreśla tu wyraźnie zmianę swojego stanu „nie jestem osiedlony” na stan nowy „jestem osiedlony”, co można sparafrazować słowami „stało się tak, że jestem osiedlony”.

6 Czasownik ten może mieć także znaczenie terminatywne, o którym mowa niżej.

Podobne parafrazy będą pasowały do następnych sytuacji opisanych przez psalmistę.

S 43, 23: ВЪМѢНИША НЫ ЧКО ОВЬЦА НА ЗАКОЛЕНЬЕ.
ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.

N 105, 11: и вѣждемѣшъ желаниа вѣ поустыни и изкоушишъ
бѣ вѣ безводнѣхъ.
και ἐκάλυψεν ὕδωρ τους θλιβόντας αυτους εις εξ αυτων ὑπελείφθη.

SBNO 3, 5: гласомъ моимъ къ гви възъвахъ.
φωνή μου προς κυριον ἐκέκραξα.

Wszystkie przedstawione sytuacje możemy wyobrazić sobie jako zajęcie zmiany poprzedniego stanu nie X na X: w pierwszym zdaniu obserwujemy zmianę stanu „nie jesteście skazani, nie poczytuje się nam” na „jesteście skazani, poczytuje się nam”, w drugim odpowiednio „nie pragnęli” na „zapragnęli, pragną”, w trzecim „nie wołaliśmy” na „zawołaliśmy i wołamy”. Poprzedni stan „nie lubić” został zmieniony na „lubić”, jak w poniższym fragmencie:

SBNO 46, 5: избѣра вѣ насъ [...] добротъ и чковлжъ ѣже вѣзлюбѣ.
ἐξελέξατο [...] την καλλονήν Ιακωβ ἢν ἠγάπησεν.

Czasownik prefigowany może oznaczać nawet trwanie zapoczątkowanego stanu X, co zbliża go do znaczenia terminatywnego. Formy te jakby przewidują, presuponują nowy stan:

NO 77, 37: срѣ же ихъ не право съ нимъ ни оувѣриша сѣ (ни оувѣришъ сѣ) вѣ завѣтѣ его.
Ἡ δε καρδια αυτων ευθεια μετ' αυτου ουδε επιστωθησαν εν τη διαθηκη αυτου.

SBNO 143, 2: защититель мой и на нь оуповахъ.
ἡπερασπιστής μου και επ' αυτω ἠλπισα.

Należec tu też będą następujące formy spośród użytych w omawianych przekładach psalterza:

SBNO 73, 1: прогнѣва сѣ чрость твоѣ на овьцѣ пажти твоєѣ.
ὠργίσθη θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου.

SBNO 73, 17: **ТЫ СЪТВОРИ ВЪСЯ ПРѢДѢЛЫ ЗЕМЛИ ЛѢТО И ВѢСНЖ
ТЫ СОЗЪДА.**

συ ἐποίησας πάντα τα ὅρια της γης θέρος και ἔαρ συ ἔπλασας.

Formy czasowników **ПРОГНѢВА СѦ, СЪТВОРИ ПРѢДѢЛЫ, ЛѢТО И ВѢСНЖ ТЫ СОЗЪДА** mogą wskazywać tu na trwanie rozpoczętego nowego stanu, a zatem presuponują go, co zbliża je do grupy czasowników inchoatywnych.

Znaczenie inchoatywne mają także czasowniki nieprefigowane. W Ps 76, 17 we wszystkich analizowanych tu przekładach czytamy słowa, które oddają sytuację „zaszła zmiana nie X na X”:

ВИДѢША ТѦ ВОДЫ И ОУГОИША СѦ И СМѦТЮША СѦ.
εἶδοσαν σε ὕδατα και ἐφοβήθησαν.

Formy dokonane czasowników w czasie przeszłym wskazują na zapoczątkowanie nowego stanu w przeszłości, natomiast formy niedokonane – oznaczają trwanie tego stanu w przeszłości, jak w Ps 3, 6 we wszystkich analizowanych przekładach:

АЗЪ ОУСНЖХЪ И СПАХЪ И ВЪСТАХЪ.
ἔγω ἐκοίμηθην και ὑψώσα ἐξηγέρθην.

Zdanie to prezentuje szereg zmieniających się sytuacji: zaszła zmiana stanu „nie śpię” na „zasnąłem”, trwał stan „śpię”, następnie zmiana stanu „śpię” na „nie śpię, wstałem”. Wydaje się, że taka właściwość polegająca na szeregowaniu chronologicznym zdarzeń jest typowa dla form aspektu dokonanego. Porównajmy tu choćby hipotetyczne w tej sytuacji zdanie z formami niedokonanymi **АЗЪ СПАХЪ И СТАХЪ**, które nie przekazuje kolejności zmieniających się zdarzeń, ale traktuje je jako zwykłą informację o pewnych zdarzeniach w przeszłości, które wcale nie musiały odbyć się w tej kolejności.

Szereg czasowników o postaci aspektowej nieokreślonej (to znaczy zależnej od kontekstu) znaczenie aspektu dokonanego może przybierać dopiero w czasie przeszłym. I tak czasowniki **ИТИ, СТАТИ** znaczenie czynności określonej, konkretnej, pojmowanej całościowo, sumarycznie, nie zaś fazowo jako proces przyjmują dopiero w czasie przeszłym. Jednocześnie informują one o zwykłej zmianie stanu, są zatem w tym rozumieniu czasownikami inchoatywnymi. Porównajmy przytaczany już tu cytat z Psalmu 1:

BNO 1, 1: **благенъ мѣжь иже не иде на съвѣтъ нечъстивыхъ и на пѣти грѣшныхъ не ста и на сѣдалици гоубитель не сѣде.**
μακάριος ἀνήρ ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔσθη καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν.

Zdanie powyższe zapewne przekazuje sytuację „kiedyś stało się tak, że X nie poszedł za radą grzeszników i nie stanął na ich drodze”. Trudno twierdzić, by czasowniki powyższe przekazywały informację o ciągłym trwaniu rozpoczętego stanu. Brak takiej informacji nadaje wypowiedzeniu charakter przykładu, wzorca do naśladowania. Jest to jedno z charakterystycznych znaczeń czasownika dokonanego w czasie przeszłym. Czasowniki w formie czasu teraźniejszego użyte w tym zdaniu hipotetycznie nie miałyby już takiego znaczenia, czyniłyby zeń zwykłą informację o zdarzeniu przebiegającym przed oczami nadawcy, co dodawałoby im charakteru pewnego toczącego się procesu: **благенъ мѣжь иже не идетъ на съвѣтъ нечъстивыхъ.**

Wydaje się, że tylko informacja o zajściu nowego stanu przyświecała psalmiście wypowiadającemu słowa:

SBNO 2, 7: **Гь рече къ мнѣ съинъ мои еси ты.**
κύριος εἶπεν πρὸς με υἱός μου εἰ σύ.

SBNO 148, 5: **яко (S: ѣко) тои рече и выша.**
ὅτι αὐτός εἶπεν καὶ ἐγενήθησαν.

SBNO 15, 2: **рѣхъ Гю Гь мои еси ты.**
εἶπα τῷ κυρίῳ κύριος μου εἰ σύ.

SBNO 40, 6: **врази мои рѣша зълаѣ (NO: зълаа) мнѣ.**
οἱ ἐχθροὶ εἶπαν κακὰ μοι.

Niewątpliwie zwykłą informację o zajściu nowego stanu przekazują też formy czasowników **вънити, въглебнѣти, прити, оумлъчати** w poniższych fragmentach:

SBNO 105, 25: **спси ма бѣ яко вънидоша воды до дша моея въглебохъ въ тимѣнии глѣбины придохъ въ глѣбины морскыя.**

Sytuację tu przedstawioną doskonale możemy sparafrazować słowami „stało się tak, że X”, a zatem „zaszło zdarzenie X zmieniające stan

nie X”. Dodatkowo formy te tworzą ciąg kolejno następujących po sobie zdarzeń.

N 49, 21: **СИ ЕСИ СЪТВОРИЛЪ ОУМЛЪЧАХЪ.**

ταῦτα ἐποίησας καὶ ἐσίγησα.

Zarówno forma słowiańskiego perfectum, jak i aorystu wskazują tylko na zajście nowego zdarzenia zmieniającego stan „y nie było uczynione, a ja w związku z tym nie milczałem” na nowy stan „y zostało uczynione, a ja to przemilczałem”. Zastanawiająca może być w tym przypadku forma imperfectum **ОМЛЪЧААХЪ**, której użyli tłumacze pozostałych omawianych tu przekładów. Można interpretować ją jako inchoatywną, niosącą tylko informację o zajściu nowego zdarzenia, bądź – jako formę o aspekcie niedokonanym, z typowym dla niego znaczeniem procesywnym rozwijającym się w przeszłości. Nadaje to jednak innej wymowy fragmentowi psalmu „milczałem, kiedy y nie zostało uczynione, a kiedy zostało uczynione, ja wciąż milczałem”. Koniecznym w tym miejscu wydaje się uczynienie pewnego zastrzeżenia, że myśl wyrażoną tu formą słowiańskiego perfectum można interpretować również rezultatywnie jako przepowiadającą, sugerującą nowy stan, lecz nie nazywającą go, jak to już wcześniej kilka razy sygnalizowano. Forma ta miałaby wtedy znaczenie terminatywne akcentujące nowy stan „y jest uczynione” lub kauzatywne z bardzo czytelnym komponentem „spowodowałeś zajście stanu «y jest uczynione»”.

BNO 106, 7: **НАСѢКАШЖ СЕЛА И НАСАДИШЖ ВИНОГРАДЫ (О НАСѢКАША, НАСАДИША).**

S: **НАСѢКША СЕЛА И НАСАДИША ВИНОГРАДЫ.**

καὶ ἐσπεῖραν ἀγροῦς καὶ ἐκακώθησαν ἀπο θλιψέως.

Sytuacja przedstawiona w tym zdaniu, jak i wyżej opisana jest jako jednokrotna, jako całkowicie wyczerpany konkretny fakt w przeszłości informujący o tym, że sytuacja „wsie nie są zasiedlone, winnice nie są posadzone” została zmieniona na sytuację odwrotną „winnice zostały posadzone, a wsie zasiedlone”.

Znaczenie inchoatywne formy dokonanej doskonale oddają także formy słowiańskiego perfectum. Odpowiadają one w tym wypadku formom greckiego aorystu. W Ps 70, 20 według Psałterza norowskiego formy te akcentują zajście zmiany stanu na „żyję, jestem wybawiony”. W trzech pozostałych przekładach fragment ten oddają formy aorystu i perfectum:

N 70, 20: **оживотворилъ мѧ еси и ѿ безднѣ зема възвелъ еси мене.**

SBO 70, 20: **оживотвирилъ мѧ еси и ѿ безднѣ земла възведе мене.**

Και ἐζωοποίησας με και εκ των ἀβύσσων ἀνηγαγές με.

W innych miejscach przekłady psalterza mogą być w zakresie użycia form perfectum od czasowników dokonanych zgodnie. Zmianę stanu nie X na X opisują fragmenty Ps 84, 1–2, choć tu zmiana ta może trwać nadal w postaci nowego stanu:

SBNO: **благволилъ еси ꙗи земаж твоѣж възвратилъ еси плѣнѣ и ꙗковль.**

εὐδόκησας κυριε την γην σου ἀπέστρεψας την αἰχμαλωσίαν Ιακωβ.

SBNO 88, 43 **възвратилъ еси помошть оржиѣ его.**

ἐγενήθη ὄνειδος τοις γείτοσιν αὐτοῦ.

SBNO 88, 46 **оумалилъ еси день врѣмени его.**

ἐσμίκρυνας τας ἡμέρας του χρόόνου αὐτοῦ.

SBNO 50, 8 **се во рѣсноѣ възлюбилъ еси.**

ἴδου γαρ ἀληθείαν ἠγάπησας.

Sytuację opisaną w Ps 130, 1 we wszystkich przeanalizowanych przekładach możemy sparafrazować słowami „stało się tak, że nie X”:

ꙗи не възнесе сѧ срѣѣ моѣ ни възниѣсте сѧ очи мои.

κυριε ουχ ὑψώθηῃ καρδια οὐδέ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου.

Drugą nieliczną jednak grupę wśród użytych w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza czasowników dokonanych stanowią czasowniki kauzatywne. W ich znaczeniu wyraźnie przejawia się komponent „powodować zajście zmiany stanu nie X na X”. Znaczenie to wyraźnie przejawia się w grupie następujących czasowników: **въздвижѣти, възжешѣти, възвеселѣти, възвысити, възвратити, въздати, дати, прѣдати, начати** i kilku innych. Dyskusyjne są natomiast formy **развратити, разорити, създати, сътворити**, które swoim znaczeniem mogą tylko zbliżać się do form terminatywnych.

Bardzo czytelny komponent „spowodować zajście zmiany” jest w poniższym fragmencie. Stan „nie pali się” został zmieniony przez działania osoby lub osób:

NO 73, 7: ВЪЖЕГОШЖ (ВЪЖЕГОША) ОГНЕМЬ СТИЛО ТВОЕ.
ἐνεπύρισαν ἐν πυρί το ἁγιαστηρίον σου.

Podobnie i poprzedni stan został zmieniony w wyniku działania osób trzecich:

SB 88, 43: ВЪЗВЕСЕЛИ ВСЯ ВРАГЫ ЕГО.
NO 88, 43: ВЪЗВЕСЕЛИЛЪ ЕСИ ВСЯ ВРАГЫ ЕГО.
εὐφρανάς πάντας τους ἐχθρούς αὐτοῦ.

Tak samo poniższy fragment z przekładu Bolońskiego możemy sparafrazować słowami „spowodował, że jest mi dane”:

B 17, 25: и по чистотѣ ржкоу моею въздасть ми.

Pozostałe teksty przekazują ten sens trochę innymi słowami, zupełnie niezgodnie z tekstem greckim, w którym używa się formy czasu przyszłego:

SNO 17, 25: и въздасть ми по правдѣ моеи и по чистотѣ ржкоу моею.
καὶ ἀνταποδώσει μοι κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνη μου.

Należy tu jednak koniecznie zastrzec, że myśli powyższe oddawać mogą także informacje o zajściu nowego stanu, a zatem można je traktować jako czasowniki inchoatywne. Zastrzeżenie to odnosi się równocześnie do poniższych dwuznacznych przykładów:

SBNO 4, 36: далъ ми еси защищеньѣ спасеньѣ.
SBNO 56, 4: посъла съ нбсе и спсе ма дасть поношеньѣ попиражциимъ мѣ.
SBNO 77, 48: и прѣдасть градоу скотъ ихъ и именьѣ ихъ огню.
N 105, 41: и прѣдаде ихъ въ ржцѣ врагъ.

Wszystkie je można interpretować jako czasowniki inchoatywne oznaczające po prostu zmianę poprzedniego stanu lub jako formy o znaczeniu kauzatywnym z komponentem „spowodować zajście nowego stanu

«być w posiadaniu». Stan ten może trwać nadal, lecz nie jest to jednoznacznie wyrażone, stan ten mógł bowiem charakteryzować tylko jakiś okres w przeszłości.

Czasownik **начати** ma w swojej strukturze semantycznej komponent „spowodować, że zaszedł stan X”:

SB 76, 11: **и рѣхъ нынѣ начасъ и си измѣна десница...**

NO: **и рѣхъ нынѣ начасъ и си измѣна десници...**

και εἶπα νυν ἡρξάμην αὐτῆ ἢ ἀλλοίωσις της δεξίας...

N 50, 7: **се въ безаконнихъ зачасъ сѧ...**

ἴδου γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήμφθην...

Cytaty powyższe jednoznacznie wskazują na to, iż „x spowodował zajście stanu «zacząłem być»”. Stan ten może w momencie powstania komunikatu trwać, co podkreśla konstrukcja z imiesłowem biernym w miejscu aorystu w przekładach synajskim, bolońskim i ostrogskim: **се въ безаконнихъ зачатъ есмь**.

Inne fragmenty pouczają, że znaczenie kauzatywne jest o wiele bardziej przejrzyste i czytelne. Profilują one na pewno komponent „spowodować zajście nowego stanu, który trwa”, co może zbliżać je do grupy czasowników terminatywnych, jednak podkreślenie komponentu sprawstwa powoduje, że omówione zostaną one w tym miejscu:

SBNO 88, 11: **ты съмѣрилъ еси яко пазвѣна грѣдаго.**

συ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον.

SBNO 88, 13: **сѣверъ и море ты създа.**

τον βορράν και θαλάσσας συ ἐκτίσας.

NO 88, 39–40: **развратилъ еси завѣтъ раба своего, разорилъ еси всѧ оплетъ его.**

κατέστρεξας την διαθήκην του δούλου σου. καθείλες πάντας τους φραγμοὺς αὐτου.

Użyte tu czasowniki bez wątpienia podkreślają komponent spowodowania zajścia zmiany poprzedniego stanu, dalej mogą one presuponować, niejako przewidywać nowy stan, ale go bezpośrednio nie nazywać, co podkreślano już wyżej w rozdziale o znaczeniu form czasu przeszłego.

Omówiona poprzednio grupa czasowników kauzatywnych ściśle przylega do grupy tzw. czasowników terminatywnych. W ich znaczeniu

podkreśla się komponent presuponowania, przewidywania, sugerowania nowego stanu. Znaczenie to jest bardzo bliskie typowemu dla form aspektu dokonanego znaczeniu rezultatywnemu. Możemy je bardzo łatwo wyjaśnić słowami „stało się tak, że zaczął trwać stan y”. Ważna jest tu informacja o tym, czy stan ten trwa nadal w momencie mówienia, czy został już całkowicie wyczerpany. Dlatego powyższe znaczenie wydaje się być bardzo jasne w grupie psalmów, które opisując stan teraźniejszy psalmisty grzesznika, są jego prośbą o zmianę tego stanu. Należąc będą tu takie użycia form dokonanych aorystu, jak w poniższych sytuacjach realizujących niewątpliwie model „stało się tak, że zaczął trwać stan x”:

S 54, 6: **БОѢЗНЬ И ТРЕПЕТЪ ПРИДЕ НА МЯ И ПОКРЫ МЯ ТЪМА.**
φόβος και τρόμος ἦλθεν ἐπ' ἐμέ.

S 21, 6: **ИСЪШЕ ѢКО СКЖДЕЛЬ КРѢПОСТЬ МОѢ И ЯЗЫКЪ МОИ ПРИЛѢ-
ПЕ ГРЪТЯНИ МОИМЪ.**
SBNO 5, 6: **ВЪЗНЕНАВИДѢ ВСІА ТВОРИЩІА БЕЗАКОНЕНЬЕ.**
ἐμίσησας πάντας τοὺς ἀργαζομένους τὴν ἀνομίαν.

S 73, 1: **ВЪСКЖИЖЕ БѢ ОТРИНЖ ДО КОНЬЦА ПРОГНѢВА СЯ ѢРОСТЬ ТВОѢ
НА ОВЬЦЯ ПАЗИТИ ТВОЕЯ.**
ἵνα τι ἀπώσω ὁ θεὸς εἰς τέλος ὠργίσθῃ ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου.

We wszystkich przytoczonych powyżej zdaniach czasowniki mają w swoim znaczeniu komponent osiągnięcia granicy zapoczątkowanego stanu i sugerowania wręcz stanu nowego, podobnie zachowują się w języku polskim formy tzw. czasu przyszłego prostego. Na przykład zdanie „Jan pojedzie jutro do Warszawy” sugeruje jednocześnie następujące stany: „Jan będzie w podróży do Warszawy” i „Jan do Warszawy przyjedzie, czyli Jan będzie w Warszawie”. Zatem sytuacja opisana w zdaniu pierwszym wskazuje na stany „zachorowałem” i „nadal jestem chory”, „ogarnęła mnie ciemność” i „nadal ciemność ta mnie ogarnia, jestem w jej władaniu”; zdanie drugie sugeruje stany „zacząć wysychać, wyschnąć całkowicie, a więc być suchym”, podobnie, kiedy język przylgnie do gardła, uniemożliwione jest wypowiedzenie jakiegokolwiek słowa, a zatem psalmista przedstawia stan „język zaczął przylegać do gardła” i kolejny „język jest przyklejony do gardła, nie jestem w stanie wypowiedzieć żadnego słowa”. Aby nienawidzić kogoś, najpierw trzeba go znieawdzić, jak w zdaniu trzecim. Wreszcie w zdaniu czwartym kontekst leksykalny

(ДО КОНЬЦА) wręcz podkreśla się sytuację „całkowicie odwróciłeś się ode mnie, nie mam w tobie oparcia”.

Podobnie sytuacja „zaczę ić, i dojdę, będę w X” modelowana jest we fragmencie z formą czasu teraźniejszego ГИ ВЪ СВѢТѢ ЛИЦА ТВОЕГО ПОИДЖ (Ps 78, 16 według Psalterza norowskiego).

To samo znaczenie aspektowe odnajdujemy w tak zwanym duratywnym aoryście od ВЪТИ. Jak wiadomo, czasownik ten ma różne postaci tematu różniące się znaczeniem. Już w najstarszych tekstach starocerkiewnosłowiańskich czasownik ten w czasie teraźniejszym ma znaczenie trwającego procesu, na przykład w psalmach często spotykamy słowa СЫНЪ МОИ ЕСИ ТЫ. Forma ЕСИ sugeruje trwanie stanu „być” w czasie przyszłym (na przykład w hipotetycznym ТЫ ВЪДЕШИ СЫНЪ МОИ), podkreślone jest osiągnięcie granicy „zacznieś być, będziesz”. Wreszcie formy czasu przeszłego (na przykład ВЫСТЬ, ВѢ, ВѢАШЕ) sugerują stan „zaczęłeś być, jesteś” (ВЫСТЬ). Użyta w tekście psalterza i w tekstach ewangelijnych⁷ forma aorystu ma znaczenie początku stanu „bycia”:

S 9, 10: И ВЪСТЬ ГЪ ПРИВѢЖИЩЕ ОУБОГОУМОУ.
και ἐγένετο κυριος καταφυγή τω πένητι.

S 32, 9: ꙗко тои рече и въшав.
ὅτι αὐτός εἶπεν και ἐγενήθησαν.

Sytuacje te prezentują stany „zaczęłeś być” i „jesteś”. Zwróćmy uwagę, że grecki odpowiednik podkreśla owo znaczenie.

Forma imperfectum od podstawy dokonanej ma znaczenie długotrwałego procesu, niezakończonego, nieprzerwanego. Przekazuje niejako informację, że stan rozpoczęty w przeszłości trwa nadal:

SBN 98, 8: ГИ БѢ ТЫ ПОСЛОУШАДШЕ ИХЪ БЪ ТЫ МИЛОСТИВЪ БЫВАДШЕ ИМЪ (О: БЫВАШЕ).

Forma imperfectum niedokonanego w takim kontekście (БѢАШЕ, ВѢАХЖ) sugerowałaby początek i koniec w przeszłości trwającego przez jakiś czas stanu:

SB 54, 19: ꙗко въ мносѣхъ бѣахж съ мноиж (НО: ꙗко во мносѣхъ бѣхж съ мноиж).

7 Por. L. Moszyński, *Iteratywny czas przeszły od psł. byti 'eivai' i 'gineσthai'*, „Prace Filologiczne” 32 (1985), s. 233–237.

ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν συν ἔμοι.

Przyjmiemy zatem dla różnych form czasownika **БЫТИ** następujące opozycje tematów:

	Aspekt dokonany	Aspekt niedokonany
Czas teraźniejszy	temat <i>bqd-</i>	tematy <i>jesmь, jesі, jestь</i> itd.
Czas przeszły	temat <i>by-</i>	temat <i>bě-</i>

Tabela 2. Aspekt a opozycje tematów czasownika **БЫТИ**

Część czasowników o aspekcie dokonanym ma w swojej strukturze semantycznej podkreślony element trwania rozpoczętego stanu, lecz kontynuatywność owa ograniczona jest tylko do pewnego odcinka czasowego. Takie znaczenie formy aspektowej można nazwać faktywnym. Czasowniki tej grupy modelują niejako sytuację „przez jakiś czas w przeszłości (zaczął się i) trwał stan X”, jak w polskim „przepracować”, który przedstawia sytuację „przez jakiś czas w przeszłości trwał stan «pracować»”, np. „W tym miesiącu przepracowaliśmy zaledwie 20 dni” oznacza po prostu „w miesiącu y stan «pracujemy» trwał 20 dni”. Podobne stosunki prezentuje dość obszerny fragment wersu Ps 105, 7:

S: **ОТЦИ НАШИ ВЪ ЕГИПѢТѢ [...] НЕ ПОМІАША ОУМНОЖЕНЬѢ МИЛОСТИ ТВОЕИЯ И ПРОГНѢВАША ВЪХОДІАЩЕ ВЪ ЧРЪМНОЕ МОРЕ.**

BN: **ОТЦИ НАШИ ВЪ ЕГИПѢТѢ [...] НЕ ПОМѢНІАША МНОЖСТВА МИЛОСТИ ТВОЕЯ И ПРОГНѢВАША ВЪЗХОДІАЩЕ ВЪ ГРЪМНѢМЪ МВРИ.**

O: **ΟΤΤΙ ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΗΜΩΝ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ [...] ΝΕ ΠΟΜΑΝΟΥΣΑ ΜΝΟΧΣΤΑ ΜΙΛΟΣΤΙ ΤΒΟΕΙΑ Ι ΠΡΟΓΝѢΒΑША ВЪХОДІАЩЕ ВЪ ЧРЪМНОЕ МОРЕ.**

οί πατέρες ήμών εν Αιγύπτω [...] ούκ ήμνήθησαν του πλήθους τους έλέους σου και παρεπίκραναν άναβαινόντες εν τη έρυθρα θαλάσση.

Czasowniki **НЕ ПОМІАША**, **НЕ ПОМѢНІАША**, **НЕ ПОΜΑΝΟΥΣΑ** i **ΠΡΟΓΝѢВАША**, **ΠΡΟΓΝѢΒΑША**, **ΠΡΟΓΝѢΒΑША** wskazują, że przez jakiś dokładnie określony czas w przeszłości (w czasie pobytu przodków naszych w Egipcie) trwał stan „oni nie pamiętają”, a w czasie przekraczania przez nich Morza Czerwonego trwał stan „X gniewa się”.

O stanie trwającym przed wyprowadzeniem z niewoli egipskiej, a więc ograniczonym faktem wyprowadzenia z Egiptu opowiada wers Ps 80, 7. Odpowiada on parafrazie „przez jakiś czas przed wyprowadzeniem z Egiptu trwał stan «**рѣцѣ его въ коши работаете**»”:

SBNO: **εΓΔΑ ВЪЗИДЕ ѿ ЗЕМΛΙΑ ΕΓΟΥΠΥΤЬСКЪ [..] ΟΤЪΛΑΓЪ (N: ѿСТА-
ВИ) ѿ ВРЪМЕНЬ ΧΡΙΒΕΤЪ ΙΧЪ ΡЖЦЪ ΕΓΟ ВЪ ΚΟШИ ΠΟΡΑΒΟΤΑСТΕ.**
**εν τῷ ἐξέλθειν αὐτον εκ γης Αιγύπτου [..] ἀπέστησεν απο ἄρσεων
τον νότον αὐτου αἱ χεῖρες αὐτου εν τῷ κοφίνω ἐδούλευσαν.**

W innym miejscu psalmista zdaje się mówić: „jeśli przez jakiś czas w przeszłości trwał stan «**АЗЪ ЗЪРИЖ НЕПРАВЪДЖ**», nie wysłuchuj mnie”. W tekście cerkiewnosłowiańskim stosunki te może wyrazić forma imperfectum o postaci aspektowej dokonanej:

SB 65, 18: **НЕПРАВЪДЖ АЩЕ ПОЗЪРЪБАХЪ ВЪ СРДЦИ МОЕМЪ НЕ ΟΥΣΛΥ-
ШИ ΜΕΝΕ.**
ἀδικίαν ει ἔθεωρούν εν καρδία μου μὴ εἰσακουσάτω κυριος.

Czynność wyrażona tu formą **ПОЗЪРЪБАХЪ** przedstawiona jest niejako sumarycznie, lecz na pewno składała się z kilku wyraźnie ograniczonych powtórzeń. Najbliższa jest jej w tym znaczeniu informacja o trwającym jakiś czas w przeszłości stanie wyrażonym w przekładzie norowskim formą aorystu od postaci niedokonanej, która ma znaczenie iteratywne – powtórzenia kilka razy stanu „spojrzałem i zobaczyłem”:

N: **и НЕПРАВЪДЖ АЩЕ ВИЖДАХЪ ВЪ СРДЦИ МОЕМЪ ДА НЕ ΟΥΣΛΥШИΤЪ
МΛ ГЪ.**

Forma aorystu od postaci dokonanej użyta w przekładzie ostrogskim niesie tylko informację o pojedynczym konkretnym akcie „spojrzałem i zobaczyłem” w przeszłości:

O: **НЕПРАВЪДЖ АЩЕ ПОЗЪРЪБАХЪ ВЪ СРДЦИ МОЕМЪ ДА НЕ ΟΥΣΛΥШИΤЪ
МΛ ГЪ.**

Ogranicznik trwania stanu nie musi być wyrażony jednoznacznie. Psalm 105 jest w całości wyznaniem skruchy za poprzednie pełne grzechów życie. W wersach 25 i 36 czytamy między innymi słowa:

SNO: **и ПОРОПЪТАШЯ (N: ПОРЪПТАШЖ, O: ПОРОПТАША) ВЪ СЕΛЪХЪ
СВОИХЪ (O: ВЪ СЕΛЕНИХЪ СВОИХЪ) НЕ ΟΥΣΛΥШАША (N: НЕ ПОСΛΟΥ-
ШАШЖ) ГΛΑCА ГНЪ.**

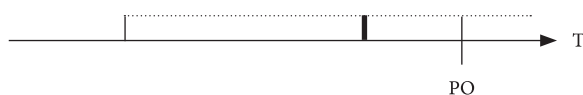
**και ἐγόγγυσαν εν τοις σκηνώμασιν αὐτων ουκ εἰσήκουσαν της φωνής
κυριου,**

które odpowiada sytuacji „przez jakiś czas w przeszłości można było zgodnie z prawdą orzec «XYZ **рѣпцижтъ въ селѣхъ своихъ**»”. To samo znaczenie ma forma imperfectum użyta w przekładzie bolońskim: **и порѣптажъ въ селѣхъ своихъ не оуслышаша гласа гнѣ**.

NO 105, 36: **и поработашъ** (O **и поработаша**) **истоуканыимъ ихъ**.
και ἐδούλευσαν τοῖς γλύπτοις αὐτόν.

I o tej sytuacji jesteśmy w stanie orzec zgodnie z prawdą „jakiś czas temu w przeszłości trwał stan, o którym można było powiedzieć «XYZ **работажтъ истоуканыимъ**»”. To samo znaczenie wyraża forma aorystu niedokonanego z psalterzy synajskiego i bolońskiego: **и работаша истоукныимъ ихъ** (B: **и работашъ**). Różnica polega tylko na tym, że czynność wyrażona formą dokonaną pojmowana jest sumarycznie jako suma konkretnych faktów w przeszłości.

Materiał zaprezentowany w tym punkcie jasno pokazuje, że aspekt dokonany czasownika zawsze charakteryzuje się konkretnością, całościowością ujmowania czynności. Czynność taka zawsze ma znaczenie pojedynczego konkretnego aktu wykonanego w określonym momencie przeszłości. Nadawca postrzega ją jako konkretne zdarzenie zmieniające poprzedni stan. Jak wiadomo, zdarzenie to może jednocześnie zapoczątkować jakiś inny stan, zawsze jednak aspekt dokonany kojarzony będzie tylko ze zmianą stanu. Na schemacie można przedstawić to w następujący sposób. Gruba pionowa kreska oznacza zajście zdarzenia zmieniającego stan, linia pozioma przerywana oznacza stan:

T – oś czasu

PO – punkt odniesienia

Jak wynika ze schematu, forma czasu przeszłego w aspekcie dokonanym zawsze oznacza zajście przed jakimś punktem odniesienia zdarzenia zmieniającego ten stan na inny.

Słowiańskie formy czasu przeszłego o aspekcie dokonanym odpowiadają najczęściej greckim formom aorystu, o wiele rzadziej zaś imperfectum. Greckiemu imperfectum odpowiadają w słowiańskim formy aorystu lub imperfectum od dokonanych. Formy słowiańskiego perfectum od dokonanych odpowiadają formom greckiego aorystu w 109 przypadkach, w 13 – formom greckiego imperfectum, w pozostałych kilku różnym formom greckiego infinitivu lub participium aoristi. Formy aorystu

dokonanego w słowiańskim w kilku wypadkach odpowiadają formom greckiego perfectum. Formy słowiańskiego perfectum dokonanego nigdy nie są używane w miejscu greckiego perfectum. Przypadki pomieszania w omówionych zabytkach słowiańskich różnych form o różnej postaci aspektowej zdarzają się najczęściej w przypadku ostatniej grupy czasowników, wyrażających ograniczone trwanie w przeszłości pewnego stanu.

2.2. Formy o postaci niedokonanej

Czasowniki niedokonane w omawianych tu przekładach psalterza użyte zostały około 300 razy. Formami preferowanymi przez tę postać aspektową wydają się być formy aorystu i imperfectum. W tekstach zaobserwowano uderzająco zbieżne przypadki użycia tych dwu form. Aoryst od postaci niedokonanej użyty został w tekstach w około 143 przypadkach, forma imperfectum niedokonanego – w 140 wypadkach. Czasownik w formie czasu przeszłego o aspekcie niedokonanym najczęściej użyty jest w przypadkach konstatacji faktu w przeszłości, dla wyrażania kontekstów kontynuatywności i ponadczasowości. Czynność o aspekcie niedokonanym zawsze wyrażana jest jako rozwijający się na oczach nadawcy komunikatu proces niedzielony na poszczególne fazy lub jako proces złożony z kilku wyraźnie oznaczonych faz, które za każdym razem są zakończone. Czasowniki tego typu bardzo chętnie łączą się z określeniami typu wciąż, ciągle, nadal, nie są zupełnie możliwe w tym przypadku połączenia z określeniami *вѣнездалѣж*, *єдиножды* itp. Najłatwiej jest je sobie wyobrazić jako trwający (w przeszłości) stan.

Formy aorystu niedokonanego i niedokonanego perfectum w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza najczęściej wskazują na trwanie w przeszłości stanu niepodzielonego na poszczególne fazy. Formy aorystu i perfectum nie wskazują jednocześnie na jakiegokolwiek ograniczenie tego stanu ani na to, czy proces został przerwany lub może zakończony. W poniższych fragmentach czasowniki w formie aorystu lub perfectum niedokonanego właśnie taką sytuację modelują:

SBNO 105, 6: *сѣгрѣшихомъ сѣ оци нашими безаконньновахомъ и не оправдихомъ.*
ἡμάρτομεν μετα των πατέρων ἡμῶν ἠνομήσαμεν ἠδικήσαμεν.

Forma *безаконньновахомъ* bardzo wyraźnie wskazuje na trwanie w przeszłości stanu „my *безаконньноуємъ*”. Jednocześnie nic ni wskazuje na to, by stan ten został przerwany lub zakończony. Sytuacja ta bardzo

przypomina czasowniki dokonane w użyciu faktywnym, lecz w tamtym przypadku stan ten był wyraźnie ograniczony i pojmowany jako suma konkretnych faktów.

W kolejnych fragmentach możemy wskazać także tylko takie wyjaśnienie jak „w przeszłości trwał stan «ГЪ БЛАГОВОЛИТЪ ВЪ НИХЪ»”:

SNO 151, 5: ВРАТІА МОА ДОБРА И ВЕЛИКА И НЕ БЛАГОВОЛИ ВЪ НИХЪ ГЪ.
οί ἀδελφοί μου καλοί και μεγάλοι και οὐκ εὐδόκησεν εν αυτοίς κύριος.

lub ewentualnie „АЗЪ БЛАГОВѢЩИЖ ПРАВДЖ ВЪ ЦЕРКВИ”:

SBNO 39, 10: БЛАГОВѢСТИХЪ ПРАВЪДЖ ТВОИЖ ВЪ ЦРКВИ ВЕЛИЦѢ.
ἐθηγγέλισαμην δικαιοσύνην εν ἐκκλησία μεγάλη.

Tylko po to, by wskazać na trwanie w przeszłości stanu „X бои się” użyto formy aorystu od czasownika БОѢТИ СѦ:

SBO 52, 6: ТОУ БОѢША СѦ СТРАХА ИДЕЖЕ НЕ БѢ СТРАХА (О: БОИША СѦ).

ἔκει φοβηθήσονται φόβον οὐ οὐκ ἦν φόβος.

Niekiedy jednak aoryst może oznaczać stan składający się z kilku powtarzanych faz, nadal jednak brak jest informacji o tym, czy został ten proces w jakiś sposób przerwany lub może zakończony:

SBNO 128, 2: МНОЖИЦЕИЖ ВРАША СѦ СЪ МНОИЖ ОТЪ ЮНОСТИ МОЕИѦ.
πλεόνακис ἐπολέμησαν με εκ νεότητος μου.

Fakt powtarzalności faz w stanie „ХҮА ВЕРЖТЪ СѦ СЪ Z” podkreśla przysłówce МНОЖИЦЕИЖ.

W innym miejscu zaimek może podkreślać fakt trwania stanu w przeszłości i prawdopodobne jego zakończenie lub przerwanie:

SNO 73, 3: ЕЛИКО ЛЖКАВНОВА ВРАГЪ О СВТѢМЪ ТВОЕМЪ.
ὄσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρός εν τοις ἁγίοις σου.

Czynność niekonkretną, powtarzaną tak samo w wielu odcinkach czasu, być może także wyczerpaną w sensie aspektu wyraża inna wypowiedź:

SBNO 24, 5: И ТЕБѢ ТРЪПѢХЪ ВЕСЪ ДЕНЪ.

και σε υπεμείνα ὅλην την ἡμέραν.

Stan „трѣпѣжъ” powtarzał się w przeszłości przez kilka dni i trwał za każdym razem przez cały dzień.

SBNO 126, 1–2: **ѦЩЕ НЕ ГѢ СЪЗИЖДЕТЪ ДОМОУ ВЪСОУЕ ТРОУДИША СѦ
ЗИЖДАШТЕІ ѦЩЕ НЕ ГѢ СТРѢЖЕТЪ ГРАДА ВЪСОУЕ БѢДѢ СТРѢГЖІ**⁸.
ἐάν μη κυριος οἰκοδομήσῃ οἶκον εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ
οἰκοδομοῦντες αὐτόν ἐάν μη κυριος φυλάξῃ πολὶν εἰς μάτην
ἠγγρύπνησεν ὁ φυλάσσων.

W powyższym fragmencie opowiadającym o marności i nicości ziemskich starań i codziennych czynności forma aorystu niedokonanego podkreśla w przeszłości trwanie stanu „ЗИЖДАШТЕІ ТРОУДАТЪ СѦ, СТРѢГЖІ БѢДИТЪ”. Kontekst, w którym funkcjonuje ten fragment, każe wręcz domyślać się, że stan ten trwa nadal. Podobnie należy rozumieć poniższy fragment, w którym czynność – stan **ДРЪЖИШИ МА** – trwała w przeszłości i zapewne trwa nadal:

SB 72, 23: **ѦЗЪ ВЪИЖЪ СЪ ТОВОИЖ ДРЪЖАЛЪ ЕСИ РЖКЖ ДЕСИЖИЖ МОИЖ.**
και ἔγω δια πάντος μετα σου ἐκράτησας της ἡείρος της δεξίας μου.

Przedział czasu, w którym można było zgodnie z prawdą orzec trwanie stanu wyrażonego czasownikiem **ВЕЛЪРѢЧЕВАТИ**, może być ograniczony, sam ten stan nie jest jednak niczym ograniczony:

NO 37, 17: **И ВЪНЕГДА ПОДВИЗАТИ СѦ НОГАМА МОИМА НА МА
ВЕЛЪРѢЧЕВАША.**
και εν τῷ σαλεύθηται πόδας μου επ’ ἐμέ ἐμεγαλορρημόνησαν.

S 76, 7: **НОШТЫЖ СРЪДЪЦЕМЪ ГЛОУМАѢХЪ СѦ.**
νυκτός μετα της καρδίας μου ἠδολέσχουν.

W powyższym fragmencie przedstawiana czynność może mieć jednak charakter o wiele bardziej konkretny – konkretnej nocy trwał stan „ѦЗЪ ГЛОУМИЖ СѦ”.

Także czasownik **ГЛАГОЛАТИ** oznacza trwający w przeszłości stan, który może mieć charakter powtarzanych faz. W poniższych fragmentach

8 Zapewne powinno być **СТРѢГЖІ**, imiesłów czasu teraźniejszego w mianowniku.

czasownik ten oznacza tylko trwający w przeszłości stan niekoniecznie wyczerpany w momencie mówienia o nim:

SBNO 49, 1: $\bar{\Gamma}$ $\bar{\text{B}}\bar{\text{M}}\bar{\text{B}}$ $\bar{\Gamma}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{P}}$ $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{M}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{K}}$.
Θεος θεών κυριος ἐλάλησεν και ἐκάλεσεν την γην απο ἀνατολών ἡλίου.

SBNO 11, 3: C O Y E T H $\bar{\Gamma}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{M}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{U}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{M}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{U}}$ [...] $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{C}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{F}}$.
Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος προς τον πλησίον αυτου [...] χεῖλη δολία και εν καρδία ἐλάλησαν.

SBNO 72, 8: P O M Y C L I $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{P}}$ $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{Y}}$ $\bar{\text{C}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{E}}$.
διενοήθησαν και ἐλάλησαν εν πονηρία.

SBNO 88, 20: T O G D $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{C}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{M}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{M}}$ $\bar{\text{E}}$.
τότε ἐλάλησας εν ὀράσει τοις ὀσίοις σου.

Powtarzanie kilku faz „powiedzieć” składających się na stan „mówić” może być treścią Ps 86, 3 SBNO: P $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{V}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{I}}$. Sytuację tu przedstawioną można zinterpretować w sposób następujący: „kiedyś w przeszłości stało się tak, że było powiedziane y o X”, następnie znów to powiedziano kilka razy.

Czynność wyrażona formą aorystu niedokonanego może mieć także znaczenie procesu trwającego w przeszłości i wtedy też zakończonemu. Przed zdarzeniem O Y S L Y S H $\bar{\text{A}}$ trwał stan „ X $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{E}}$ ”:

SBN 80, 6: $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{Y}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{G}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{J}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{A}}$ O Y S L Y S H $\bar{\text{A}}$.
Γλώσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν.

A przed początkiem w przeszłości stanu „ R $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{E}}$ ” trwał inny „ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{K}}$ ”:

S 17, 44: $\bar{\text{L}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{U}}$ $\bar{\text{J}}$ $\bar{\text{D}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{Z}}$ $\bar{\text{N}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{E}}$ $\bar{\text{R}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{B}}$ $\bar{\text{O}}$ $\bar{\text{T}}$ $\bar{\text{A}}$ $\bar{\text{S}}$ $\bar{\text{H}}$ $\bar{\text{M}}$ $\bar{\text{I}}$.
Λαός ὃν οὐκ ἔγνω ἔδούλευσεν μοι.

W kolejnych przykładach forma aorystu niedokonanego znów wskazuje na trwanie w przeszłości odpowiedniego stanu. Brak jest informacji co do jego przerwania lub zakończenia:

SBNO 62, 10: **ТИ ЖЕ ВЪСОУЕ ИСКАША ДШ̄А МОЕЯ.**

αυτοί δε εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου.

Kontekst może wskazywać na zapoczątkowanie stanu. W poniższym zdaniu stan „**МАЛОДОУШЬСТВОВАТИ**” trwał w przeszłości od momentu, kiedy zaszło zdarzenie „**ПОГЛОУМИХЪ СЯ**”:

N 76, 4: **ПОГЛОУМИХЪ СЯ И МАЛОДОУШЬСТВОВА ДОУХЪ МОИ.**

ἠδολέσχισα καὶ ὀλιγοψύχησεν τὸ πνευμά μου.

Aoryst niedokonany może też wyrażać czynności – stany trwające i powtarzające się w przeszłości. Czynność składająca się z kilku powtarzanych faz została całkowicie wyczerpana:

SBNO 21, 19: **И О РИСЖ МОИЖ МѢТАША ЖРѢВЬЯ.**

Καὶ ἐπὶ τὸν ματισμόν μου ἔβαλον κλήρον.

W przeszłości trwał stan „**МѢТАША ЖРѢВЬЯ**” składający się z kilku powtarzanych i za każdym razem kończonych faz mających charakter zdarzeń „rzucić”.

Podobnie wielokrotnie w przeszłości powtórzone zostały pojedyncze zdarzenia „**ПРѢДЪЛОЖИТИ**”, które składały się na stan „**ПРѢДЪЛАГАХЪ**”:

SO 100, 3: **НЕ ПРѢДЪЛАГАХЪ ПРѢДЪ ОЧИМА МОИМА ВЕШТИ ЗАКОНОПРѢСТЪПНЫ.**

Οὐ πρόθεμην προ ὀφθαλμῶν μου πράγμα παρανόμων.

Najczęściej jednak formą aorystu przekazywana jest informacja o trwaniu w przeszłości określonego stanu:

NO 43, 18: **И НЕ ЗАБЫХОМЪ ТЕБЕ И НЕ НЕПРАВДИХОМЪ ВЪ ЗАВѢТѢ ТВОЕМЪ.**

Καὶ οὐκ ἐπελαθόμεθα σου καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν διαθήκῃ σου.

Tu modelowana jest bardzo prosta sytuacja „w przeszłości trwał taki stan, że «XYZ nie czynią niesprawiedliwości»”.

Poniżej zaś sytuacja: w przeszłości trwał stan „**АЗЪ НЕПЬМОУИЖ**”:

SBNO 72, 15: **СЕ РОДОУ С̄НОВЪ ТВОИХЪ ЕМОУЖЕ ОБѢШТАХЪ СЯ И НЕПЬШТЕВАХЪ РАЗОУМѢТИ.**

ἴδου την γενεά των υἱών σου ἠσυνχέτηκα και ὑπελαβόν των γυνῶναι τουτο.

Ta sama informacja o trwaniu w przeszłości stanu przyświecała nadawcom następnych wypowiedzi. Psalm 34 opisuje życie nękanie przez prześladowców:

SBNO 34, 16: **СКРЪЖЪТАША НА МА ЗЖБЫ СВОИМИ.**
ἐβρύξαν ἐπ’ ἐμέ τούς ὀδόντας αὐτων.

SBN 131, 7: **ПОКЛОНИМЪ СѦ НА МѢСТѢ ИДЕЖЕ СТОѢТЕ НОСѢ ЕГО**
(**О: СТОѦСТѢ**).
Προσκυνήσομεν εἰς τον τόπον οὐ ἐστήσαν οἱ πόδες αὐτού.

Tu stan „nogi stoją” trwał przez jakiś czas w przeszłości i być może nadal trwa w momencie, kiedy się o nim mówi, jednak brak na to pewnych dowodów.

Całkowite wyczerpanie stanu w przeszłości podkreśla kontekst szeregu następujących po sobie zdarzeń i stanu:

SBNO 3, 6: **АЗЪ ЖЕ ОУСНѦХЪ И СПАХЪ И ВЪСТАХЪ ѠКО ГЪ ЗАСТЖПИТЬ**
МА.
ἔγω ἐκοίμηθην και ὑψῶσα ἐξηγέρθην ὅτι κυριος ἀντιλήμψεται μοι.

Tylko szeroki kontekst funkcjonowania psalmu i jego znaczenie teologiczne pozwalają się domyślać, że stany „**СЪВѢЩАША ОТЪРИНЖТИ**” i „**ТѢША ВЪ ЖАЖДАЖ**” należy rozumieć jako w pełni wyczerpane w przeszłości. Aoryst od podstawy niedokonanej oznacza wtedy stan o ograniczonym trwaniu – psalm przeciwstawia znikomość ludzkiego życia pewności zbawienia Bożego⁹:

SB 61, 5: **ОВАЧЕ ЦѢНЖ МОИЖ СЪВѢЩАША ОТЪРИНЖТИ ТѢША ВЪ**
ЖАЖДАЖ¹⁰.

Przedstawiony materiał pokazał, że czynność niedokonana wyrażona formami aorystu lub perfectum może mieć charakter konkretnego stanu w przeszłości zajmującego jakiś jej fragment bądź może być rozumiana jako proces złożony z kilku powtarzanych faz, które całkowicie zapełniały

9 Por. *Psalterz Dawidów w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1594 roku*, dz. cyt., s. 278.

10 Nie udało się zlokalizować tekstu greckiego.

jakiś odcinek czasu i za każdym razem kończonych. Bardzo podobne znaczenia mają także formy imperfectum od czasowników niedokonanych. Wyrażają one najczęściej czynność konkretną, nieabstrakcyjną, wykonaną w określonym przedziale czasowym, składającą się z kilku powtórzonych i za każdym razem kończonych faz. Ten typ znaczenia nazywa się iteratywnym znaczeniem czasownika niedokonanego. Używaniu form niedokonanych towarzyszy przeświadczenie o woli przekazania czynności nie jako pojedynczego aktu, lecz jako rozwijającego się w przeszłości procesu. Forma imperfectum podkreślać może przy tym dramatyzm przekazywanych treści. W Ps 61, 5 przekazywana jest zwykła informacja o tym, że w przeszłości trwał stan składający się z kilku faz. Nic nie wskazuje jednak na to, by miał on być wyczerpany czy przerwany:

S 61, 5: оусты своими бл̄говѣшахъ и ср̄д̄цѣмъ своимъ клънѣхъ сѧ (BN: благословѣхъ, O: благословѣхъ)¹¹.

Psalmista opisuje tu swoje przeszłe i zapewne terazniejsze zwodnicze życie, któremu w psalmie przeciwstawiona jest pewność zbawienia.

W innym miejscu imperfectum od niedokonanego czasownika, wyrażając powtarzalność faz, z których składał się cały stan, może wskazywać na to, że został on w pewnym sensie wyczerpany, niejako zakończony. Użyciu formy niedokonanej towarzyszy tylko chęć podkreślenia, że czynność nie miała charakteru pojedynczego zdarzenia:

SB 119, 7: егда глаголаахъ имъ борѣахъ сѧ съ мноюхъ спыти (N: борѣахъ сѧ, O: борѣахъ сѧ).

ὅταν ἐλάλουν αυτοῖς ἐπολέμουν με δωρεάν.

SBN 141, 5: съмошреѣахъ въ деснаа и възгладѣахъ и не вѣ знаиахъ мене (O: възгладѣахъ).

Κατενόουν εἰς τα δεξία και ἐπέβλεπον ὅτι οὐκ ἦν ὁ ἐπιγινώσκων μου.

SB 49, 20: сѣдѧ на вратра своего клеветаше.

Καθήμενος κατὰ του ἀδελφοῦ σου κατέλαιεις.

W ostatnim przykładzie forma imperfectum podkreśla znaczenie stanu trwającego w czasie trwania innego stanu, wyrażonego tu przez formę imiesłowu.

11 Nie udało się zlokalizować tekstu greckiego.

Niekiedy formy imperfectum od podstawy niedokonanej wskazują niejako na czynność zwyczajową. Psalm 49 jest opowieścią o przeszłym, pełnym grzechów i nieprawości życiu psalmisty. Czynność powtarzana była w przeszłości tak wiele razy, że stała się ona zwyczajem:

SB 49, 18: **ѢЩЕ ВИДѢАШЕ ТАТЪ ТЕЧАДШЕ СЪ НИМЪ И СЪ ПРѢЛЮБОДѢИ ОУЧАСТЬѢ СВОЕ ПОАЛГАДШЕ.**

Ei êθεώρεις κλέπτην συνέτρεχες αὐτῶ και μετὰ μοιχῶν την μερίδα σου ἐτίθεις.

Podobnie zwyczajowymi są czynności opisane w psalmach 77 czy 40. Przekazują one jednak informację, że stan nimi wyrażany został przerwany, a nawet zakończony. Oznaczał tylko określony odcinek czasu wyrażony przez inną formę czasu przeszłego. Imperfectum od niedokonanego czasownika wyraża czynność towarzyszącą innej czynności, jednoczesną z tamtą:

SBN 77, 34: **И СКОНѢЧАША СѦ ВЪ СΟΥЕТѢ ДЪНИ ИХЪ [...] ЕГДА ОУБИВАДШЕ Я ТОГДА ВЪЗИСКАДХЖ ЕГО И ОБРАШТАХЖ СЯ И РАНО ПРИХОЖДАХЖ КЪ БОУ.**

Kai êξελιπόν [...] αἱ ἡμέραι [...] αὐτῶν ὅταν ἀπέκτενεν αὐτοὺς ἐξεζήτουν αὐτὸν και ἐπέστρεφον και ὤρθριζον τον θεόν.

Tak samo wielokrotne w przeszłości nieprzyjaciel powtarzał czynność „przyszedłem i powiedziałem”, wiele jednak wskazuje na to, że nie została ona przerwana i zakończona, powtarza się także i teraz:

SB 40, 7: **И ВЪСХОЖДАШЕ ВИДѢТЪ СОУЕ ГЛѦШЕ (NO: ВЪХОЖДАШЕ).**

Kai ei eiseporéueto tou ἴδειν ματην ἐλάλει.

Forma imperfectum od czasownika niedokonanego może wskazywać na stan długotrwały, rozpoczęty w przeszłości przed jakimś innym wydarzeniem:

SBNO 68, 5: **ОУКРѢПИША СѦ ВРАЗИ МОИ [...] ВЕС ПРАВДЫ ИХЖЕ НЕ ВЪСХЫЩАДХЪ ТОГДА ВЪЗДАХЪ.**

ἐκαρταιώθησαν οἱ ἐχθροὶ μου [...] ἃ οὐχ ἤρπασα τότε ἀπετίουν.

Stan „азъ въсхыщаѣхъ врагы мои” zaczął się już w przeszłości, nim zaszło zdarzenie „врази оукрѣпиша сѦ на мѦ”. Stan ten jednak trwać może także obecnie.

Formy imperfectum niedokonanego mogą także wskazywać jasno na to, że stan, który nazywają, trwa nadal. Ta kontynuatywność stanu jest dla aspektu niedokonanego bardzo charakterystyczna i typowa:

SB 37, 21: ВЪЗДАИЩЕИ МИ ЗЪЛА ВЪЗ ДОБРАА ОБЛЫГААХЪ МЯ ЗАНЕ
ГОНѢХЪ БЛАГОСТЫНА (N: ГОНѢХЪ, O: ГОНАХЪ).

Οί ἀνταποδιδόντες κακ' ἀντί ἀγαθῶν ἐνδιέβαλλον με ἔπει κατεδίωκον
δικαιοσύνην.

Stan trwający jakiś czas w przeszłości, obecnie już przerwany i przezwyciężony, może być wyrażony formami imperfectum niedokonanego w użyciu duratywnym. Wskazują one tylko na to, że przez jakiś czas w przeszłości można było orzec zgodnie z prawdą „грѣшници дѣлаѣтъ (грѣшници коваѣтъ)”:

N 128, 3: на хрѣвтѣ моемы дѣлаахъ грѣшници.

SBO 128, 3: на хрѣвтѣ моемы коваахъ грѣшници.

ἐπὶ τοῦ νότου μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοί.

Formy imperfectum niedokonanego w znaczeniu duratywnym, oznaczające stan przerwany i zakończony mogą nadawać całości znaczenia zwykłej konstatacji tego stanu w przeszłości. Znaczenie to wyrażać może także forma aorystu od niedokonanego czasownika:

N 68, 21: и жьдаахъ иже съ мною поскръвитъ и не вѣ.

SBO: и жьдахъ иже съ мною поскръвитъ и не вѣ.

καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον καὶ οὐχ ὑπέρξεν.

Jednak użycie duratywne form imperfectum niedokonanego nie musi wcale oznaczać przerwania, zakończenia, wyczerpania się danego stanu. W Psalmie 100 formy niedokonane w imperfectum czynią z opisywanego stanu stan odbywający się jakby na naszych oczach. Ma on wtedy wymowę ponadczasową, forma niedokonana wskazuje niekoniecznie na stan zrealizowany w przeszłości, lecz na taki, który może być przedmiotem myśli, rozważań czy zamierzeń:

S 100, 6–8: ходиши по пѣти непорочьноу съ ми слоужаше не
живѣаше посрѣдѣ домоу моего творѣши грѣдынижъ глѣши не-
правьднаа не исправѣше прѣдъ очима моима на оутрѣѣ из-
биваахъ всѣа грѣшныѣа земли.

Πορευόμενος εν ὄδω ἀμώμω οὗτος μοι ἐλειτούργει ου κατώκει εν μέσω της οίκίας μουσ ποιών ὑπερεφανίαν λαλών ἄδικα οὐ κατεύθυνεν ἐνάντιον τῶν ὀφθαλμῶν μου εἰς τας πρωίας ἀπέκτενον πάντας τους ἁμαρτολους τῆς γῆς.

Słowa te bardzo prosto odczytać można jako swojego rodzaju „przepis” na prawidłowe postępowanie. W tekście greckim użyto form czasu teraźniejszego, a w oryginale hebrajskim – form czasu przyszłego, przez co możemy powyższe słowa traktować jako deklarację i zapowiedź¹².

Psalm 87 przedstawia sytuację psalmisty otoczonego przez wrogów, a opuszczonego przez przyjaciół, a przez to prosi o pomoc i wsparcie. Bardzo sugestywnie może wzmacniać tę prośbę forma imperfectum od podstawy niedokonanej użyta w otoczeniu czasowników dokonanych, które podkreślają jednostkowość, definitywność zdarzenia. Na ich tle wielokrotnie powtarzane zdarzenia mogą wręcz sugerować zwyczajowość opisywanego stanu. Słowa psalmisty możemy traktować jako świadectwo braku woli, braku zamiaru wykonania zdarzeń składających się na opisywany stan. Jednocześnie mogą sugerować, że stan, który nazywają, został przerwany, a nawet zakończony:

SBNO 87, 9: прѣданъ выхъ и не исхождахъ.
ἐθέντο με βδελύγμα ἑαυτοῖς [...] και ουκ ἔξεπορευόμην.

Stan złożony z wielokrotnie powtarzanych w przeszłości zdarzeń, nieprzerwany i niezakończony sugerują formy imperfectum w Ps 67, 8:

SO 67, 8: бгъ егда исхождаше прѣдъ людъми своими [...] егда мимохождаше въ пустыни землѣ потрасе са.
ὁ θεός εν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον του λαοῦ σου εν τῷ διαβαίνειν σε εν τη ἐρήμω.

Psalmista wskazuje, że już w przeszłości miały miejsce podobne zdarzenia, bo w nich przejawiała się i przejawia potęga i moc Boga. Przez nie okazał on swoją moc i potęgę.

Tożsamość znaczeniową form aorystu i imperfectum od niedokonanych sugeruje poniższa wypowiedź z Psalmu 76. Stan nazwany przez obie formy trwał w nocy i prawdopodobnie został przerwany wraz z nadejściem dnia.

12 Por. *Psalterz Dawidów w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1594 roku*, dz. cyt., s. 290.

SN 76, 7: **ноштыѣ срѣдѣемь глаумлѣхъ сѧ и клѣцаше доухъ мои** (B: **κλѣцаση**).

νυκτός μετα της καρδιάς μου ἠδολέσχουν και ἔσκαλλεν το πνευμά μου.

W innym miejscu formy tego samego czasownika użyte raz w aspekcie dokonanym, innym razem – w niedokonanym, dobrze podkreślają różnice między obiema postaciami aspektowymi. O ile aoryst czasownika dokonanego określa tylko zajście zdarzenia, o tyle forma imperfectum niedokonanego podkreśla długotrwałość tego zapoczątkowanego zdarzenia. Sama ta forma nie niesie w sobie żadnej informacji co do jej przerwania lub nawet zakończenia:

N 138, 21–22: **не ненавидѣшѣ ли тѧ ꙗко възненавидѣхъ [...] сѣврѣшеноѣ ненавистьѣ ненавиждаахъ ихъ.**

Οὐχι τους μισούντας σε κυριε ἐμίσησα [...] τέλειον μίσος ἐμίσουν αυτους.

Apelem o wyrwanie z rąk nieprzyjaciół są słowa kolejnego psalmu. Wrogowie ci, zamyśliwszy nieprawdę, przez cały dzień przygotowują wojnę. Formy imperfectum niedokonanego podkreślają tu trwanie tego stanu przez cały czas. Obrazowo przekazują one informację o tym, że nie zajmują się niczym innym, a zatem mogą mieć znaczenie stanu permanentnego, nigdy się niekończącego, co dodatkowo podkreśla forma imiesłowu greckiego:

SBN 139, 3: **иже помыслишѧ неправдѣ [...] весь день оплѣчаахѣ брани** (O: **οπολчаαχθ**).

οἵτινες ἐλογίσαντο ἀδικίας [...], ὅλην τὴν ἡμέραν παρετάσσοντο πολέμους

Czynność długotrwałą przeszłości, duratywną i zakończoną, przerwana oddają słowa Ps 125, 6. Mają one tylko charakter informacyjny – informują o mającym miejsce w przeszłości procesie. Tylko taka informacja, polegająca na skonstatowaniu tego procesu przyświecała nadawcy wypowiedzi:

SBN: 125, 6 **ходаштнн хождаахѣ и плакаахѣ сѧ мѣтайште сѣмена.**

Πορευόμενοι ἐπορεύοντο και ἔκλαιον αἴροντες τα σπέρματα αυτων.

Podobna chęć skonstatowania procesu w przeszłości przyświecała nadawcom kolejnych wypowiedzi. Proces ten mógł mieć charakter trwającego w przeszłości stanu, jak w Psalmie 34, bądź powtarzanych kolejno i za każdym razem kończonych w przeszłości stanów „ja uczę się” (Ps 62, 7):

SB 34, 19–20: **ДА НЕ ПОРАДОУЖЪТЪ МИ СѦ ВРАЖЬДОУЖЦИИ НА МА [...] ѠКО МНѢ ОУБО МИРЪНО ГЛАДѦХЪ И НА ГНѢВЪ ЛЪСТИ ПОМЫШЛАДѦХЪ.**
 Μῆ ἐπιχαρείσαν μοι οἱ ἐχτραίνοντες μοι ἀδίκως [...] ὅτι ἐμοὶ μὲν εἰρηνικά ἐλάλοθουν καὶ ἐπ’ ὀργὴν δόλους διελογίζοντο.

SBN 62, 7: **ѠЩЕ ПОМНѢХЪ ТѦ НА ПОСТЕЛИ МОЕИ НА ОУТРАѠИХЪ ПОУЧДАХЪ СѦ ВЪ ТѦ.**

Ten sam czasownik jednak nie musi mieć zawsze charakteru powtarzanych w przeszłości faz, lecz trwającego jakiś czas w przeszłości niepodzielnego procesu. Słowa poniższego utworu może sparafrazować w następujący sposób: „kiedyś w przeszłości było tak, że można było powiedzieć o mnie «ja uczę się»”:

SBNO 37, 13 **И ЛЪСТЕМЪ ВЪСЪ ДЕНЪ ПОУЧДАХЪ СѦ.**
 καὶ δολιότηας ὄλην ἡμέραν ἐμελέτησαν.

Użyta w tekście greckim forma aorystu pozwala dopatrywać się w powyższej formie imperfectum od dokonanego czasownika **ΠΟΥЧИΤΙ СѦ** w znaczeniu czasownika faktywnego oznaczającego ograniczony czas trwania stanu, ujmującą go sumarycznie (porównaj o tym wyżej przy omawianiu form aspektu dokonanego).

Stwierdzenia tylko procesu składającego się z kilku faz – zdarzeń „sprzeciwiłem się” – są tematem następnych słów. Bardzo łatwo słowa te wpisują się w parafrazę „kiedyś w przeszłości było tak, że można było powiedzieć o mnie «sprzeciwiłem się»”:

S 117, 10: **И ИМЕНЕМЪ ГНѢМЪ ПРОТИВЛѢАХЪ СѦ ИМЪ (BN: ПРОТИВЛѢХЪ СѦ, O: ПРОТИВЛАХЪ СѦ).**
 Καὶ τὸ ὄνόματι κυρίου ἠμυνάην αὐτοῦς.

Bardzo podobną parafrazę „kiedyś w przeszłości było tak, że można było orzec «**ВЪСИ РАСХЪЦИДѦЖТЪ И**»” można zbudować dla słów Psalmu 88:

S 88, 42: **расхыштахъ и въси мимоходашти пжтемь** (BN: **расхыштаахъ, О: расхищаштъ**).

Διήρπασαν πάντες οἱ διοδεύοντες ὄδον.

Stan wielokrotnie powtarzany w przeszłości, ale w żaden sposób nie-zakończony ani nieprzerwany modelują słowa następnych utworów. Podkreślają one tylko zakończenie jednej z wielu faz. Wszystko to sprawia, że czynności tu opisane mają charakter zwyczajowy i mogą powtórzyć się jeszcze nie raz. Potwierdzeniem tych słów jest forma infinitivus praesentis passivi w tekście greckim:

SBO 119, 1: **къ ꙗко егда скръвѣахъ възвяхъ и оуслыша мѧ** (N: **вънегда скръвѣти ми**).

προς κυριον εν τῷ θλίβεσθαι με ἐκέκραξα και εισήκουσεν μου.

Parafraza tych słów może mieć postać: „kiedy było tak, że można było powiedzieć o mnie «азъ скръвѣахъ», zaszło zdarzenie XY”. Interpretację taką ułatwiają użyte obok imperfectum niedokonanego formy aorystu dokonanego, jednak użycie tylko form imperfectum może sugerować tylko stwierdzenie w przeszłości stanu obecnie wyczerpanego lub nawet zakończonego. Parafrazą tych słów byłoby: „kiedyś w przeszłości było tak, że można było orzec «XYZ призываѣтъ бога, тъ слоушаѣтъ ѧ и глаголетъ къ нимъ»”:

SB 98, 6: **призывахъ ꙗко тъ слышаше ѧ въ стлѣпѣ облачнѣ глаше къ нимъ**.

ἐπεκαλούντο τον κύριον και αυτός ἐπήκουσεν αυτων εν σύλω νεφέλης ἐλάλει προς αυτοῦς.

Stan trwający przez jakiś czas w przeszłości i obecnie wyczerpany, złożony niejako z określonej liczby powtórzeń zdarzeń „сѣкроушиш ѧ кости моѧ поношиш ми врази” sugerują słowa:

SBO 41, 11: **егда сѣкроушаахъ ѧ кости моѧ поношаахъ ми врази мои** (N: **внегда сѣкроушати**).

Εν τῷ καταθλάσαι τα ὅστα μου ὀνειδισαν με οἱ θλιβόντες με.

Zwróćmy uwagę na greckie formy aorystu i infinitivus aoristi, które tu podkreślają nasze przypuszczenia.

SBN 34, 14: **ѢКО ИСКРѢНИМОУ ѢКО ВРАТОУ НАШЕМОУ ТАКО ОУГАЖДА-
АХЪ ѢКО ПЛАЧА И СѢТОУА ТАКО СЪМѢРѢАХЪ СѦ.**

ὡς πλησίον ὡς ἀδελφόν ἡμέτερον αὐτός εὐηρέστουν ὡς πενθών και σκυθρωπάζων οὕτως ἐταπεινούμην.

Ograniczoność liczby takich powtórzeń zdarzeń podkreślają dodatkowo słowa Ps 34, 13:

SB 34, 13: **АЗЪ ЖЕ ВЪНЕГДА ОНИ ОГАВИЕ ТВОРѢАХЖ МИ ОБЛАЧААХЖ¹³
СѦ ВЪ ВРѢТИЩЕ.**

ἔγω δε εν τῷ αὐτοῦς παρενόχλειν μοι ἐνεδύομην σάκκων.

Formy imperfectum **творѢахж** i **облачаахъ сѦ** stwierdzają tylko stan w przeszłości: „XYZ **твориатъ огавиє**” i jednoczesny z nim inny stan „**азъ облачаахъ сѦ въ врѣтище**”.

Forma aorystu od czasownika **ходить** może oznaczać kilkakrotne wykonanie w przeszłości zdarzenia „**пойти**”, a zatem osiągnięcie za każdym razem celu ruchu – zaczęcia stanu „**быć w X**”. Zatem poniższe słowa można sparafrazować: „kiedyś w przeszłości kilka razy zaszło zdarzenie «jestem niewinny»”, bo taką wymowę ma to cerkiewnosłowiańskie wyrażenie:

SBNO 25, 1: **ѢДИ МИ –БЕ ѢКО АЗЪ НЕЗЪЛОБОЖ МОЖ ХОДИХЪ.**

Κρίνον με κυριє ὅτι ἔγω εν ἀκακία μου ἐπορευῆην.

Imperfectum od tego samego czasownika nie oznacza natomiast osiągnięcia nowego stanu, przekazuje tylko ogólną informację o procesie i jego rozwoju w czasie. Można zatem powiedzieć w tej sytuacji: „kiedyś w przeszłości można było orzec «**азъ хождѣ весь день**»”:

SN 37, 7: **весь день сѢТОУА Хождѣахъ.**

ὄλην την ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην.

Tu dla porównania możemy przytoczyć formę grecką imperfectum medii/passivi **επορευομην** użytą w drugim zdaniu i participium aoristi medii/passivi w pierwszym potwierdzające naszą interpretację.

Podkreśleniu trwania w przeszłości stanu „**азъ хранижъ съвѣдѣниѣ и повелѣниѣ его**” służą formy imperfectum niedokonanego w poniższym wypowiedzeniu. Forma aorystu od postaci dokonanej oznaczałaby

13 Tak w rękopisie, jednak w komentarzu do wydania Psalterza Synajskiego S. Sewerjanowa znajdujemy uwagę o pomyłce i prawidłową formę **облачаахъ сѦ**.

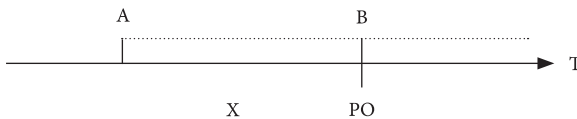
tylko zajście zdarzenia „zachowałem”, a dokładniej „stało się tak, że zacząłem zachowywać”. Forma imperfectum podkreśla tylko trwanie (w przeszłości) odpowiedniego stanu:

SBN 98, 7: **Ѣко хранѣахъ съвѣдѣниѣ его и повелѣниѣ его ѣже дастъ имъ (O: хранахъ).**

ἐφύλασσον τὰ μαρτυρία αὐτοῦ καὶ τὰ πράγματα ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς.

I tutaj podkreślenie w przeszłości stanu wyraża forma greckiego imperfectum.

Z przytoczonego tu materiału wynika, że formy czasu przeszłego w aspekcie niedokonanym zawsze oznaczają stan w jego rozwoju w czasie. Czynność ma charakter procesu w przeszłości i postrzegana jest bardzo często przez to jako taka, której nadawca jest świadkiem. Na schemacie przedstawia się to w następujący sposób:

T oś czasu

PO punkt odniesienia

X miejsce nadawcy – obserwatora

A, B punkty rozpoczęcia i zakończenia czynności

Jak widać, rozpoczęty kiedyś w przeszłości stan może trwać dalej. Nadawcę interesuje jednak tylko jego część, tu schematycznie oznaczona w postaci odcinka A–B. Możemy zatem powiedzieć, że to nadawca porusza się w czasie i przedstawia wydarzenia, których jest świadkiem, są one jednocześnie z punktem obserwacyjnym.

Materiał przytoczony w tym rozdziale nie pozwala na stwierdzenie, by język starocerkiewnosłowiański, jak i jego późniejsze redakcje znały formy czasu przeszłego niedokonanego bądź dokonanego. Wszystkie formy czasu przeszłego mogły przybierać postać dokonaną lub niedokonaną, choć najprawdopodobniej specjalizacja aspektowa ukształtowała się przy formach imperfectum. Wiele wskazuje na to, że najpowszechniejsze są one od podstaw niedokonanych.

Tożsamość znaczeniową wszystkich form czasu przeszłego zauważoną w poprzedniej części potwierdza również materiał zebrany w tym rozdziale. Przede wszystkim nie udało się uzyskać potwierdzenia dla rozpowszechnionego w aspektologii słowiańskiej twierdzenia o różnicy między słowiańskimi formami imperfectum niedokonanego i aorystu

Zakończenie

Językowi cerkiewnosłowiańskiemu poświęcono już setki rozpraw, monografii i przyczynków. Niewiele mniej uwagi udzielano problemowi form czasowych i problemowi historii aspektu słowiańskiego czasownika.

Badając język cerkiewnosłowiański, pracujemy najczęściej na tekstach religijnych, staro- lub nowotestamentowych, ewentualnie na tekstach kazań, homilii itp. Pisane są one różnymi stylami, na co wskazuje już choćby Księga Psalmów, gdzie znajdujemy różnorodne gatunki literackie – od hymnów, lamentacji, pieśni, do zapisów kronikarskich, historycznych, narracyjnych. Gatunek utworu wcale nie jest obojętny, jak to zaprezentowano w pracy, dla jego warstwy językowej i repertuaru środków kształtujących jego styl, a nade wszystko dla semantyki utworu.

W odróżnieniu od dotychczasowych prac rozprawa powyższa ma charakter studium synchronicznego, a nie diachronicznego. Traktuje język cerkiewnosłowiański jako narzędzie komunikacji, choć pomija kwestie związane z tym, na ile jest to sprawne narzędzie przekazywania informacji, na ile jest to język martwy, niezrozumiały, obcy, a jego używanie staje się sztuką dla sztuki.

Najliczniejszymi formami czasu przeszłego są w psalterzu aoryst i perfectum (praeteritum). Bliższe badania zdają się ponadto wskazywać, że są to formy uniwersalne pod względem znaczenia, używane są bowiem w tych samych kontekstach. Różnica między nimi zdaje się być różnicą nie językową, lecz logiczną, subiektywną i pragmatyczną. Tzw. perfectum jest na pewno formą czasową, a nie połączeniem formy imiesłowu ze słowem posiłkowym.

Okazuje się, że konteksty aktualności w terażniejszości czy rezultatywności równie dobrze może wyrazić forma aorystu. Niemniej jednak nie jest ona przeznaczona do wyrażania takich znaczeń i nie to miał na

myśli nadawca komunikatu przy jej użyciu. W wielu wypadkach użyciem formy perfectum nie rządzi wola wyraźnego, dosłownego wyrażenia rezultatywności czy aktualności, lecz po prostu wskazanie na czynność w przeszłości. Perfectum nie oznacza stanu w teraźniejszości, na pierwszy plan zdaje się wychodzić przeszłość czynności w stosunku do momentu mówienia. Badania leksykalne użycia form czasu przeszłego zdają się wskazywać na wzajemną wymienną perfectum i aorystu w XIV-wiecznych zabytkach bułgarskich, a taki sam charakter ma „poprawianie” ksiąg cerkiewnych przez Maksyma Greka na Rusi i jego późniejsze „problemy” przed soborem Kościoła prawosławnego w Moskwie.

Interesujące mnie w tej pracy psalterze wykazują w większości wypadków zgodność w zakresie użycia form czasowych. Za tekstem greckim w znakomitej większości wypadków wykazują one zgodność w zakresie użycia form czasowych. Greckiemu aorystowi odpowiada najczęściej słowiański aoryst lub perfectum. Greckiemu imperfectum odpowiada słowiańskie imperfectum lub aoryst od niedokonanych. Greckiemu perfectum odpowiadają formy słowiańskiego aorystu, nigdy natomiast perfectum, co pośrednio potwierdza tezę o tożsamości znaczenia obu najczęściej stosowanych form. Napotkane rozbieżności w zakresie użycia form czasu przeszłego dotyczą najczęściej tylko aorystu i perfectum w pojedynczych przypadkach. Zabytki dzielą się pod tym względem na dwie grupy: z jednej strony zgodności psalterzy synajskiego i bolońskiego, z drugiej – psalterzy norowskiego i ostrońskiego. S i B używają aorystu w tych samych miejscach, w których N i O mogą mieć formy perfectum. Potwierdza to tożsamość semantyczną obu form i kontekstów ich użycia. Rzuca to także światło na badania tekstologiczne psalterza Biblii ostrońskiego rozpoczęte przez Adama Wandasa jeszcze w latach sześćdziesiątych, niedoprowadzone jednak do końca. Mimo że sprawa przekładu Księgi Psalmów Biblii ostrońskiego nie była tu celem omówienia, to z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że w pracy nad tą księgą redaktorzy z Ostroga wykorzystali jakiś znany już południowosłowiański przekład tejże księgi biblijnej, nie jest wykluczone (choć analiza form czasu przeszłego jest dla takich wniosków niewystarczająca), że był to Psalterz norowski.

Najmniej trudności interpretacyjnych sprawia forma plusquamperfectum użyta w omawianych tekstach wyjątkowo rzadko, bo tylko raz w Psalterzu synajskim, ponieważ jej użycie w największym stopniu uzależnione jest składniowo od układu innych form przeszłych w tekście.

Formy aorystu i perfectum możliwe są od czasowników obu aspektów, formy imperfectum w zdecydowanej większości tworzą czasowniki niedokonane. Aspekt jest tu rozumiany jako kategoria semantyczna polegająca

na przekazywaniu informacji o zmianie stanu lub o stanie kryjących się w samym znaczeniu leksykalnym czasownika.

Domena aspektu dokonanego czasownika staje się rezultatywność. Na przykładach pokazano dokładnie, jak aspekt może modyfikować podstawowe znaczenie formy czasowej, pokazano także jak komponent kontekstowy wpływa na znaczenie aspektowe czasownika i omówiono bliżej podstawowe typy obu aspektów. Z aspektem dokonanym wiąże się kontynuatywność, rezultatywność, inchoatywność i terminatywność czasownika. Użyte w przekładach psalterza formy czasu przeszłego w aspekcie dokonanym takie właśnie znaczenia podkreślają. Jedynie omówiony kontekst konstatacji faktu (procesu) okazuje się być niezależny od podstawy aspektowej. Nie potwierdziły się przypuszczenia niektórych badaczy o różnicy form aorystu niedokonanego i imperfectum od podstaw dokonanych. Przebadany materiał wskazuje jawnie na tożsamość znaczeniową omawianych form. Materiał wskazuje, że różnica między formami czasu przeszłego w cerkiewnosłowiańskich przekładach psalterza była najprawdopodobniej różnicą aspektową. Tymczasem wyróżniane cztery formy preterytalne powinny różnić się znaczeniem temporalnym.

Można przypuszczać, że w cerkiewnosłowiańskim psalterzu mamy do czynienia nie z różnymi formami czasu przeszłego, lecz różnymi funkcjami jednej formy wyrażającej stosunki temporalne. Dodatkowym potwierdzeniem tej tezy są dane pierwszych cerkiewnosłowiańskich gramatyk (od końca XVI do początku XVII wieku). Rozróżniają one formy czasowe ze względu na ich aspekt, a nie różnice temporalne, przy czym wymieniane przez не преходящее время, прешедшее і мимошедшее время to gramatyczne formy aorystu, perfectum lub imperfectum różniące się postaciami tematu czasownika. Nie wymieniają one wśród form czasu przeszłego perfectum, a odpowiednie formy słowiańskie należą tylko do paradygmatu wymienionych tu form czasu przeszłego według gramatyk cerkiewnosłowiańskich. I tak **преходящее время** oznacza czynność przeszłą niezakończoną, np. według Smotryckiego to formy 1 osoby liczby pojedynczej **чтохъ, несохъ; читалъ, а, о еси; чита** itd. Formy **прешедшего времени** są możliwe tylko od podstaw czasowników tzw. **оучащательныхъ** i oznaczają czynność całkowicie zakończoną w przeszłości. Proponuje się tu następujące formy paradygmatyczne: 1 osoba liczby pojedynczej **біахъ са, біа са, біаше са**, w 3 osobie liczby mnogiej **біахѣ**. Tzw. **мимошедшее время** to formy oznaczające czynność przeszłą zakończoną przed inną czynnością przeszłą. W paradygmacie proponuje się tu formy znane nam jako słowiańskie imperfectum: **читалхъ, читалше, читалше** (lub **читалъ есть**). Jedynym poważnym mankamentem jest całkowity brak w analizowanym materiale form typu **читалъ есмь, еси**

itd. Zaproponowana w wyborze form czasowych forma **непрѣдельного врѣмене** oznacza czynność całkowicie zakończoną w przeszłości, a tworzona jest od tematów czasowników prefigowanych. W paradygmacie mamy tu formy aorystu typu **написахъ, написа, написалъ есть** itd. Prefiks odpowiada tu zatem greckiemu augmentowi.

Wykaz skrótów

B	Psałterz boloński
N	Psałterz norowski
O	Psałterz Biblii ostrogskiej
S	Psałterz synajski

Bibliografia

- Amse-de Jong T. H., *The meaning of the finite verb forms in the Old Church Slavonic Codex Suprasliensis. A synchronic study*, The Hague 1974 (Slavistic Printings and Reprintings, 319).
- Andrejczin L., *Kategorie znaczeniowe koniugacji bułgarskiej*, Kraków 1938.
- Antinucci F., Gebert L., *Semantyka aspektu czasownikowego*, [w:] *Studia gramatyczne*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- Barnet V., *K vývoji slovanských konstrukcí s participii aktivními*, „Acta Universitatis Carolinae Philologica. Slavica Pragensia” 3 (1961), s. 151–163.
- Belić A., *Аорист имперфективних глагола*, „Јужнословенски Филолог” 5 (1925–1926), s. 171–182.
- Belić A., *Postanak slovanske glagolske sisteme*, [w:] *Księga referatów. Sekcja I – Językoznawstwo. II Międzynarodowy Zjazd Słowistów (Filologów Słowiańskich)*, Warszawa 1934, s. 13–14.
- Богуславский А., *К вопросу о семантической стороне глагольных видов*, [w:] *Prace na VII Międzynarodowy Kongres Słowistów w Warszawie 1973*, Warszawa 1972 (Z Polskich Studiów Słowistycznych. Seria 4: Językoznawstwo).
- Бондарко А. В., *Вид и время русского глагола*, Москва 1971.
- Бондарко А. В., *О взаимоотношениях форм аориста и настоящего совершенного в старых белорусских, чешских и польских памятниках*, [w:] *Исследования по славянскому языкознанию. Сборник в честь шестидесятилетия профессора С. Б. Бернштейна*, Москва 1971, s. 28–32.
- Бондарко А. В., *О значении видов русского глагола*, „Вопросы языкознания” 4 (1990), s. 5–22.
- Бородич А. В., *Видовые отношения старославянского глагола*, Москва 1953.
- Бородич В. В., *К вопросу о значении аориста и имперфекта в старославянском языке*, Москва 1951, s. 345–393 (Славянская Филология, 1).

- Бородич В. В., *К вопросу о формировании совершенного и несовершенного вида в славянских языках*, „Вопросы языкознания” 6 (1953), s. 68–86.
- Бородич В. В., *К вопросу о видовых отношениях старославянского глагола*, „Ученые записки Института славяноведения” 9 (1954), s. 50–139.
- Бородич В. В., Новиков А. С., *Материалы о довидовых глагольных корреляциях в старославянском языке*, „Славянская Филология” 9 (1973), s. 102–125.
- Бородич В. В., *К вопросу о значении перфекта в болгарском языке*, „Славянская Филология” 4 (1963), s. 3–31.
- Бунина И. К., *Система времен старославянского глагола*, Москва 1959.
- Бунина И. К., *История глагольных времен в болгарском языке. Времена индикатива*, Москва 1970.
- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д., *Пространственно-временная локализация как суперкатегория предложения*, „Вопросы языкознания” 3 (1989), s. 51–61.
- Чешко Е. В., *К истории славянских глагольных видов. Основы глаголов движения в Зографском кодексе*, „Ученые записки Института славяноведения” 3 (1951), s. 328–344.
- Чешко Е. В., *Второе южнославянское влияние в редакции псалтырного текста на Руси (XIV–XV вв.)*, „Palaeobulgarica” 5 (1981) nr 4, s. 79–85.
- Демина Е. И., *Значение и употребление прошедших времён в памятниках болгарской письменности XVII–XVIII веков*, „Краткие сообщения Института Славяноведения” 18 (1956).
- Демина Е. И., *Простые прошедшие времена в болгарском языке в свете «видовой» теории*, [w:] *Philologia slavica. K 70-летию академика Н. И. Толстого*, Москва 1993, s. 295–301.
- Деянова М., *Към въпроса за функционалния развой на перфекта в славянските езици*, „Славистичен сборник” 1963, s. 53–67.
- Деянова М., *Бележки за темпоралната система на севернославянските езици*, „Известия на Института за български език” 11 (1964), s. 83–94.
- Деянова М., *За отношение между аориста и перфекта в старобългарски език*, „Български език” 2 (1965), s. 97–109.
- Деянова М., *Имперфект и аорист в славянските езици*, София 1966.
- Деянова М., *История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски език*, София 1970.
- Добрев И., *Произход и значение на старобългарския перфект*, „Известия на Института за български език” 22 (1973), s. 3–20.
- Dombrowszky J., *Формирование прословянской видо-временной системы*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae” 9 (1963), s. 1–4.
- Dombrowszky J., *К вопросу об истории аналитического перфекта*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae” 14 (1968).

- Домбровский Й., *К вопросу о выражении актуальности в языке (на материале Маринского евангелия)*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae” 19 (1973) nr 1–2, s. 17–26.
- Dostal A., *Studia o vidovém systému v staroslověnině*, Praha 1954.
- Dostal A., *Staroslověnská praeterita, jejich čas a vid*, „Česky Časopis Filologický” 3 (1944–1945), s. 111–116.
- Feleszko K., *Aspekt a charakterystyka temporalna form preterytalnych*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 14 (1975), s. 175–181.
- Feleszko K., Koseska-Toszewa V., Sawicka J., *Związki aspektu z temporalnością w językach południowosłowiańskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 14 (1975), s. 183–187.
- Freidhoff G., *Vergleichende sprachliche Studien zur Gennadius-Bibel (1499) und Ostroger Bibel (1580/81) (die Bücher Paralipomenon, Esra, Tobias, Judith, Sapientia und Makabäer)*, Frankfurt am Main 1972.
- Feleszko K., Koseska V., *Z problematyki czasownika południowosłowiańskiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 13 (1974), s. 141–144.
- Фокина Н. А., *Синонимическое употребление причастий и деепричастий*, „Русский язык за рубежом” 5 (1981), s. 40–43.
- Фролова И. А., *Из наблюдений над синтаксическим временем древнеславянского предложения*, [w:] *Материалы по русско-славянскому языкознанию*, Воронеж 1973.
- Фойе Ж., *Употребата на перфект в езика на Кирил и Методий*, [w:] *Кирило-Методиевски Студии*, t. 4: *Хиляда и сто години от смъртта на Методии*, София 1987, s. 132–138.
- Гавранек Б., *Вид и время глагола в старославянском языке*, [w:] *Вопросы глагольного вида*, ред. Ю. С. Маслов, Москва 1962, s. 175–183.
- Герджиков Т., *Преустройството на темпоралната система в старобългарския период и начало на специфичния път на развитие българския глагол*, „Славянска Филология” 19 (1988), s. 127–137.
- Гиро-Вебер М., *Вид и семантика русского глагола*, „Вопросы языкознания” 2 (1990), s. 102–111.
- Грковић-Мејдор Ј., *Језик Псалтира из штампарије Црнојевића*, Подгорица 1993.
- Grošel M., *Aorist in perfekt*, „Slavistična Revja” 17 (1969), s. 117–118.
- Hercigonja E., *O nekim značenima osnovnih preteritalnih vremena u jeziku Zografskoga Kodeksa*, „Radovi Zavoda za slovensku filologiju” 4 (1961), s. 87–124.
- Horalek K., *K otazce vyznamu stsl. praeterit*, „Slavia” 18 (1947–1948), s. 269–289.
- Иванчев С., *За характера на противопоставянето аорист/имперфект в славянските езици*, „Език и литература” 20 (1965).
- Илиева Т., *Предаването на гръцкото минало несвършено време в старобългарския превод на 13-е слова на св. Григорий Богослов по ръкописи от XI век*, „Palaeobulgarica” 17 (1993) nr 21, s. 54–65.

- Исследования по глаголу в славянских языках. История славянского глагола*, Москва 1991.
- Jeżowa M., *Praeterita proste w Kodeksie Mariańskim w porównaniu z formami tekstu greckiego* [w:] *Badanie nad czasownikiem w językach słowiańskich. Typologie i konfrontacje*, Warszawa 1993, s. 17–40.
- Jeżowa M., *Jeszcze o praeteritach prostych w Kodeksie Mariańskim*, [w:] *Tradycje Cyryla i Metodego w językach i literaturach słowiańskich. Język piśmiennictwa słowiańskiego do XIV wieku*, Warszawa 1995, s. 51–70.
- Юрченко В. С., *Реальное время и структура языка*, „Вопросы языкознания” 3 (1993).
- Карачорова И., *Към въпроса за Кирило-Методиевия старобългарски превод на Псалтира*, т. 6, София 1989, s. 130–245.
- Karolak S., *System temporalny w Psalterzu Rymowanym Szymona Połockiego*, „Slavia Orientalis” 1 (1957), s. 117–135.
- Karolak S., *O semantyce aspektu (w dwudziestą rocznicę publikacji rozprawy F. Antinucci i L. Gebert „Semantyka aspektu czasownikowego”)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 52 (1996), s. 9–56.
- Karzarnowicz J., *„Czas wieczny” a czas gramatyczny. Formy czasowe w cerkiewno-słowiańskich przekładach psalmu I*, „Roczniki Humanistyczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Seria Słowianoznawstwo” 48–49 (2000–2001), s. 279–287.
- Кашкин В. Б., *Перфект как субъективное время*, „Вестник Ленинградского университета. История, язык, литература” 20 (1983) вып. 4, s. 67–70.
- Korečny F., *Dva příspěvky k vidu a času v češtině*, „Slovo a slovesnost” 10 (1947–1948), s. 151–158.
- Korečny F., *Přišedši, zahynuvši-přišly, zahynuly. Příspěvek k problému slovanskeho přičesti I-oveho*, [w:] *Славянская филология II. Сборник статей. К IV Международному съезду славистов*, Москва 1958, s. 138–160.
- Koseska-Toszeva V., *Z problematyki temporalno-aspektowej w języku bułgarskim (relacja imperfectum-aoryst)*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 14 (1974), s. 213–226.
- Koseska-Toszeva V., *Temporalne i modalne użycie form perfectum w języku bułgarskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 13 (1974), s. 157–169.
- Koseska V., *System temporalny północno-zachodniej gwary bułgarskiej na tle języka literackiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 12 (1972), s. 233–245.
- Koseska-Toszeva V., *O temporalności inaczej*, [w:] *Studia językowe bułgarsko-polskie*, t 1: *Temporalność*, Wrocław–Warszawa 1986, s. 39–96.
- Koseska-Toszeva V., *O проблемах описания категории темпоральности в болгарско-польской конформативной грамматике*, [w:] *Synchroniczne badania porównawcze systemów gramatycznych języków słowiańskich*, Warszawa 1992, s. 17–26.
- Коцева Е., Карачорова И., Атанесов А., *Некоторые особенности содержания и подразделения псалтырей по материалам XI–XVI веков*, „Полата книгописнаѣ” 14–15 (1985).

- Кржижкова Е., *Некоторые проблемы изучения категории времени в русском языке*, „Вопросы языкознания” 3 (1962), s. 17–26.
- Kuryłowicz J., *Perfectum słowiańskie na <l>*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych. Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie” 14 (1971) nr 1, s. 52–54.
- Кузнецов П. С., *Очерки по морфологии прасловенского языка*, Москва 1961.
- Лепихин Н. П., *Об употреблении времен древнерусского глагола в зависимости от контекста*, „Ученые записки Пермского государственного университета” 22 (1962) вып. 1, s. 21–28.
- Ломов А. С., *Категория глагольного вида и ее взаимоотношения с контекстом*, „Вопросы языкознания” 6 (1975), s. 55–69.
- Лопушанская С. П., *Эволюция простых глагольных форм прошедшего времени в древнерусском книжном языке*, Москва 1975.
- Луценко Н. А., *К семантической типологии видо-временных систем славянских языков*, „Советское славяноведение” 4 (1987), s. 82–86.
- Марти Р., *Формы аориста в древнеболгарском языке*, „Palaebulgarica” 4 (1984) z. 8, s. 6–12.
- Маслов Ю. С., *Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках*, „Вопросы славянского языкознания” 2 (1954) вып. 1, s. 68–138.
- Маслов Ю. С., *К утрате простых форм претерита в германских, романских и славянских языках*, [w:] *Проблемы сравнительной филологии*, Москва–Ленинград 1964, s. 192–201.
- Mateev D., *Элементите пространство и време в историята на глаголните видови значения*, „Slavia” 14 (1935–1936), s. 1–42.
- Матхаузерова С., *Функция времени в древнерусских жанрах*, Ленинград 1972, s. 227–235 (Труды Отдела Древнерусской Литературы, 27).
- Милейковская Г. М., *О соотношении объективного и грамматического времени*, „Вопросы языкознания” 5 (1956), s. 74–79.
- Mindak J., *Uwagi o aoryście bałkańskim*, [w:] *Językowe studia bałkanistyczne*, t. 1, Wrocław–Warszawa 1986, s. 88–93.
- Mindak J., *Aspekt a zdarzenie*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 1: *Temporalność*, Wrocław 1986, s. 93–114.
- Mindak J., *Przestrzeń czasowa a semantyka i kształt formalny wypowiedzi*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 23 (1985), s. 61–64.
- Moszyński L., *Iteratywny czas przeszły od psł. byti 'είναι' i 'γίνεσθαι'*, „Prace Filologiczne” 32 (1985), s. 233–237.
- Можаева И. Е., *Значение и употребление прошедших времен в языке Дубровника XVI в.*, „Ученые записки Института славяноведения” 19 (1960), s. 49–69.
- Митриновић В., *Эквиваленти општег претерита польског и русског језика у савременом српском наративном тексту (статус и функција простих претерита као пандана польских и руских облика прошлог времена*

- у најновијим српским преводима, „Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику” 40 (1997) nr 1, s. 83–96.
- Musić A., *Aorist imperfektivnih glagola u srpsko-hrvatskom jeziku*, „Јужнословенски Филолог” 5 (1925–1926), s. 27–41.
- Муталимова М. А., *Временные значения причастий (на материале Мариинского евангелия)*, [w:] *Исследования по русскому языку*, Минск 1965, s. 154–180.
- Немисов Е. А., *О некоторых формах русского глагола*, „Филологический сборник” 1973 вып. 11.
- Никифоров С. Д., *Из наблюдений над значением некоторых глагольных форм в памятниках II половины XVI в.*, „Учёные записки Московского государственного педагогического университета” 56 (1948) выл. 2.
- Никифоров С. Д., *Глагол, его категории и формы в русской письменности второй половины XVI века*, Москва 1952.
- Nicolova R., *Orientacje temporalne wypowiedzi w stosunku do aktu mowy i subiektu*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 1: *Temporalność*, Wrocław 1986, s. 207–219.
- Парпара О. А., *К изрению системы прошедших времён в средневековой сербской письменности*, „Вестник Московского университета. Серия 9. Филология” 5 (1995), s. 53–61.
- Падучева Е. В., *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*, Москва 1968.
- Penčev J., *Systemy bułgarskich czasów werbalnych i ich użycie*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 1: *Temporalność*, Wrocław 1986, s. 191–195.
- Поповић М., *Семантика старословенских конструкција буті+активни партиципи у односу на њихове српскохрватске преводне еквиваленте*, „Научни састанак слависта у Вукове дане” 2 (1994) nr 22.
- Потебня А. А., *Из записок по русской грамматике*, t. 1–2, Москва 1958.
- Ремнёва М. Л., *О системе претеритов в древнерусском языке*, „Вестник Московского университета. Серия 9. Филология” 5 (1995), s. 46–51.
- Режич К., *Аорист на имперфективните глаголи в хърватскоглаголическия лекционар*, „Palaeobulgaria” 4 (1985), s. 56–73.
- Schooneveld C. H. von, *A Semantic Analysis of the Old Russian Finite Preterite System*, The Hague 1959.
- Słoński S., *Tak zwane perfectum w językach słowiańskich*, „Prace Filologiczne” 10 (1926), s. 1–33.
- Сотиров В., *Физyczny i gramatyczny czas w języku*, [w:] *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, t. 1: *Temporalność*, Wrocław–Warszawa 1986, s. 183–190.
- Stojanović L., *O značenju i upotrebi glagolskih oblika u rečenicama*, „Јужнословенски Филолог” 2 (1921), s. 187–210.
- Стойнов С., *Изчезновение на имперфект и аорист в банатския говор*, „Славистичен сборник” 1 (1963), s. 185–207.

- Судакова А. Н., *Употребление перфекта в Супрасльской рукописи в соответствии с греческим перфектом*, „Вісник Львівського університету. Серія Филологічна” 24 (1993).
- Сушкова А. И., *Генезис славянского имперфекта: гипотезы и проблемы*, „Вестник Московского университета. Серия 9. Филология” 6 (1993), s. 50–53.
- Теория функциональной грамматики*, под ред. А. В. Бондарко [et al.], Ленинград 1987.
- Wandas A., *Uwagi o krytycznym komentarzu do Biblii Ostrogskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 22 (1984), s. 235–237.
- Золотова Е. А., *Перфект и перфектив – лексика, грамматика, функция*, [w:] *Научные доклады Филологического факультета МГУ*, вып. 3, Moskwa 1998, s. 23–30.
- Жульева В. А., *Формы глагола прошедшего времени в русских повестях XV–XVIII веков* (Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук), Казань 1975.

Indeks form czasu przeszłego

Cyfra arabska oznacza numer psalmu, litery łacińskie skrót nazwy psalterza (por. wykaz skrótów), jeśli przy czasowniku brak oznaczenia, z którego psalmu pochodzi, oznacza to, że występuje on w tym samym miejscu we wszystkich tekstach. Rezygnuję z oznaczania wersu psalmu ze względu na spore rozbieżności w tym zakresie między omawianymi przekładami słowiańskimi a oryginałem greckim. Po przecinku podane są ewentualne formy oboczne lub odpowiedniki danego czasownika w innych tekstach. Na ostatnim miejscu podaje się odpowiednik grecki, po nim informację o aspekcie formy, w którym funkcjonuje ona w tekście psalterza (dokonany – dk, niedokonany – ndk).

ⲁⲃⲒ N 147 ἐδήλωσεν, O 97 ἐγνώρισεν, dk
ⲁⲃⲒ ⲥⲗ 117 ἐδήλωσεν, dk
ⲁⲃⲒⲗ ⲥⲒ, ⲁⲃⲒⲗ ⲥⲒ NO 59, 70 ἐδείξας, dk
ⲁⲃⲒⲗⲗ, ⲁⲃⲒⲗⲗ 17 ὤφθησαν, dk
ⲁⲃⲉ NO 77 ἔφαγεν, dk
ⲁⲃⲟⲗⲗ 21 ἔφαγον, dk
ⲁⲃⲉⲗⲗ BN 101 ἔφαγων, dk
ⲁⲃⲗⲗ O 100, 101 ἔφαγων, dk
ⲁⲥⲗ SB 21 ἔφαγον, dk
ⲁⲗⲗ ⲃⲉⲣⲗ O 105 ἐπίστευσαν, dk
ⲃⲉⲗⲁⲕⲟⲛⲉⲛⲟⲃⲁⲗⲟⲙⲉ 105 ἠνομήσαμεν, ndk
ⲃⲉⲗⲁⲕⲟⲛⲉⲛⲟⲃⲁⲗⲗ 118 ἠνομήσαν, ndk
ⲃⲗⲗⲑⲟⲃⲟⲗⲒ SNO 151 εὐδόκησεν, ndk
ⲃⲗⲗⲑⲟⲃⲟⲗⲒⲗ ⲥⲒ 43, 84 εὐδόκησας, ndk
ⲃⲗⲗⲑⲟⲃⲟⲗⲒⲗⲗ 101 εὐδόκησαν, ndk
ⲃⲗⲗⲑⲟⲃⲉⲗⲒⲗⲗⲗⲗ 39 εὐηγγελίσαμεν, ndk

БЛАГОСЛОВИЛЪ ЕСТЬ O 113 εὐλόγησεν, dk
 БЛАГОСЛОВЕСТВИ SB 147 εὐλόγησεν, dk
 БЛАГОСЛОВЕСТВИЛЪ ЕСТЬ SBN 113 εὐλόγησεν, dk
 БЛАГОСЛОВЕСТВИХОМЪ SBN 117, 128 εὐλογήκαμεν, dk
 БЛАГОСЛОВИ O 147 εὐλόγησεν, dk
 БЛАГОСЛОВИХОМЪ O 117, 148 εὐλογήκαμεν, dk
 БЛАГОСЛОВѢХЪ BN 61 odpowiednik grecki niezidentyfikowany, ndk
 БЛАГОСЛОВАХЪ O 61 odpowiednik grecki niezidentyfikowany, ndk
 БОѢХЪ СѦ S 118 ἐφοβήθη, ndk
 БОѢША СѦ, БОІАША СѦ SB 52 φοβηθήσονται, ndk
 БОРѢАХЪ СѦ SB 119 ἐπολέμουν, ndk
 БОРѢХЪ СѦ N 119 ἐπολέμουν, ndk
 БОРАХЪ O 119 ἐπολέμουν, ndk
 БОРАША СѦ 108, 128 ἐπολέμησαν, ndk
 БЫВАДШЕ SBN 98 (БЫВАШЕ O) εὐλατός, ndk
 БЫГѢНАХЪ S 100 ἐξεδίωκον, dk
 БЫХОМЪ 78 ἐγενέθημων, dk
 БЫХЪ 30 ἐγενήθη; 36, 37, 68, 101 ἐγένομην, dk
 БЫСТЪ, БЫСТЬ 9, 17, 75, 89, 113, 117 ἐγένετο, dk
 БЫША 32, 82, 86, 148 ἐγενέθησαν; SB 41 ἐγενέθη; 72 ἐγένοντο; S 89 γε-
 νήθηται, dk
 БѢ 13, 43, SB 36 ἦν, ndk
 БѢДѢ 126 ἐγρύπνησεν, ndk
 БѢАХЪ SB 54 ἦδαν, ndk
 БѢЖАША 30 ἐφυγόν, dk
 БѢРОВАШЪ NO 105 ἐπίστευσαν, dk
 БѢРЪ СѦ S 105 ἐπίστευσαν, dk
 БѢРЪ ЖШЪ B 105 ἐπίστευσαν, dk
 ВАРИХЪ S 118 προέφθασα, ndk
 ВАРИЛЪ ЕСИ SBN 20 προέφθασας, ndk
 ВАРИСТЕ SB 76 ὀλιγοψύχησεν; 118 προέφθασαν, ndk
 ВАРИША SBN 17 προέφθασαν, ndk
 ВЕДЕ B 77 ὠδηγησέν, ndk
 ВЕЛѢРѢЧЕВАША NO 37 ἐμεγαλορρημόνησαν, ndk
 ВИДѢ 10; SNO 32, 96, 113, 105; ВИДѢТИ B 32 εἶδεν, ndk
 ВИДѢШЕ SB 49 ἐθέωρεις, ndk
 ВИДѢЛЪ ЕСИ 34 εἶδες, ndk
 ВИДѢСТА 138 εἶδαν, ndk
 ВИДѢСТЕ SBN 34 εἶδαν, ndk
 ВИДѢХЪ O 17, 36, 54, 118 εἶδον, ndk
 ВИДѢХОМЪ SON 47 (ВИДѢХЪМЪ B 47), 73, 89 εἶδομεν, ndk

- видѣше** N 49 ἐθέωρεις, ndk
видѣша 57, 67 ἐθεωρήθησαν; 76, 94, 96, 97, 106, 108 εἶδοσαν, ndk
видаше O 49 ἐθέωρεις, ndk
виждахъ N 65 ἐθεορούν, ndk
вмѣни сѧ O 105, ndk
вмѣнихомъ сѧ 43 ἐλογίσημεν, dk
внѧтъ 65, 76 προσέσχεν, dk
возгрѣмѣ, вѣсѣгрѣмѣ SB 17 ἐβρόντησεν, dk
возъва 33 ἐκέκραξεν, dk
возъвахъ 54, 60, 76, 85, 87, 118, 119, 129, 140, 141 ἐκέκραξα, dk
возъвашѧ 17, 21 ἐκέκραξαν, dk
возърѣ, вѣзърѣ 91 ἐπέιδεν, dk
вонъзе S 31 ἐν τῷ ἐμπάγεμαι, dk
восиѧ O 84 ἀνετείλεν, dk
восиѣ 96 ἀνετείλεν, dk
враждовахъ 54 ἐνεκονοῦν, ndk
вратиша сѧ S 77 ἐπέστρεψαν, dk
всправихомъ сѧ N 19 ἀνωρθώθημεν, dk
въведе S 77 ὠδηγησέν, dk
въведоста NO 42 ἡγαγόν, dk
въврѣже SB 49 ἐξέβαλες, dk
въвѣри 77 ἐπιστώθη, dk
въвѣсте SB 42 ἡγαγόν, dk
въгльвохъ N 68 ἐνέπαγεν, dk
въгниша B 37 ἐσάπησαν, dk
въдворихъ сѧ O 54 ἡυλίσθη, dk
въжделѣшъ N 105 ἐκάλυπεν, dk
въжегоша NO 73 ἐνεπύρισαν, dk
въжѣша, вѣжашѧ SB 73 ἐνεπύρισαν, dk
възеранихъ 118 ἐκώλυσα, dk
възвахъ, возъвахъ 3, 4, 16, 17, 29, 65, O 87 ἐκέκραξα, B 30 ἐπεκαλέσα-
 μην, dk
въздахъ B 21 ἐν τῷ κεκάγρεμαι, dk
въведе BNO 17 ἐξηγαγέν, SBN 29 ἀνεγαγέ, 39, 77 ἐνηγαγέν, SBN 65,
 SBO 70 εἰσηγαγές, dk
въведеохъ NB 122 ἦρα, dk
въведеъ S 122 ἦρα, dk
въвелѣ еси O 29 ἀνεγαγέ, O 65, N 70 εἰσηγαγές, dk
въвеличи S 137 ἐμεγάλυνας, dk
въвеличи сѧ 56 ἐμεγάλυνθη, SB 107 μεγα επανών των ουρανών, dk
въвеличилиъ еси S 91 εὐφρανάς, 103 ἐμεγάλυνθης, dk

ВЪЗВЕЛИЧИЛЪ ЕСТЬ SB 40, SBNO 125 ἐμεγάλυνεν, dk
 ВЪЗВЕЛИЧИША СЛ 91, 103 ἐμεγάλυνθη, dk
 ВЪЗВЕСЕЛИ 96 εὐφράνθη, dk
 ВЪЗВЕСЕЛИ СЛ 15 ἠυφρανάθη, SB 88 εὐφρανάς, dk
 ВЪЗВЕСЕЛИЛЪ ЕСИ NO 88, BNO 89, SBNO 137 εὐφρανάς, dk
 НѢСИ ВЪЗВЕСЕЛ(ИЛ)Ъ 29 ἠυφρανάς, dk
 ВЪЗВЕСЕЛИХОМЪ СЛ 89 εὐφράνθημεν, dk
 ВЪЗВЕСЕЛИХЪ СЛ 76, 121 εὐφράνθην, dk
 ВЪЗВЕСЕЛИША СЛ 34 ἠυφρανάθησαν, O 44, SBNO 106 ἠυφρανάν, dk
 ВЪЗВРАТИЛЪ ЕСИ 43, 84 ἀπέστρεψας, dk
 ВЪЗВРАТИ SB 53 (ВЪЗВРАТИТЪ, ОТЪВРАТИТЪ NO) ἀπόστρεψει, dk
 ВЪЗВРАТИ СЛ 113 ἐστραφή, dk
 ВЪЗВРАТИХЪ 31 ἐστραφήν, dk
 ВЪЗВРАТИША СЛ 77 ἐστράφησαν, dk
 ВЪЗВРАТИЛЪ ЕСИ 88 ἀπέστρεψας, dk
 ВЪЗВРАТИШЖ N 77 ἐπέστρεψαν, dk
 ВЪЗВРАЩААХЪ СЛ O 77 ἐξεζητούν, ndk
 ВЪЗВЪСИЛЪ ЕСИ N 60, NO 88 ὑψώσας, dk
 ВЪЗВЪСИХЪ N 88, 130 ὑψώσα, dk
 ВЪЗВЪСИСТЪ N 130 ὑψώσα, dk
 ВЪЗВѢСТИ S 151 (ВЪЗВѢСТИТЪ BNO) ἀναγείλει, dk
 ВЪЗВѢСТИХЪ 39 ἀνήγγειλα, O 55, 118 ἐξήγγειλα, dk
 ВЪЗВѢСТИША BNO 43, SBNO 63 ἀνήγγειλαν, dk
 ВЪЗГЛАДАХЪ O 141 ἐπέβλεπον, ndk
 ВЪЗГЛАДАХЪ SBN 141 ἐπέβλεπον, ndk
 ВЪЗГЛАГОЛА SB 59 ἐλάλησεν, dk
 ВЪЗГЛАГОЛАХЪ 115 ἐλάλησα, dk
 ВЪЗГЛАГОЛАША 108 ἐλάλεσαν, dk
 ВЪЗГОРѢ 77 ἀνήφθη, dk
 ВЪЗГОРѢША SO 17 ἀνέφθησαν, dk
 ВЪЗДААХЪ SBN 34 ἀνταπεδιδόσαν, dk
 ВЪЗДАСТЪ B 17 ἔδωκεν, dk
 ВЪЗДААХЪ N 7 ἀνταπέδωκα, dk
 ВЪЗДАХЪ SBO 7 ἀνταπέδωκα, dk
 ВЪЗДАША O 34 ἀνταπεδιδόσαν, dk
 ВЪЗДВИГЪ SB 24, 142 ἦρα, dk
 ВЪЗДВИГОХЪ NO 24 ἦρα, dk
 ВЪЗДВИГОША BNO 82 ἦραν, dk
 ВЪЗДВИГЖ S 82 ἦραν, dk
 ВЪЗДВИЖЕ 77 ἀνέστησεν, dk
 ВЪЗДРѢСТЕ B 65 διέστειλεν, dk

- ВЪЗДРАДОВА СΛ** 17 ήγαλλιάσατο, dk
ВЪЗ(Δ)РАДОВАСТЕ 83 ηγαλλιασαντο, dk
ВЪЗДРАДОВАСТЕ СΛ S (ВЪЗРАДОВАСТА СΛ BN) 88 άγαλλιάσονται, dk
ВЪЗ(Δ)РАДОВАΧΟМЪ СΛ 89 ηγαλλιασάμεθα, dk
ВЪЗДРАДОВАШΛ 96 ήγαλλιάσαντο, dk
ВЪЗ(Δ)РЕВЬНОВАХЪ 72 ήζήλωσα, dk
ВЪЗДРѢМΑШΛ 75 ένύσταξαν, dk
ВЪЗДѢХЪ 142 διεπέτησα, dk
ВЪЗДѢΧΟМЪ 43 διεπετάσαμεν, dk
ВЪЗЖАДА O 41, SBNO 62 έδίψησεν, dk
ВЪЗИГРАСТЕ СΛ N 113 έσκίρτησαν, dk
ВЪЗИГРАШΛ SBO 113 έσκίρτησαν, dk
ВЪЗИДЕ 17, 46, 73, 77 άνεβή, S 67 άνεβής, S 80 εν τῷ έξέλθειν, dk
ВЪЗИДОШΛ NO 121 άνέβησαν, dk
ВЪЗИДЖ SB 121 ανεβησαν, dk
ВЪЗНЕСОХЪ BO 88 ύψώσα, dk
ВЪЗИСКА S 85 έζήτησαν, dk
ВЪЗИСКАШΛ BNO 85 έζήτησαν, dk
ВЪЗИСКАХЪ 33 έζήτησα, 76, 118 έξεζήτησα, dk
ВЪЗИСКААХЖ SBN 77 έξεζητούν, ndk
ВЪЗКОЛѢΒΑШЖ N 106 έσαλεύθησαν, dk
ВЪЗΛΑΚΑШΛ S 33 (**ВЪЗЪΛЪΚΑШЖ** B, **ВЪЗΛΑΚΑШΛ** NO) έπτώχευσαν, dk
ВЪЗЛОЖИШΛ SBO 16 έθέντο, S 20 επίθησεις (inne teksty mają tu czas przyszły), dk
ВЪЗЛЮБИ 10 ήγάπησεν, SBO 108 ένεδύσατο, dk
ВЪЗЛЮБИЛЪ еси 44, 50 ήγάπησας, dk
ВЪЗЛЮБИХЪ 25 ήγάπησα, dk
ВЪЗЛЮБИШΛ 77 ήγάπησαν, dk
ВЪЗЛЮБИ 46 ήγάπησεν, dk
ВЪЗЛЮБИЛЪ еси 51 ήγάπησας, dk
ВЪЗЛЮБИХЪ 114, 118 ήγάπησα, dk
ВЪЗМЫСЛИШЖ B 139 έλογίσαντο, dk
ВЪЗМОГОХЪ NO 39 ήδύνηθην, dk
ВЪЗМОГЪ SB 39 ήδύνηθην, dk
ВЪЗМОГОША O 20 δύνωνται, dk
ВЪЗМОГОШΛ NO 140 ήδύνηθησαν, dk
ВЪЗМЖТИШΛ 87 έξετάραξαν, dk
ВЪЗМΛСΛ СΛ S 75 έταράχθησαν, dk
ВЪЗМΛТОШΛ BN 75 έταράχθησαν, dk
ВЪЗМΛТОШΛ СΛ SBN 106 έναβαίνουσιν, dk
ВЪЗНЕНΑΒΙΔѢ SB 5, 30, 40, 49 έμίσησας, dk

ВЪЗНЕНАВИДѢЛЪ ЕСИ NO 5; NO 30 ἐμίσησας, dk
 ВЪЗНЕНАВИДѢХЪ 25 ἐμίσησα; O 138 ἐμισούν; 100 ἐμίσησας, dk
 ВЪЗНЕНАВИДѢША 24 ἐμίσησαν, dk
 ВЪЗНЕПЦЕВАЛЪ ЕСИ O 49 ὑπελαβές, dk
 ВЪЗНЕПЪШТЕВА SBN 49 ὑπελαβές, dk
 ВЪЗНЕСЕ S 3 ὑψών; SBNO 26, 117 ὑψώσεν; SBO 60, 88 ὑψώσας, dk
 ВЪЗНЕСЕ СѦ SB 148 ὑψώθη, dk
 ВЪЗНЕСОСТѢ O 130 ἐμετεωρίσθησαν, dk
 ВЪЗНЕСОХЪ O 65, 130 ὑψώσα, dk
 ВЪЗНЕСОША СѦ O 46 ἐπήρθησαν, dk
 ВЪЗНЕСОША SBO 106 ὑψώθη, dk
 ВЪЗНИКОША B 91 brak odpowiednika greckiego, dk
 ВЪЗНѢСТЕ СѦ SB 130 ἐμετεωρίσθησαν, dk
 ВЪЗНѢСЪ SBN 130, S 88, SB 65, 87 ὑψώσα, dk
 ВЪЗНѢСѦ СѦ SB 46 ἐπήρθησαν, dk
 ВЪЗРАДОВАСТА 83 ἠγαλλιάσαντο, dk
 ВЪЗСИЛИ СѦ N 51 ἐδυνάμωθη, dk
 ВЪЗСКОРѢХЪ O 54 ἔταραχθην, dk
 ВЪЗШЕЛЪ ЕСИ NO 67 ἀνεβής, dk
 ВЪЗЪЖАДА N 62 ἐδίψησεν, dk
 ВЪЗЪРѢ 53 ἐπέιδεν, dk
 ВЪШЕЛЪ ЕСИ B 67 ἀνεβής, dk
 ВЪЗАТЪ 8 ἐπέρθη, dk
 ВЪЗАСЪ S 151 ἦρα, dk
 ВЪЗАХЪ 85, 142 ἦρα, dk
 ВЪЖАДА N 41 ἐδίψησεν, dk
 ВЪЖАДА SB 41, 62 ἐδίψησεν, dk
 ВЪЛОЖИ 39 ἐνεβαλέν, dk
 ВЪМѢРИША S 104 ἐταπείνωσαν, dk
 ВЪНИДЕ BNO 108 εἰσήλθεν, dk
 ВЪНѦТЪ 10 εἰσήκουσεν, dk
 ВЪПАДЕ SBN 7 (ВЪПАДЕТ O) ἐμπεσεῖται, dk
 ВЪПАДѢ СѦ SB 56 ἐνέπεσαν, dk
 ВЪПАДОХЪ N 56 ἐνέπεσαν, dk
 ВЪПАДОША O 56 ἐνέπεσαν, dk
 ВЪПРАШААХЪ 34 ἠρωτών, ndk
 ВЪПРОСИША 136 ἐπηρώτησαν, dk
 ВЪСЕЛИ 22, 77 κατεσκήνωσεν; O 73 κατεκλήνωσας, dk
 ВЪСЕЛИЛЪ ЕСИ κατώκισας 4; SBN 73 κατεκλήνωσας, dk
 ВЪСЕЛИХЪ СѦ N 54 ἠλισθην, 119 κατεσκλήνωσα, dk
 ВЪСИѦ, ВЪСИѦ NO 84 ἀνετείλεν, dk

- вѣснѣ** B 84 ἀνετείλεν, dk
вѣскъпѣ 104 ἐξήρψεν, dk
вѣсморѣдѣша 37 προσώζεσαν, dk
вѣспита NO 22 ἐξέθρεψεν, dk
вѣспитѣ SB 22 ἐξέθρεψεν, dk
вѣспомѣни сѧ B 108 ἐμνήσθη, dk
вѣсприѧтъ NO 106, dk
вѣспѣша 105 ἦσαν, dk
вѣста 77 ἐξηγέρθη, dk
вѣстахъ (вѣстаахъ O) 3 ἐξηγέρθεν; 118, 138 ἐξηγείρομην, dk
вѣстахъмъ 19 ἀνέστημεν, dk
вѣсташа 3 ἐπανίστανται; 26, 53, 85 ἐπανήστεσαν, dk
вѣстѣжиша SBN 106 ἐν τῷ θλίβεσθαι, dk
вѣстѣжишѧ SB 105 ἐν τῷ θλίβεσθαι, N 106 ἐν ἐξελιπέν, dk
вѣсхвалиша сѧ 73 ἐνεκαυχήσαντο, dk
вѣсχοждаше SB 40 εἰσεπορεύετο, ndk
вѣсхотѣ NO 17, 20, 39 ἦστησας; SBO 40 τεθέληκας; 113, 134 ἠθέλησεν, dk
вѣсхотѣлъ еси N 40 τεθέληκας, dk
вѣсхотѣхъ 72, 118 ἠθέλησα, dk
вѣсхотѣша SB 105 ἐπεθύμησαν, dk
вѣхождаше NO 40 εἰσεπορεύετο, ndk
вѣсхъцаахъ 68 ἠρπάσα, ndk
вѣшюмѣша 45, 82 ἤχησαν, dk
вѣзваша 106 ἐκέκραξαν, dk
вѣзвесели сѧ 104 εὐφράνθη, dk
вѣзвеселиша 93 ἠγάπησαν, dk
вѣзвратихъ O 118 ἐπέστρεψα, dk
вѣзвѣсишѧ N 106 ὑψώθη, dk
вѣзвѣсти O 110 ἐνετείλατο, dk
вѣзвѣстиша 96 ἀνήγηλλαν, dk
вѣзглагола 107 ἐλάλησεν, dk
вѣзгнѣша сѧ O 106 ἔγγισαν, dk
вѣздааъ естѣ 102 ἀνταπέδωκεν, dk
вѣздвигѧ SB 92 ἐπήραν, dk
вѣздвигоша NO 92 ἐπήραν, dk
вѣздвиге 105 ἐπήρεν, dk
вѣз(д)расти 104 ἠύξησεν, dk
вѣздрѣма 118 ἔσταξεν, dk
вѣздѣхъ 87 διεπέτασα, dk
вѣзѧаѧе сѧ B 108 τετάρακται, dk
вѣнидоша NO 68 εἰσήλθοσαν, dk

ВЪНАГЪ 80 προσέσχεν, dk
 ВЪЦѢСАРИ СΛ 92, 95, 96, 98 ἐβασίλευσεν, dk
 ВЪВЛѢКОХЪ BN 118 εἰλκύσα, dk
 ВЪВЛѢХЪ 118 εἰλκύσα, dk
 ВЪЖДЕЛѢХЪ 118 σπεθύμησα, dk
 ВЪЗИСКА SBNO 26, B 36 ἐζήτησα, dk
 ВЪЗИСКАХЪ 121 ἐξεζήτησα, dk
 ВЪЗИСКАХЪ SNO 36 ἐζήτησα, SBNO 121 ἐξεζήτησα, dk
 ВЪЗИСКАША SNO 53 ἐζήτησαν, dk
 ВЪЗМОЖЕ SBN 51 ἐδυνάμωθη, dk
 ВЪЗНЕНАВНДѢХЪ 118 ἐμίσησα, dk
 ВЪЗНЕСЕ 130 ὑψώθη, dk
 ВЪЗΛΑША N 46 ἐπέρθησαν, dk
 ВЪНИДЖ SB 68 εἰσήλθοσαν, dk
 ВѢДѢАХЪ N 34 ἐγίνωσκον, ndk
 ВѢДѢХЪ O 34 ἐγίνωσκον, ndk
 ВѢДΛΑШЕ O 80 ἔγνω, ndk
 ВѢНЧАЛЪ ЕСИ 5, 8 ἐστεφάνωσας, ndk
 ВѢРИША S 77 ἐπιστώθησαν, dk
 ВѢРОВАХЪ 115 ἐπίστευσα, dk
 НЕ ВѢРОВАШЖ N 105, dk
 ВѢРОВАША NO 77 ἐπίστευσαν, dk
 ГЛАГОЛА 11, 49 ἐλάλησεν; SBN 86 ἐλάληθη, ndk
 ГЛАГОЛАЛЪ ЕСИ 88 ἐλάλησας, ndk
 ГЛАГОЛАХЪ 38, 39, 72, 76, 93, 118 ἔλεγον, ndk
 ГЛАГОЛААХЖ 34, 119, 121 ἐλάλουν; SO 37 ἐλάλησαν; SB 41 ἐν τῷ ἐλάλει
 (ВНЕГДА ГЛАГОЛАТИ NO); 118 κατελάλουν, ndk
 ГЛАГОЛАШЕ 40, 98 ἐλάλει, ndk
 ГЛАГОЛАША SBO 11, SBNO 16 ἐλάλεσαν; BN 37, 57 ἐλάλησαν; 65, 72, 143
 ἐλάλησεν; SBN 77 κατελάλησαν, O 86 ἐλάληθη, ndk
 ГЛОУМАѢХЪ S 76 ἠδολεσχούν, ndk
 ГЛОУМАѢАХЪ B 76, 118 ἠδολεσχούν, ndk
 ГЛОУМАѢАХЖ СΛ B 68 ἠδολεσχούν, ndk
 ГЛОУМАѢАШЕ SB 118 ἠδόλεσχει, ndk
 ГЛОУМАѢХЖ СΛ SN 68 ἠδολεσχούν, ndk
 ГЛОУМАѢШЕ N 118 ἠδολεσχούν, ndk
 ГАУМАΛΑХ СΛ O 68 ἠδολεσχούν, ndk
 ГАУМАΛАХЪ СΛ O 76 ἠδολεσχούν, ndk
 ГАУМАΛАШЕ СΛ O 118 ἠδολεσχούν, ndk
 ГНЖШАХЖ СΛ NO 55 ἐβδελύσσοντο, ndk
 ГОИѢАХЖ SB 37 κατεδίωκον, ndk

ΓΟΝΉΧΉ N 37 κατεδίωκον, ndk
 ΓΟΝΑΧΉ O 37 κατεδίωκον, ndk
 ДАДЕ N 104 ἔδωκας, dk
 ДАΛΉ ЕСИ 4, 17, 20, 38, 43, 59, 60, 73 εἶδωκας, dk
 ДАΛΉ ЕСΤΉ N 56, 110 ἔδωκεν, dk
 ДАСТΉ SNO 17; SBO 56, 77, 104, 134 ἔδωκεν, dk
 ДАША 68 ἔδωκαν; 76 εἰδόσαν, dk
 ДВИЖЕ SBN 77 ἀπήρεν, dk
 ДИВИША СΛ 47 ἐθαύμασαν, ndk
 ДОПАДОША NO 15 ἐπέπεσαν, dk
 ДОПАДОШЖ N 77 ἐπέπεσον, dk
 ДРЪЖАЛΉ ЕСИ SB 72 ἐκράτεσας, ndk
 ДΉΛΛΑΧЖ N 128 ἐτέκταινον, ndk
 ДΉΛΛΑША O 128 ἐτέκταινον, ndk
 ЖЕΛΑΑΧΉ N 118 ἐπέποθουν, ndk
 ЖЕΛΑΧΉ O 118 ἐπέποθουν, ndk
 ЖЕЛΉΑΧΉ B 118 ἐπέποθουν, ndk
 ЖЕЛΉХΉ S 118 ἐπέποθουν, ndk
 ЖИВИ 118 ἐζήσεν, ndk
 ЖИВИЛΉ ЕСИ SB 70 ἐπίστρεψας; 118 ἐζήσας, ndk
 ЖИВΉΔΑШЕ BN 100 ὑπερηφανίαν, ndk
 ЖИВΉШЕ S 100 ὑπερηφανίαν, ndk
 ЖИВШЕ O 100 ὑπερηφανίαν, ndk
 ЖЪДАША O 118 προσέδοκον, ndk
 ЖЪДААХΉ N 68 προσεδόκησεν, ndk
 ЖЪДАХΉ SBO 68 προσεδόκησεν, ndk
 ЗАБАЖДИХΉ 118 ἐπάληθην, dk
 ЗАБАЖДИША 57 ἀπηλλοτριώθησαν; 106 ἐπαλήθησαν, dk
 ЗАБѢ 9, 41 ἐπελάθετο, dk
 ЗАБѢХΉ 101, 118 ἐπελάθομην, dk
 ЗАБѢХОМЪ 43 ἐπελαθόμεθα, dk
 ЗАБѢША 77 ἐπελάθοντο; SO 105 ἐπαλάθοντο, dk
 ЗАВΉШТА B 82 brak tekstu greckiego, dk
 ЗАВΉШТАХΉ 88 διέθεμην, dk
 ЗАВΉША 104 διέθετο, dk
 ЗАВΉШАША 82 διέθεντο, dk
 ЗАГРАДИША СΛ NO 62 ἐνεφραγή, dk
 ЗАДЛЪЖИША SB 128 ἐμάκρυναν, dk
 ЗАΚΟΝΟΠΟΛΟЖИЛΉ ЕСИ NO 118 νομοθέτησας, dk
 ЗАΚΟΝΟΠΡΉСΤЖПААХЖ N 118 ἠνόμησαν, ndk
 ЗАΚΟΝΟΠΡΕСТЪΠОВАХЖ O 118 ἠνόμησαν, ndk

заповѣда BNO 7 ενετείλω; NO 77 ενετείλατο, dk
 заповѣдѣ S 7, 118 ενετείλω; SB 77, 104, 110, 132 ενετείλατο, dk
 запрѣти 105 ἐπετίμησεν, dk
 запрѣтилъ еси 9 ἐμετίμησας; 118 ἐπετίμησας, dk
 застѣписте SB 39 ἀντελάβοντο, dk
 застѣписта O 39 ἀντελάβοντο, dk
 затвори 77 συνέκλεισεν, dk
 нѣси затворишъ 30 συνέκλεισας, dk
 затвориша 16 συνέκλεισαν, dk
 зачатъ 7 ὠδίνησεν, dk
 зачалъ сѧ N 50 συνελήμφθην, dk
 зашсѧ сѧ S 62 ενεφραγή, dk
 зашшѧ сѧ B 62 ενεφραγή, dk
 зъвахъ SBN 87 ἐκέκραξα, ndk
 знамена сѧ 4 ἐσημείοθη, dk
 зна SBN 80 ἔγνω, ndk
 знахъ S 17 ἔγνω, S 100 ἐγίνωσκον, ndk
 знаахъ BN 17, 100 ἔγνω, ndk
 иде BNO 1 ἐπορεύθη (не идет S), dk
 избави N 30, O 53 ἐρρύσω; 33, N 56, O 71 ἐρρύσατο; 77, 105 ἐλυτρώσατο,
 106 ἀναγκών, O 114 ἐξείλατο, dk
 избави сѧ 123 ἐρρύσθη, dk
 избавилъ еси 21, O 30, SBN 53, SBN 55, SBN 85 χρρύσω; 70, 73, 76 ἐλυ-
 τρώσω, dk
 избавилъ естѣ SB 56, 105, SBN 71 ἐρρύσατο, dk
 избавихомъ сѧ N 123 ἐρρύσθημεν (избавлени бѣхомъ SBO), dk
 избавихъ 80 ἐρρύσαμεν, dk
 изби SB 77, 134 ἀπέκτεινεν; BN 104 ἐπάταξεν, dk
 избиваахъ SBN 100 ἐπέκτενον, ndk
 избиваахъ O 100 ἀπέκτενον, ndk
 избра 77, 104 ἐξελέξατο, dk
 избѣра 64 ἐξελέξο; 131, 134 ἐξελέξατο, dk
 избѣра 32 ἐξελέξατο, dk
 избыстѣ 105 ὑπελείφθη, dk
 изведе 65 ἐξηγαγές; 77, 104, 106 ἐξηγαγέν; SB 77 ἐξεβαλέν, dk
 извелъ еси SB 76 ὠδηγησάς, dk
 извлекоша O 36 ἐσπάσαντο, dk
 извлѣкъ S 151 σπασάμενος, dk
 извлѣшѧ SB 36 ἐσπάσαντο, dk
 изволи 131 ἠρετίσατο, dk
 изволихъ 83 ἐξελέξαμην; 118, 131 ἠρετίσαμεν, dk

изволиша 77 ἤθελον, dk
 изведоста O 118 κατέβησαν, dk
 извѣдoste N 118 κατέβησαν, dk
 извѣcте SB 118 κατέβησαν, dk
 извѣcтихъ N 118 ἐξηγγείλα, dk
 извѣцахъ N 55 ἐξηγγείλα, dk
 изгна NO 77 ἐξέβαλεν, dk
 изгналъ еси 43 ἐξέβαλες, dk
 изгониахъ N 100 ἐξεδίωκον, dk
 изгониахъ B 100 ἐξεδίωκον, dk
 изгониахъ O 100 ἐξεδίωκον, dk
 изиде NO 18 ἐξήλθεν; B 80 εν τῷ ἐξέλθειν (внегда изыти намъ NO), dk
 изиде SB 18 ἐξήλθεν, dk
 изидъ SB 151 ἐξήλθον, dk
 изрекоста O 65 διέστειλεν, dk
 изрекостѣ N 65 διέστειλεν, dk
 из(д)ры 7 ὄρυξεν, dk
 из(д)рѣcте S 65 διέστειλεν, dk
 излихъ S 21 ἐξέχυθη, dk
 излиа cа 106 ἐξέχυθη, dk
 излиахъ BNO 21 ἐξέχυθη, dk
 излиа 44 ἐξέχυθη, dk
 излиахъ 41 ἐξέχεα, dk
 измляче 68 ἐβραγχίασεν, dk
 измѣни cа 108 ἠλλοιώθη, dk
 измѣниша 105 ἠλλάξαντο, dk
 измѣниша cа 72 ἠλλοιώθησαν, dk
 изнемогохъ O 87 ἐξηπόρηθη, dk
 изнемогoste BNO 108 ἠσθέβησαν, dk
 изнемогоша NO 26 ἠσθένησαν; NO 63, 106 ἐξησθήνησαν, dk
 изнемогж SB 26, 63 ἠσθένησαν, dk
 изнеможе 30 ἠσθένησεν, dk
 изнеможете SBO 17, SBNO 108 ἠσθέβησαν, dk
 изостриша 63, O 139 ἠκόνησαν, dk
 изтезе N 72 ἐξελιπέν, dk
 изтезохъ N 89 ἐξελιπόν, dk
 изтезохомъ N 89 ἐξελίπομεν, dk
 изтезоша N 77 ἐξελιπόν, dk
 изчезе O 105 ἐξελιπέν, dk
 исчезохомъ O 89 ἐξελιπόν, dk
 изчезоша O 72, SBNO 101 ἐξελιπόν, dk

изъбра 46 ἐξελέξατο, dk
 изъврѣже N 49 ἐξεβαλές, dk
 изъдохъ NO 151 ἐξήλθον, dk
 иза(тъ) 114 ἐξείλατο, dk
 изатъ O 55, SBNO 56, 151 ἦρεν, dk
 искаша B 53, SBNO 62 ἐζήτησαν, ndk
 исконыча сѧ SB 142 ἐξελιπέν, dk
 исконычавдаше сѧ 141 ἐν τῷ εκλείπειν, ndk
 исконычахъ SB 38 ἐξελιπόν, dk
 исконычахомъ сѧ SB 89 ἐξελίπομεν, dk
 исконычасте SB 118 ἐξελιπόν, dk
 исконычаша сѧ SB 72 ἐξελιπόν, dk
 ископа 7 ἀνέσκαψεν, dk
 ископаша O 21, SBNO 56 ὄρυξαν, dk
 исторгъ O 151 σπασάμενος, dk
 искоусилъ еси 16, 65, 138 ἐδοκίμασας, dk
 искоусихъ 80 ἐδοκίμασα, dk
 искоусиша 94, 105 ἐπίρασαν, dk
 искусиша O 34 ἐπέiraσαν; 77 ἐξεπέiraσαν, dk
 искъдаша BNO 74 ἐξεκένωθη, dk
 исѣдовалъ еси 138 ἐξίχνιασας, dk
 исплъни SNO 128 ἐπλήρωσεν (исплънитъ сѧ B), dk
 исплъни сѧ 62, 79, 87 ἐπλήσθη, dk
 исплънихомъ сѧ 89, 122 ἐπλήσθημεν, dk
 исплъниша сѧ 125 ἐπλήσθη, dk
 исповѣдахъ B 55 ἐξήγγειλα, dk
 исповѣдѣ SBN 141 ἀπαγέλλω, dk
 исповѣдѣхъ S 55, SBNO 118 ἐξήγγειλα, dk
 исполни сѧ O 103 (исплъни N, исполнь SB) ἐπλήρωθη, dk
 исправи 39, 77 κατεύθυνεν, dk
 испарвили сѧ бъша NO 118 κατευθυνθείσαν, dk
 испарвихомъ сѧ O 19 ανωρθώθημεν, dk
 исправѣаше BN 100 κατεύθυνεν, ndk
 исправѣше S 100 κατεύθυνεν, ndk
 исправлѣше O 100 κατεύθυνεν, ndk
 исправли сѧ SB 118 κατευθυνθείσαν, dk
 испогсти SB 104 ἄφηκεν, dk
 испытѧ SBN 118 (испытаетъ O) ἐξηρένησεν, dk
 испытѧша 63 ἐξηρεύμησαν, dk
 истаалъ еси NO 38 ἐξέτηξας, dk
 истаала естъ NO 118 ἐξέτηξα, dk

истаахъ 118, 138 ἐξετήκομην, dk
 истаила естъ SB 118 ἐξέτηξεν, dk
 истаилъ еси SB 38 ἐξέτηξας, dk
 истезошж N 72 ἐξελιπόν, dk
 истре B 104 συνέτριψεν, dk
 истрѣсохъ сѧ N 108 ἐξετίναχθην, dk
 истрѣша S 104 ἐρρύησαν, dk
 исоуши O 73 ἐξήρανας, dk
 исоушилъ еси N 73 ἐξήρανας, dk
 исхождаахъ 87 ἐξεπορεύομεν, ndk
 исхождаше SO 67 ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι, ndk
 исхождааше SB 40 ἐξεπορεύετο; BN 67 ἐν τῷ εκπορεύεσθαι, ndk
 исцѣли NO 59, SBNO 106 ἴασαι; O 29 ἴασω, dk
 исцѣлилъ еси SBN 29 ἴασω, dk
 исчезе O 30, 72 ἐξελιπέν, dk
 исчезоша O 77, 118 ἐξελιπόν, dk
 исчетоша NO 21 ἐξηρίθμησα, dk
 исъше 128 ἐξήρανθη, dk
 исъхохъ BNO 101 ἐξήρανθην, dk
 исъсохъ S 101 ἐξήρανθην, dk
 исъше 21, 101, 105 ἐξήρανθη, dk
 исжчи SB 73 ἐξήρανας, dk
 исаче SBO 105 ἐξήρανθη, dk
 ичисл S 21 (иписл B 21) ἐξηρίθμησα, dk
 иштезааше B 141 (вънегда иштезати N) ἐν τῷ εκλείπειν, ndk
 иштезе SB 72, 142 ἐξελιπέν, dk
 иштезосте N 118 ἐξελιπόν, dk
 ищезете S 68 ἐξελιπόν, dk
 ищезосте BNO 68 ἐξελιπόν, dk
 ищезохъ NO 38 ἐξελιπόν, dk
 клнжша 67 ἐστάξαν, dk
 клеветяхъ O 118 κατελαλούν, ndk
 клеветаше O 49 κατέλαλεις; O 77 κατελάλησαν, ndk
 клеветаше SB 49 κατέλαλεις, ndk
 кленяхъ O 61 ὤμνουν, ndk
 клѣтъ сѧ B 23 ὤμοσεν, dk
 клѣцааше SN 76 ἐσκάλλεν, ndk
 клѣцааше B 76 ἐσκάλλεν, ndk
 клнѣахж S 61, SN 101 ὤμνουν, ndk
 клнѣахж BN 61 ὤμνουν, ndk
 клнняхъ O 101 ὤμνουν, ndk

- κλαςъ S 88, 94 ὄμοσα, dk
 κλαςъ сѧ S 118 ὀμώμοκα, ndk
 κλατъ сѧ SNO 23, 109, 131 ὄμοσεν; 88 ὄμοσας, dk
 κλαχъ BNO 94 ὄμοσα, dk
 κλαχъ сѧ BNO 88 ὄμοσα, dk
 ковадѧж SB 128 ἐτέκταινον, ndk
 летѣ 17 ἐπέτασθη, ndk
 нѣси лишилъ 20 ἐστέρησας, dk
 лишишѧ сѧ SNO 77 ἐστερήθησαν, dk
 лишихѧ B 77 ἐστερήθησαν, dk
 льтадѧж 5 παρεπίκραναν, ndk
 льтаχ⁸ O 5 παρεπίκραναν, ndk
 лжкѧвѣнова SNO 73 (B omyłkowo, zapewne ρжкѧвѣнова) ἐπονηρεύσα-
 то, ndk
 лжкѧвѣновашѧ 82 κατεπανουργέσαντο, ndk
 малодоушьствова N 76 ἠδολέσχησα, ndk
 меташѧ 21 ἔβαλον, ndk
 мимонде O 89 παρήλθε, dk
 мимондохъ NO 36 παρήλθον, dk
 миможожаше O 67 εν τῷ διαβαίνειν, ndk
 мимохожаше SB 67 εν τω διαβαίνειν, ndk
 миможождаше N 67 εν τῷ διαβαίνειν, ndk
 молихъ сѧ къ S 141 εδεθηγν, ndk
 мръзѣ 118 ἐβδελύξαμην, ndk
 мръзѣахъ SB 55 ἐβδελύσσοντο, ndk
 мжчишѧ SBN 34 ἐπείρασαν, ndk
 наведе S 5 (omyłkowo zamiast наведеи) ὀδηγήσόν; SBNO 106, 77 ἐπηγα-
 γέν, dk
 наводънишѧ 77 κατεκλύσθησαν, dk
 навѣыкохѧ SB 105 ἐμάθον, dk
 навѣыкошѧ NO 105, ἐμάθον, dk
 надѣахъ сѧ SB 12 ἠλίπισα, ndk
 налашѧ SB 10, 36; S 63 ἐνετείαν, dk
 налакошѧ B 63 ἐνετείαν, dk
 нападѣ 54, 104 ἐπέπεσεν, dk
 нападѧ SB 58 ἐπέθεντο; SB 68 ἐπέπεσαν, dk
 нападошѧ NO 58 ἐπέθεντο; NO 68 ἐπέπεσαν; O 77 ἐπέπεσον, dk
 напитахъ сѧ N 118 ἐτέρφθηγν, dk
 наплъни сѧ 64, 87, 122 ἐπλήρωθη, dk
 наплънишѧ 37, 73 ἐπλήσθησαν, dk
 напри NO 64 μέθυσον, dk

- направи́лъ еси 59 ἐπίτισας, dk
 направи́ша 68 ἐπότισαν, dk
 напра́внхъ 58 κατεύθυναν, dk
 напра́влѣхъ сѧ S 118 κατώρθουμην, dk
 напра́влѣхъ сѧ BN 118 κατώρθουμην, dk
 напра́влѣхъ сѧ O 118 κατώρθουμην, dk
 напра́воша NO 10; SBNO 36; SBNO 63 ἐνέτειναν, dk
 напра́же NBO 7 ἐνέτεινεν, dk
 насади́ O 43 κατεφύτευσας; SBNO 79 ἐφύτευσην, dk
 насади́лъ S 54 ἐγλυκανάς, dk
 насади́лъ еси SBN 43 κατεφύτευσας; 103 ἐφύτεσεν, dk
 насади́хъ сѧ SBO 118 ἐτέρφθην, dk
 насади́ша SBN 106 ἐφύτευσαν, dk
 насе́ли O 106 ἐφύτευσαν, dk
 насади́лъ NO 54 ἐγλύκανας, dk
 наслѣ́диша 43 ἐκληρονόμησαν, dk
 наслѣ́довахъ SBN 118 ἐκληρονόμησα, dk
 наслѣ́доваша 104 ἐκληρονόμησαν, dk
 настави́ BN 22; NO 77; SBNO 105 ὠδηγησέν, dk
 настави́лъ еси SO 22, 60, 77 ὠδηγησέν; 72, NO 76 ὠδηγησάς, dk
 настави́ста NO 42 ὠδηγησάν, dk
 настави́сте SB 42 ὠδηγησάν, dk
 насъ́тилъ естѣ́ SNO 106 ἐχόρτασεν, dk
 насъ́тиша сѧ 16, 77 ἐφάγosan, dk
 насѣ́ша BNO 106 ἐσπείραν, dk
 насѣ́ша S 106 ἐσπείραν, dk
 наре́коша NO 48 ἐπεκαλέσαντο, dk
 наре́кша SB 48 ἐπεκαλέσαντο, dk
 начѣ́сь SB 76 ἤρξαμην, dk
 нача́хъ NO 76 ἤρξαμην, dk
 неврѣ́гоша NO 117 ἀπεδοκίμασαν, dk
 негодо́ва 21 ἐξουδένωσεν; 35 προσώχθισεν; O 88 ανεβάλου, ndk
 негодо́вахъ 94 προσώχθισα, ndk
 нена́видѣхъ SB 138 ἐμίσουν, ndk
 нена́видѣлахъ N 138 ἐμίσουν, ndk
 непра́вдиχόмъ NO 43 ἠδικήσαμεν, ndk
 непы́штевахъ 72 (brak odpowiednika greckiego), 118 ὑπόπτεισα, ndk
 нечѣ́стовахъ 17 ἠσέβησα, ndk
 низведе́ S 104 ἐξηγαγέν, dk
 низъ́веде 77 κατηγαγέν, dk
 низврѣ́гъ еси N 101 κατέρραξας, dk

низъврѣже SBO 101 κατέρραξας, dk
 низложилъ еси O 59 ὠργίσθης; 72 κατεβαλές, dk
 нѣждѣдѣхъ 37 ἔξεβιάσαντο, ndk
 овезглавихъ O 151 ἀπεκεφάλισα,, dk
 оветъшахъ 6 ἐπαλαιώθην, dk
 оветъшаша 17 επαλαιώθησαν; 31 ἐπαλαιώθη, dk
 обидѣ SB 16, 17, 21 περιωκύκλωσαν; S 117 ἐκύκλωσαν, dk
 обидоша BNO 108, 117 ἐκύκλωσαν; NO 21 περιωκύκλωσαν, dk
 обинѣ N 93 ἐπαρρησιάσατο, dk
 обинѣлъ естъ SBO 93 ἐπαρρησιάσατο, dk
 обнищѣхомъ B 78 ἐπτωχεύσαμεν, dk
 обнищѣхъ S 78 ἐπτωχεύσαμεν, dk
 обнищаша 33 ἐπτώχευσαν, dk
 овладѣша O 105 ἐκύριευσαν, ndk
 овлачѣхъ O 34 ἐνεδύομην, ndk
 овлачѣхъ N 34 ἐνεδύομην, ndk
 овлачѣхъ SB 34 ἐνεδύομην, ndk
 овлаѣлъ еси 88 κατέχεας, dk
 овлобѣзѣста сѣ NBO 84 κατεφίλεσαν, dk
 об(л)обѣзѣсте сѣ S 84 κατεφίλεσαν, dk
 овльгѣхъ SB 37 ἐνδιέβαλλον, dk
 овльгѣхъ O 108 ἐνδιέβαλλον, dk
 овльгѣхъ N 37 ἐνδιέβαλλον, dk
 овлѣкошъ сѣ N 64 ἐνεδύσαντο, dk
 овлѣкѣ 131 ἐνδύσω, dk
 овлѣче 108 ἐνεδύσατο, dk
 овлѣче сѣ 103 ἀναβαλλόμενος; 92 ἐνεδύσατο, dk
 овлѣша сѣ SB 64 ἐνεδύσαντο, dk
 овогѣхъ O 37 ἐνδιέβαλλον, dk
 овраѣти 22 ἐπέστρεψεν, dk
 овраѣти сѣ B 7 (овраѣтитъ сѣ SNO) ἐπίστρεψει, dk
 овраѣтилъ еси 29, BNO 40 ἔστρεψας, dk
 овраѣтилъ естъ S 40 ἔστρεψας, dk
 овраѣтихъ SBN 118 ἐπέστρεψα, dk
 овраѣтиша сѣ BO 77 ἐπέστρεψαν, dk
 оврашѣдѣхъ B 77 ἐπέστρεφον, ndk
 оврашѣдѣхъ SBN 77 ἐπέστρεφον, ndk
 оврѣѣте сѣ NO 16 εὐρέθη; SBNO 36, 83 εὔρεν, dk
 оврѣѣтомъ SB 131 εὔρομεν, dk
 оврѣѣтохъ NO 68 ὑπεμίνα; SB 106 εὔρον, dk
 оврѣѣтохомъ NO 131 εὔρομεν, dk

оерѣтохъ BNO 88, 114 εύρον, dk
 оерѣтошѧ NO 75, 106, 114 εύρον, dk
 оерѣтъ S 88 εύρον; SB 114 εύροσαν; SB 68 ύπεμείνα, dk
 оерѣтъж S 114 εύρον, dk
 оерѣтъж сѧ SB 16 εύρέθη; SB 75 εύρον, dk
 оеѣснхомъ 136 έκρεμάσαμεν, dk
 оеѣшѧ сѧ N 72 ήσυνθέτηκα, dk
 оеѣшѧ N 88 ύπέσχον, dk
 оеѣшѧ сѧ 131 ηύξατο, dk
 оеѣшѧхъ SBO 72 ήσυνθέτηκα, dk
 оеѧзѧшѧ 118 περιεπλάκησαν, dk
 оеѧсѧ SB 16 ύπελαβόν, SB 114 περιεσχόν, dk
 оеѧшѧ NO 16, SBNO 114 ύπελαβόν, dk
 оеѧтъ N 118 ύπέλαβεν, dk
 одержѧшѧ O 21 περιεσχόν, dk
 одръжѧшѧ 17, 39 περιεσχόν; O 87 έκύκλωσαν, dk
 оеѧтъ N 118 ύπέλαβεν, dk
 одръжѧшѧ 17 περιεσχόν, dk
 одръжѧше 87 έκύκλωσαν, dk
 одѣшѧ сѧ NO 72 περιεβαλόντο, dk
 одѣшѧ сѧ SB 72 περιεβαλόντο, dk
 одѣшѧ сѧ O 64 ένεδύσαντο, dk
 оживилъ еси NO 68 έπίστρεψας, dk
 озлови 43 έκάκωσας, dk
 озловишѧ 93 έκάκωσαν, dk
 озъловишѧ 106 έκακώθησαν, dk
 омерзѣ O 118 έβδελύξαμην, dk
 омлъчаахъ S 49 έσίγησα, dk
 омотиχъ, омѧтихъ 87 έξηπορήθην, dk
 омрази O 105 έβδελύξατο, dk
 омразишѧ сѧ 13, 52 έβδελύχθησαν, dk
 омръзѣ 105 έβδελύξατο, dk
 онѣмѣхъ 38 έκώφωθην, dk
 опечалихъ сѧ N 54 έλύπηθην, dk
 оплъчаахъж SBN 139 παρетаσσόντο, ndk
 ополчахъ O 139 παρетаσσόντο, ndk
 оправѣдихъ 72 έδικαίосα, dk
 оправѣдихомъ 105 ήδικήσαμεν, dk
 опогустѧшѧ 78 ήρήμωσαν, dk
 освѣтишѧ 96 έφαναν, dk
 осквръни сѧ 105 έμανθη, dk

оскврѣниша 54 brak greckiego odpowiednika; 73 ἐβεβήλοσαν; 78 ἐμί-
 ασαν, dk
 оскврѣнилъ еси NO 88 εβεβήλωσας, dk
 оскждѣ 11, 30, 54 ἐξελιπέν, dk
 оскждѣша SBN 9 ἐξελιπόν, dk
 оскодѣша SB 89 ἐξελιπόν, dk
 оскудѣша O 9 ἐξελιπόν, dk
 оскудѣша O 89 ἐξελιπόν, dk
 основалъ еси 103 ἐθεμελίωσας, dk
 остави 39, N 70, SBNO 104 ἐγκατελιπέν; N 80 ἀπέστησεν, dk
 оставилъ естъ SBO 70 ἐγκατελιπέν, dk
 остависте S 26 ἐγκατελιπόν, dk
 остависта BNO 26 ἐγκατελιπόν dk
 оставихъ 118 ἐγκατελιπόν, dk
 оставиша NO 16 ἄφηκαν, dk
 осънова 101, 118 ἐθεμελίωσας, dk
 осъновалъ еси 118 ἐθεμελίωσας, dk
 осънилъ еси 139 ἐπεσκίασας, dk
 отврати SBO 9, O 21 ἀπέστρεψεν, dk
 отврѣзе 77 ἀνέωξεν, dk
 отвратиъ естъ N 9, 21 ἀπέστρεψεν, dk
 отврѣдѣ S 138 ἐκραταίωθη, dk
 отврѣже сѧ 76 ἀπηνήνατο, dk
 отврѣзе 105 ἠνοιχθη, dk
 отврѣзохъ NO 38, 118 ἠνοιξα, dk
 отврѣса сѧ SB 21 ἠνοιξαν; S 108 ἠνοιχθη, dk
 отврѣсъ SB 38, 118 ἠνοιξα, dk
 отдалахъ N 68 ἀπετιννούν, dk
 отеготѣша S 37 ἐβαρύνθησαν, dk
 отринж 73, 77 ἀπόσατο; 88 ἀπόσω, dk
 отринжалъ еси 59 ἀπόσω, dk
 отъвратиъ еси 29 εἰστρεψας, dk
 отъврѣже O 49 ἐξέβαλες, SBN 88 ἀνεβάλου, dk
 отъврѣже сѧ B 131 (отъврѣжетъ сѧ SNO) ἀθήτσει, dk
 отъвѣѣма 101 ἀπέκριθε, dk
 отъврѣзоша NO 21 ἠνοιξαν, dk
 отъпоустилъ еси 84 ἄφηκας, dk
 отъкрыша 17 ἀνεκάλυφθη, dk
 отъпѣстилъ еси O 31 ἀφῆκας, dk
 отъпоустихъ 80 ἐξαπέστειλα, dk
 отъстѣпиша 17 ἀπέστησα, dk

ОТЪАСЪ СΛ S 108 άντανηρέθην, dk
 ОТЪАТЪ SBO 80 άπέστησεν, dk
 ОТЪАХЪ СΛ NO 108 άντανηρέθην, dk
 ОТАГ(О)ТЪ 31 έβάρυνθη, dk
 ОТАГОТЪША BNO 37 έβαρύνησαν, dk
 ОСВЪТИША 76 έφαναν, dk
 ОСВЪТИЛЪ ЕСТЪ NO 45 ήγίασεν, dk
 ОСНОВА 8, 47 έθεμελίωσας; 86, 88 έθεμελίωσεν, dk
 ОСНОВАЛЪ ЕСТЪ 23 έθεμελίωσεν, dk
 НЕ ОСТАВИЛЪ ЕСИ NO (НЪСИ ОСТАВИЛЪ SB) 9 έγκατελιπές; SN 31, NO 84
 (ОТЪΠΟΥСТИШИ В) άφήκας, dk
 ОСЪДЕ SBN 21 περιεσχόν, dk
 ОТЪВЛЪЧЕ S 7 ένετείνεν, dk
 ОТЪΠΟΥСТИША СΛ 31 άφέθησαν, dk
 ОТЪСТОА N, ОТЪСТОА В, ОТЪСТОЪ, ОТЪСТОΛ SO 9 άφέστεκας, dk
 ОХРЪМОША NO 17 έχόλαναν, dk
 ПОВЪДЪША S 43 άνήγγειλαν, dk
 ПАДЕ 57 έπέπεσε, dk
 ПΑДОША NO 26, 35, BNO 77 έπεσαν, dk
 ПАДЖ S 19, SB 26, S 77 έπεσαν; 77 έπέπεσον; SBN 139 (ПАДЖТЪ О) κατα-
 βαλείς, dk
 ПАСЪАХЪ SB 151 έποίμαινον, ndk
 ПАСЪХЪ N 151 έποίμαινον, ndk
 ПАСАХЪ O 151 έποίμαινον, ndk
 ПЛАКАХОМЪ СΛ 136 έκλαύσαμεν, ndk
 ПЛАКАХЪ O 125 έκλαιον, ndk
 ПЛАКААХЖ СΛ SBN 125 έκλαιον, ndk
 ПЛЪНИЛЪ ЕСИ 67 ήχμαλώτευσας, dk
 ПОАДЕ N 79 κατενεμήσατο, dk
 ПОΑДОША NO 77 κατέφαγεν; NO 78 κατέφαγον, dk
 ПОАЛЪ ЕСТЪ BO 79 κατενεμήσατο, dk
 ПОАША В 77 κατέφαγεν; В 77 κατέφαγον, dk
 ПОАХЖ 68 έψάλλον, dk
 ПОБИ N 77 άπέκτεινεν; SBN 77 έπάταξεν, dk
 ПОВЪЖЕ 113 έφυγεν, dk
 ПОВЕЛЪ 32 ένετείλατο; N 106 έπέταξεν, dk
 ПОВРЪЖЕ 88 κατέρραξας, dk
 ПОВЪДАША BNO 63, 77, 118 διηγήσαντο, dk
 ПОВЪДЪША S 63, SBNO 77 διηγήσαντο, dk
 ПОВЪЛЪ 148 ένετείλατο, dk
 ПОГЛЪМЕ N 105 (ПОЖЪРЕТЪ SBO) κατέπειν, dk

ПОГЪНА 108, 142 κατεδίωξεν, dk
 ПОГЪНАША 68, 118 κατεδίωξαν, dk
 ПОГЪИВЕ 9, 141 ηπώλετο, dk
 ПОГЪИВОША NO 72 έξουδένοσεις, dk
 ПОДВИЖА СΛ SBO 17 έσάλευθη, dk
 ПОДВИЖЕ СΛ N 17, 54 έσάλευθη, dk
 ПОДВИЖАСТЕ СΛ SB 37 εν τῷ σαλεύθεναι; SBO 72 έεσαλεύθησαν, dk
 ПОДВИЖА СΛ S 47, O 59 έσαλεύθησαν; SBO 76, 96, 113 έσάλευθη; SBO 93
 σεσάλευται, dk
 ПОДВИЖАША СΛ B 17, BNO 47 εσαλεύθησαν, dk
 ПОДВИЗА СΛ N 59 εσαλεύθησαν; N 76, 96, 113 έσάλευθη; N 93 σεσάλευ-
 ται, dk
 ПОДВИЗАСТЪ N 72 εσαλεύθησαν, dk
 ПОДВИЗАША СΛ N 17, 106 εσαλεύθησαν, dk
 ПОДРАЖАША NO 34 έξεμυκτέρισαν; BNO 77 έμυκτήρισαν, dk
 ПОДРЪЖАША SB 34 έξεμυκτέρισαν, dk
 ПОДЪАЛЪ ЕСИ S 29 ύπελαβές, dk
 ПОДЪАТЪ BNO 29 ύπελαβές, dk
 ПОЖРЪХОМЪ B 34 ειπαίσαν, dk
 ПОЖРЪХЪ 26 έθύσα, dk
 ПОЖРЪША SBO 105 έθύσαν, dk
 ПОЖРЪШЖ N 105 έθύσαν, dk
 ПОЖРЪХОМЪ SNO 34 ιπαίσαν, dk
 ПОЗНА N 68, SBNO 90, 102, 138, 141 ჯγნως, dk
 ПОЗНАВААХЪ N 100 έγίνωσκον, ndk
 ПОЗНААЛЪ ЕСИ 138 ჯγნως, dk
 ПОЗНАХЪ SBO 19, 31, 100, SB 40 έγνώρισα; 49, 55, 70, 118 ჯγნωκα, 134, 139
 ჯγნων, dk
 ПОЗНАША 73, N 81, SBNO 94 ჯγნωσαν, dk
 ПОЗРЪХЪ BO 65 έθεορούν, dk
 ПОЗРЪΡЪАХЪ S 65 έθεορούν, dk
 ПОКАЗА 15, 117 έπαίδευσεν, dk
 ПОКАЗААЛЪ ЕСИ 38 έπαίδευσας, dk
 ПОКЛОНИША СΛ 21, 105 προσεκύνησαν, dk
 ПОКОРИАЛЪ ЕСИ 8 ύπέταξας, dk
 ПОКОРИША СΛ 59, 107 ύπετάγησαν, dk
 ПОКРОИХЪ S 31 έκάλυψα, dk
 ПОКРЫ B 26 έσκέπασεν; 54, 68, 77, 79, 105 έκάλυψεν; SB 84 έκάλυψας, dk
 ПОКРЫАЛЪ ЕСИ NO 84 έκάλυψας, dk
 ПОКРЫХЪ BNO 31 έκάλυψα; O 68 συνέκαμψα, dk
 ПОКЪВАША 21 έκίνησαν; 108 έσάλευσαν, dk

- ποлагашε** NO 49 ἐτίθεις, ndk
ποлагашε SB 49 ἐτίθεις, ndk
положи 17, 18, 45, 51, O 65 (bez odpowiednika greckiego); 77, 80, 83, 104, 138, 148 εθετο; 82, 103 θου; 147 ἔθου, dk
законъ положилъ еси SB 118 ἐνομόθετησας, dk
положилъ еси 20 ἔθηκας; 38, 43, 55, 72, 79, 88, SBN 65, SBNO 89, 103, 106 ἔθου, dk
положилъ естъ BNO 106 ἔθετο, dk
положихъ 38, 68, 88 ἔθεμην, dk
положихъ B 78 ἔθεντο, dk
положиша N 16, 72, 73, 78, 87, 108, 118, 139 εθεντο; S 53 προέθετο, dk
помагаашε BN 93 βοήθει, ndk
помагаашε SO 93 βοήθει, ndk
помаза B 41 μνησθήσομαι; 44, 151 ἐχρίσεν, dk
помазахъ 88 ἐχρίσα, dk
померче O 104 brak odpowiednika greckiego, dk
помилова 29 ἠλέησεν, dk
помиловалъ еси SB 59 brak greckiego odpowiednika, dk
поминахъ B 62 brak odpowiednika greckiego, ndk
поминахъ NO 62 brak odpowiednika greckiego, ndk
поможе 27, 85 ἐεβοήθηθην, dk
помолихъ 118 ἐδεύθην, dk
помолихъ сѧ къ BN 141 (**помолю сѧ** O – czas terazniejszy) ἐδεύθην, dk
помыслихъ S 62 brak odpowiednika greckiego, dk
помыслихъ 76 ἐμνήσθην, 118 διελογίσαμην, dk
помыслиша 20 διελογίσαντο; 72 διενोधήσαν; 139 ἐξέλου, dk
помышалахъ SB 34 διελογίζοντο, ndk
помышалахъ N 34 διελογίζοντο; 40 ελογίζοντο, ndk
помышалахъ O 34 διελογίζοντο, ndk
помѣноша 77 ἐμνήσθησαν, dk
помѣнхъ 76, 108 ἐμνήσθην; BN 104, SBNO 108 ἐμνήσθη, dk
поманхъ 97 ἐμνήσθην, dk
нѣси помѣнхъ 87 (**не поманхъ еси** O) ἐμνήσθης, dk
помѣнхъ 76 ἐμνήσθην, dk
помѣнхъ 77 ἐμνήσθησαν, dk
поманхъ SO 102 μνησθήτι, dk
поманхъ естъ BN 102 μνησθήτι, dk
поманхъ 41 ἐμνήσθην; S 41, 7 μνησθήσομαι; NO 76, 118 ἐμνήσθην, dk
понашахъ O 41 ὠνειδισαν, ndk
пони 73 ὠνειδισεν, dk
пониша 34, 78, 88 ὠνειδισαν, dk

поношахъ N 41 ώνειδισαν, ndk
 поношахъ O 101 ώνειδιζον, ndk
 поношаахъ SB 41 ώνειδισαν, SBN 101 ώνειδιζον, ndk
 поостриша SBN 139 ήκόνησαν, dk
 попали 105 κατέφλεξεν, dk
 попьра 55 κατεπάτησεν, dk
 попьраша 55 κατεπάτησαν, dk
 поравотасте 80 έδούλευσαν, dk
 поравоташъ N 105 έδούλευσαν, dk
 порази 3, 68, O 77 έπάταξας; SBNO 134 έπάταξεν, dk
 поръгаша сѧ 21 έξεμυκτέρισαν, dk
 поръптахъ BN 105 έγόγγυσαν, dk
 посади S 142 έκάθισεν, dk
 посадилъ естъ BNO 142 έκάθισεν, dk
 послоушахъ B 80 ήκουσεν, dk
 послоушаше O 98 έπήκουες, dk
 послоушаша SNO 80 ήκουσεν, dk
 послоушаше NO 98 έπήκουσεν, έπήκουες, dk
 посрамилъ еси BNO 43 κατήσχυνας, dk
 посраμισте 13 κατεσχύνατε, dk
 постави 39, 148 έστησεν; 104, SBN 108 κατέστησεν, dk
 поставилъ еси 8 κατέστησας; 30 έστησας, dk
 поставихъ NO 118 έστησα, dk
 постигоша O 39 κατέλαβόν, dk
 пострадахъ 37 έταλαιπώρησα, dk
 постыдѣша сѧ 21, SNO 52 (постыдаѣтъ сѧ B) κατησχύνθησαν, dk
 постѣтилъ еси 16, 64 έπέσκεψω, dk
 постѣла 17, 56, 77, 104, 110, 134, 151 έξαπέστειλεν, dk
 постѣпахъ 56 έκοίμηθην, dk
 потаихъ 39 έκρυψα, dk
 потекоша BNO 77, 104 ύρρήσαν, dk
 потопи 68 κατεπόντισεν, dk
 потрѣби 129 ύπεμείνεν, dk
 потрѣбихъ 39, 129 ύπεμείνα, dk
 потрѣбишъ N 105 ύπεμείναν, dk
 потрѣбиша 55 ύπεμείναν, dk
 потрѣби B 9 (потрѣбитъ сѧ S 9), 43 έξήλειψας; S 17 έξωλέθρευσας, dk
 потрѣбилъ еси NO 9, 17, S 43 κατήσχυνας; 72 έξωλέθρευσας, dk
 потрѣбиша 105 έξωλέθρευσαν, dk
 потѣша S 77 έρρήσαν, dk
 потрѣсе сѧ SBO 45 έσαλεύθη; 67 έσεισθη, dk

- ποχοτ'ѣшѧ O 105 ἐπεθύμησαν, dk
 ποштѧдѧ S 77 ἐφείσατο, dk
 ποшт'ъ SN 151 ἤρεν, dk
 ποшад'ѣ O 77 ἐφείσατο, dk
 ποшжд'ѣ N 77 ἐφείσατο, dk
 ποш'ѣдишѧ B 77 ἐφείσατο, dk
 почетешж N 138 ἐτμήθησαν, dk
 ποουчаах'ъ сѧ SBN 62, SB 118 ἐμελετών, ndk
 ποουчах'ъ сѧ O 62, SBNO 118, O 142 ἐμελετών, ndk
 ποουчаахж сѧ 37 ἐμελέτησαν, SN 89 ἐμελετών, ndk
 ποουчахж сѧ BO 89 ἐμελετών, ndk
 ποουчих'ъ 118, 142 ἐμελέτησα, dk
 ποουчих'ъ сѧ 76 ἐμελέτησα, dk
 ποуочишѧ сѧ 2 ἐμελέτησαν, dk
 πο'ѣлъ (поиалъ) ест'ъ S 79 κατενεμήσατο, dk
 πο'ѣсѧ 77, 104 κατεφαγεν; S 78 κατέφαγον, dk
 πο'ѣхж 68 ἐψάλλον, dk
 ποшт'ъ SB 17 προσελάβετο, dk
 پوشѧ N 39 κατέλαβόν, dk
 превратишѧ S 77 μετεστράφησαν, dk
 прѣдаде N 77 παρέδωκεν, dk
 прѣдварих'ъ NO 118 ὀλιγοψύχησεν, dk
 прѣдстави O 77 ἔστησεν, dk
 прѣзр'ѣ O 77 ἀνεβάλετο, dk
 прѣидошѧ O 104 διέλθουν, dk
 прѣложи O 104 ἔθετο, dk
 прив'ѣгъ S 142 κατεφυγόν, dk
 прив'ѣгох'ъ BNO 142 κατεφυγόν, dk
 привѣлижи сѧ O 87 ἠγγίσεν, dk
 привѣлижишѧ сѧ 37, 106 ἠγγίσαν; 54 ἠγγίσεν; 118 προσήγγισαν, dk
 привлекох'ъ O 118 εἰλκύσα, dk
 пригвоздишѧ SBN 21 ὤρυξαν, dk
 прииде O 97, SBN 104 εἰσήλθεν, dk
 прииде 54 ἦλθεν; SBO 82, 104 συνπαρεγένετο; 101 ηκει; SB 106 ἠθέλη-
 σεν, dk
 придох'ъ NO 68 ἦλθον, dk
 придошѧ NO 43 ἦλθεν, dk
 прид'ъ SB 68 ἦλθον, dk
 придж SB 43, 104 ἦλθεν; S 78 ἦλθοσαν, dk
 придошѧ BNO 78, 104 ἦλθοσαν, dk
 приз'ѣва 49, 104 ἐκάλεσεν; 80 ἐπεκάλεσω, dk

призывахъ 17, S 30, 114, 117 έπεκαλέσαμην, dk
 призываша 13, 52, 78 έπεκαλέσαντο, dk
 призрѣ 32 επέβλεψεν, dk
 призрѣ SB 30 έπέιδες, 39 ενέβλεψεν, 101 επέβλεψεν, dk
 призрѣлъ еси NO 30 έπέιδες, dk
 призывахъ SO 98 έπεκαλούντο, ndk
 призываахъ BN 98 έπεκαλούντο, ndk
 прикры 43 έπεκάλυψεν, dk
 прикрыхъ SB 68 συνέκαμψα, dk
 прикрыша 31 έπεκαλύφθησαν, dk
 приложи 48 παρασυνεβλήθη, dk
 приложиша 68 προσέθηκαν; 77 προσέθεντο, dk
 прильпе 21 κεκόλληται; 43, 62, 100, 118 έκόλληθη, dk
 прилѣпихъ сѧ 118 έκόλληθην, dk
 приниче SB13, SBNO 52, 84 διέκυψεν, dk
 приплѣахъ сѧ SBN 24 έκολλώντο, dk
 приплахъ сѧ O 24 έκολλώντο, dk
 пристави 77 έστησεν, dk
 присташа B 2 παρέστεσαν, dk
 приходахъ SB 77 ώρθρίζον, dk
 причаахъ N 54 προσεδέχομην; N 118 προσεδόκων, dk
 причастишъ BN 105 έτελέσθησαν, dk
 пришеельствова O 104, SBNO 119 παρώκησεν, dk
 приалъ еси BNO 67 έλαβες, dk
 приасъ S 68 ήπήνεγκα, dk
 приасомъ S 47 υπελάβομεν, dk
 приатъ 6 προσεδέξατο; 14, 17, 23, 26, 40, 47 έλαβεν; 64 προσελάβου; S
 67, 72 έλαβες; SB 106, 117 άντελάβετο; SB 118 κατέσχεν; NO 17 προ-
 σελάβετο, dk
 приахомъ BNO 47 υπελάβομεν, dk
 приахъ BO 68 ήπήνεγκα, dk
 проближи сѧ 87 ήγγισεν, dk
 проведе 77 διηγαγέν; SB 105 ώδηγησέν, dk
 провидѣ NO 138 προείδες, dk
 прогнѣва 9 παρόξυνεν, dk
 прогнѣва сѧ 17, SBN 73, 105 ώργίσθη, dk
 прогнѣваша 5, 77, 105 παρεπικράναν, dk
 прогнѣвашъ 105 παρώργισαν, dk
 продлѣжиша O 128 έμάκρυναν, dk
 продрѣжаша S 79 έμυκτήρισαν, dk
 прозрѣ B 138 προείδες, dk

- прозавошѧ O 91 εν τῷ ανατείλαι, dk
 прозавнѧшѧ B 91 εν τῷ ανατείλαι, dk
 проиде 104 ἔλθειν, dk
 проидомъ SB 65 διήλθομεν, dk
 проидохомъ NO 65 διήλθομεν, dk
 проидошѧ NO 17 διήλθον, dk
 проидѧ SB 17 διήλθον, dk
 проклатъ SN 151 ἐπικατηράσατο, dk
 пролиашѧ сѧ NO 72 ἐξέχυθη, dk
 пролишѧ сѧ SB 72 ἐξέχυθη, dk
 проложишѧ S 78 ἔθεντο, dk
 проникоша O 91 (brak odpowiednika greckiego), dk
 прорази SBN 77 ἐπάταξεν, dk
 просъвѣтъ 118 ἐπέφανεν, dk
 просвѣти B 78 (brak odpowiednika greckiego), dk
 проси SBN 20 ἠτήσατο, dk
 просилъ есть O 20 ἠτήσατο, dk
 просихъ 26 ἠτήσαμην, dk
 просишѧ 104 ἠτήσαν, dk
 пространилъ еси SB 4 ἐπλάτυνας, dk
 прострѣлъ еси N 137 ἐξετείνας, dk
 прострѣ N 54, SBN 79 (прострѣтъ O 79) ἐξετείνεν; SB 137 (прострѣтъ O) ἐξετείνας, dk
 прострѣтъ SB 54 (прострѣтъ O) ἐξετείνεν, dk
 просѣде N 140 διερράγη, dk
 противѣахъ сѧ S 117 ἠμυνάμην, ndk
 противѣахъ сѧ BN 117 ἠμυνάμην, ndk
 противлаахъ сѧ O 117 ἠμυνάμην, ndk
 процьвѣте 27 ἀνέθαλεν, dk
 рѣвзъдошѧ NO 37 ἐβαρύνθησαν, dk
 рѣврати 104 μετέστρεψεν, dk
 рѣвратиѧ B 77 μετεστράφησαν, dk
 рѣвратишѧ NO 77 μετεστράφησαν, dk
 рѣврѣдиχομъ SB 43 ἠδικήσαμεν, dk
 рѣвъзвыси сѧ N 96 ὑπερύψωθης, dk
 рѣвъзнесе SBO 96 ὑπερύψωθης, dk
 рѣдаде N 105 παρέδωκεν, dk
 рѣдастъ SBO 77, SB 105 παρέδωκεν, dk
 рѣдваришѧ O 17 προέφθασαν, dk
 рѣдставилъ еси N 77 ἔστησεν, dk

прѣдъварихъ N 118 προέφθασα, dk
 прѣдъварилъ еси O 20 προέφθασας, dk
 прѣдъваристѣ O 76 ὀλιγοψύχησεν, dk
 прѣдъваришж N 76 ὀλιγοψύχησεν, dk
 прѣдъваришѧ 67 προέφθασαν, dk
 прѣдъзрѣхъ 15 προωρώμην, dk
 прѣдълагахъ SO 100 προέθεμην, dk
 прѣдълагахъ BN 100 προέθεμην, dk
 прѣдъложишѧ BNO 53, SBNO 85 προέθετο, dk
 прѣдъста 35, N 108 παρέστη, dk
 прѣдъсташѧ SNO 2 παρέστεσαν, dk
 прѣзрѣ 77 ὑπερείδεν, dk
 прѣзрѣшѧ 21 ἐείδον, dk
 прѣзърѣ S 138 προείδες, dk
 прѣиде 72 διήλθην; 123 διήλθεν, dk
 прѣидж S 41, SBNO 87 διήλθον, dk
 прѣидошѧ BO 41, 87 διήλθον, dk
 прѣклони SNO 17 (прѣклоиъ B) εκκλίνεν, dk
 прѣклонихъ 117 ἀνέτραπεν, dk
 прѣклонишѧ сѧ N 101 εκκλίθησαν, dk
 прѣльстихъ сѧ BNO 76 ἠπατήθην, dk
 прѣмогж SB 128 ἠδυνήθησαν, dk
 прѣмогошѧ NO 128 ἠδυνήθησαν, dk
 прѣнеможе SBO 76 ἠδολέσχησα, dk
 прѣнесе 79 ἐξέβαλες, dk
 прѣпоаса O 17 (прѣпоасаши SBN), B 29 περιέζωσας, dk
 прѣпоѣса сѧ 92 περιέζωσατο, dk
 прѣпоѣсалъ еси SB 17, SNO 29 περιέζωσας, dk
 прѣпѧшѧ 139 διετείαν, dk
 прѣста 105 ἐκόπασεν, dk
 прѣстѣ SB 140 διερράγη, dk
 прѣхождахъ BNO 100 διεπορευόμην, ndk
 прѣхождахъ S 100 διεπορευόμην, ndk
 поустѣ 17 ἐξαπέστειλεν, dk
 работашѧ 17, 105 ἐδούλευσεν, ndk
 ражде S 104 ἐπύρωσεν, dk
 раждеже BNO 104 ἐπύρωσεν, SBN 16, SBNO 65 ἐπύρωσας, SBO 105 ἐξα-
 καυθή, dk
 развратилъ еси N 88 κατέστρεψας, dk
 разврѣзе 104 διέρρηξεν, dk
 разврѣже S 77 διέρρηξεν, dk

разеръзе BNO 77 διέρρηξεν, dk
 разгналъ еси NO 88 διεσκορπίσας, dk
 разгнѣва сѧ O 73, NO 105 ώργίσθη, dk
 разгнѣвалъ сѧ еси SB 59 οικτίρεσας, dk
 разгорѣ сѧ 72, 105 έξεκαυθέ, dk
 разгорѣша BN 17 ανέφθησαν; SBNO 117 έξεκαύθησαν, dk
 разг(р)ѣдѣша SBN 72 (внегда разгрѣдѣти O) εν τῷ ἐπάρθηται, dk
 разгъна 17 ἐσκόρπισεν, dk
 разгъна S 88 διεσκόρπισας, dk
 раздражи SBN 77 ἀνεβάλετο, dk
 раздражиша 73 παρώζυνεν; 77 παρώργισαν, dk
 раздражишж 105, 106 παρώζυναν, dk
 раз(д)роушилъ еси 9, 10 καθείλες; S 58, SBN 59, 88 ώργίσθης, dk
 раз(д)роушиша 73 κατέρραξαν, dk
 раз(д)рѣши 104 ἔλυσεν, dk
 раздѣли 77 ἐκληροδότησεν, dk
 раздѣлиша 21 διμερίσαντο, dk
 раздѣлиша сѧ 34 διεσχίσθησαν; 54 διμερείσθησαν, dk
 разидж SB 21 διεσκορπίσθη, dk
 разнѣствова 105 περιπέκραναν, dk
 разори 79 καθείλες, dk
 разорилъ еси SBO 88 κατέστρεψας, dk
 разориша 118 διεσκέδασαν, dk
 разсѣкоша NO 73 ἐξέκοψαν, dk
 разтръже N 106 διέρρηξεν, dk
 разоумѣ 48, 138 συνήκεν, dk
 разоумѣхомъ SBO 77 (brak odpowiednika N) ἔγνωμεν, dk
 разоумѣхъ N 19, 72, 118 συνήκα; 139 ἔγνων, dk
 разоумѣша 27, 63, 81, 105 συνήκαν, dk
 раскаа сѧ 105 μετεμελέθη, dk
 распространилъ еси NO 4 ἐπλάτυνας, dk
 распрострѣ SBN 104 (распростретъ O) διεπέτασεν, dk
 рассыпаша NO140 διεσκόρπισθη, dk
 рассыпаша сѧ NO 21 διεσκόρπισθη, dk
 растаа 74 ἔτακη, dk
 растааша сѧ 96 ἐτάκησαν, dk
 растаѣ 74 ἔτακη, dk
 растварѣхъ SBN 101 ἐκίρνων, dk
 растварахъ O 101 ἐκίρνων, ndk
 расточи B 105 διασκορπίσαι, dk
 растръга SB 29, 115 διέρρηξας, dk

растръза BNO 115 διέρρηξες, dk
 растръже 73 διέρρηξας, dk
 растръза N 29, 106 διέρρηξας, dk
 растръзалъ еси O 29 διέρρηξας, dk
 растрълѣша сѧ 13 διεφθείραν; 52 διεφθάρησαν, dk
 расхищѣхъ O 88 διήρπασαν, dk
 расхыштахъ BN 88 διήρπασαν, dk
 расхыштахъ S 88 διήρπασαν, dk
 расшири SB 118 ἐπλάτυνας, dk
 расширилъ еси NO 118 ἐπλάτυνας, dk
 расѣалъ еси 43 διέσπειρας, dk
 расѣша SB 73 ἐξέκοψαν, dk
 рашириша 34 ἐπλάτυναν, dk
 рече 2, 9, 13, 17, 32, 49, 52, 105, 109, 148 ειπεν; 88 εἶπας, dk
 реклъ еси O 89 εἶπας, dk
 рикаахъ 37 ὠρύομην, dk
 роди 50 ἐκίσσησεν, dk
 роди сѧ 86 ἐγενήθη, dk
 родихъ 2 γεγένεκα; SBNO 109 ἐξεγέννησα, dk
 рѣкошъ N 128 εἶπαν, dk
 рѣхъ 15, 29, 30, 31, 37, 40, 54, 76, 81, 94, 115, 139, 141 εἶπα, dk
 рѣша 34, 40, 63, 70, 72, 73, 77, 82, 93, 128 εἶπαν, dk
 сконьчаша 77 ἐξελιπόν, dk
 скориха NO 15 ἐτάχυναν, ndk
 скръвѣахъ SB 119 (вънегда скръвѣти ми N) εν τῷ θλίβεσθαι, ndk
 скръвѣхъ N 76 ἠδολεσχούν; O 119 εν τῷ θλίβεσθαι, ndk
 скръжъташа 34 ἔβρυξαν, ndk
 скръидаша сѧ S 74 ἐξεκένωθη, ndk
 скръиша 9 ἔκρυσαν, dk
 слышахъ 30, 37, 61 ἤκουσα, dk
 слыша N 6 εἰσήκουσεν; SBNO 29, 77, 96 ἤκουσεν, dk
 слышахомъ N 43, SON 47 (слышахъмъ B 47), 77, 131 ἠκοπούσαμεν, dk
 слышаше SB 98 ἐπήκουσεν, dk
 слысти N 35 ἐδόλωσεν, dk
 слоужаше SO 100 ἐλειτουργεῖ, ndk
 слоужаше BN 100 ἐλειτουργεῖ, dk
 слахъ S 37 κατεκάμφθη, dk
 слакохъ BN 37 κατεκάμφθη, dk
 слакошъ N 56 κατεκάμψαν, dk
 сматрахъ O 141 κατενόουν, dk
 смирити сѧ O 43 ἐταπεινώθη, dk

- смирилъ еси** O 43 ἐταπείνωσας, dk
смирихъ сѧ O 37 κατεκάμφθην; SBNO 38 ἐταπεινώθην; O 141 ἐπλημ-
 μέλησα, dk
смирisha O 56 (brak odpowiedników w innych tekstach, brak
 odpowiednika greckiego); O 106 εταπεινώθησαν, dk
сμοштрѣахъ 141 κατενόουν, ndk
сѣжитишѧ 17 ἐταράχθησαν, dk
сѣшти сѧ O 6, 30, 37, 41, 54 εταράχθῃ; O 59 συνετάραξας, dk
сѣштиша сѧ O 17, 63, 75 ἐταράχθησαν; O 106 ἀναβαίνουσιν, dk
сѣстихъ сѧ O 76, 118 ἐταράχθησα, dk
сѣстихомъ сѧ O 89 ἐταραχθήσαμεν, dk
сѣѣсиша сѧ O 105 ἐμίγησαν, dk
сѣѣришѧ N 106 ἐταπεινώθησαν, dk
сѣате сѧ SBN 6, 54 εταράχθῃ, dk
сѣатоша O 6 εταράχθῃ, dk
сѣатоша сѧ BNO 30, BN 63 εταράχθησαν, dk
сѣатошѧ BN 6 εταράχθῃ, dk
сѣаша сѧ S 6 εταράχθῃ; S 30 εταράχθησαν, dk
сѣвѣра SBN 40 συνηγαγέν, dk
сѣвѣрашѧ сѧ 2, 34, 103 συνήχθησαν, dk
сѣзъда SBN 73, 88, 138 ἔπλασας; S 89 πλάσθηναι, dk
сѣзъдасте, сѣздасте 94, 118 ἔπλασαν, dk
сѣзъдаше сѧ S 32 ἐκτίσθησαν, dk
сѣлѣга, сѣлѣга SNO 26 ἐψεύσατο, dk
сѣлѣгашѧ, сѣлѣгашѧ 17, B 26, SBNO 77, 80 ἐψεύσαντο, dk
сѣсѣхѧ S 101 συνεφρύγησαν, dk
спасе 33, 43, 105, 106, 114, 137 ἔσωσεν; SB 56 ἐρρύσατο; SB 59 ἀν ρυσθώ-
 σιν, NO 97 (rzeczownik **спасение** SB), dk
спасли сѧ сѣтъ SB 21 ἐσώθησαν, dk
спаслѣ еси 29, 43 ἔσωσας, dk
спаслѣ естѣ 19 ἔσωσε, dk
ста BNO 1 (nieczytelne S), 25, 105, 108 ἔστη, dk
сташѧ 37 ἔστησαν, dk
створи 7 ἐποίησεν; B 10, 134, S 110 ἐποίησατο; 147 ἐποίησεν, dk
створилъ еси 9, 39, 49, 98, 118 ἐποίησας, dk
створихъ 7, 50 ἐποίησα, dk
створisha 9, 105 ἐποίησαν, dk
стрѣлѣ еси 73 συνέτριψας, dk
стрѣсохъ сѧ O 108 ἐξετίναχθῃν
стѣжахѣ O 34 ἐν τῷ παρενόχλειν, ndk
стѣжиша 105 ἐθλίψαν, dk

стоѣсте SBN 131 ἔστησαν, dk
 стоѣстѣ O 131 ἔστησαν, dk
 стѣдѣхъ сѧ S 118 ἠσύνομην, ndk
 стѣдѣхъ сѧ BN 118 ἠσύνομην, ndk
 стѣдѣхъ сѧ O 118 ἠσύνομην, ndk
 съвирѣхъ SB 30 ἐπισυνάχθηναι, ndk
 съвѣра 106 συνηγαγέν, dk
 съвѣде SBN 21 κατηγογές, dk
 съвѣлъ еси O 21 κατηγογές, dk
 съвѣрихъ еси O 8 κατήρτισο, dk
 съвѣриши SNO 10 ἐποίησεν; NO 16 κατάρτισαι; 73 κατήρτισω, dk
 съвѣрихъ еси SBN 8 κατήρτισο; SB 16 κατάρτισαι; SB 30 ἐξεργάσω, dk
 съвѣрихъ еси NO 39 κατέρτισω, dk
 съвѣдѣхъ SB 34 ἐγίνωσκον, dk
 съвѣдѣхъ S 26 (brak odpowiednika greckiego, brak w innych tekstach), dk
 съвѣцѣша 30, 61, 70 ἐβουλεύσαντο, ndk
 съвѣтилъ естѣ SB 45 ἠγίασεν, dk
 съвѣдѣхъ N 100 συνήσθιον, ndk
 съгниша SNO 37 ἐσάπησαν, dk
 съгрѣшихъ 40, 50 ἡμαρτόν, dk
 съгрѣшихомъ 105 ἡμάρτομεν, dk
 съгрѣшиша 77 ἡμαρτόν, dk
 съдѣла 7 ἐξεργάσατο; O 67 ὁ κατειργάσω; 43, 73 ἔπλασας, dk
 съдѣлалъ еси NO 30, BN 67 ὁ κατειργάσω, dk
 създа SB 103 ἔπλασας, dk
 създамъ еси N 103 ἔπλασας, dk
 създаша сѧ BNO 32, 148 ἐκτίσθησαν, dk
 съказа 97, 102 ἐγνώρισεν; SB 147 ἐδήλωσεν, dk
 съказа сѧ S 143 ἐγνώσθης, dk
 съказалъ еси 15, 17, SBN 76 ἐγνώρισας, dk
 съказалъ сѧ еси NO 143 ἐγνώσθης, dk
 съконьча 76 ἀπόκοψει, dk
 съконьчаша 118 συνεντέλεσαν, dk
 съкроушахъ SBO 41 (внегда съкроушати N) ἐν τῷ κατάθλασαι, dk
 съкроуши S 2 (съкроушиши BNO) συντρίψεις; N 57 ἐπλανήθησαν, dk
 съкроушилъ еси 3, 73 συνέτριψας; NO 73 συνεέθλασας, dk
 съкроушилъ естѣ SBO 57 ἐπλανήθησαν; SBNO 109 συνέθλασεν, dk
 съкроуши S 73 συνέτριψας; SBO 75, SBNO 106 συνέτριψεν, dk
 съкроуши сѧ SBNO 123 συνέτριβη, dk
 съкры 26 ἐκρυψεν, S 34 ἔκρυψαν, dk

сѣкрылѣ еси NO 30 ἔκρυψας, dk
 сѣкрыхѣ 39, 118 ἔκρυψα, dk
 сѣкрыша 30, 34, 139 ἔκρυψαν, dk
 сѣкрышѣ BN 141 ἔκρυψαν, dk
 сѣломи 106 συνέκλασεν, dk
 сѣлѣша SB 56 κατεκάμψαν, dk
 сѣмирахѣ O 34 ἐταπείνουν, ndk
 сѣмотриша 21 κατενόησαν, dk
 сѣмѣрихѣ SB 118, 141 ἐπλημμέλησα (εже сѣмѣрити сѣ мнѣ N), dk
 сѣмѣри сѣ SBN 43 ἐταπείνωθη, dk
 сѣмѣрилѣ еси SBN 43, 88 ἐταπείνωσας, dk
 сѣмѣрихѣ сѣ SB 38 ἐταπείνωθην, dk
 сѣмѣрилѣ еси 89, 118 ἐταπείνωσας, dk
 сѣмѣрилѣ естѣ 142 ἐταπείνωσεν, dk
 сѣмѣрихѣ 114, 115 ἐταπείνωθην, dk
 сѣмѣрихѣ сѣ SBN 37, 87 ἐταπείνωθην, dk
 сѣмѣриша SBN 93, 104 ἐταπείνωσαν, dk
 сѣмѣришѣ 105 ἐταπεινώθησαν; BN 105 ἐμίγησαν, dk
 сѣмѣрѣдахѣ SBN 34 ἐταπείνουν, ndk
 сѣмѣрѣдахѣ сѣ SB 130 ἐταπεινοφρόνουν, ndk
 сѣмѣреномѣдрѣствовахѣ NO 130 ἐταπεινοφρόνουν, ndk
 сѣмѣтиша 45 ἐταράχθησαν, dk
 сѣмѣтиша сѣ 76 ἐταράχθησαν, dk
 сѣмѣсѣ S 63 ἐταράχθησαν, dk
 сѣмѣсомѣ сѣ S 89 ἐταράχθημεν, dk
 сѣмѣсѣ S 118 ἐταράχθην, dk
 сѣмѣтохѣ NB 118 ἐταράχθησα, dk
 сѣмѣтохомѣ сѣ BN 89 ἐταράχθησαμεν, dk
 сѣмѣсѣ сѣ S 76 ἐταράχθησαν, dk
 сѣмѣсѣ сѣ S 17, 45, 46 ἐταράχθησαν, dk
 сѣмѣте SBN 17 συνετάραξεν; 30, 37 ἐταράχθη; SB 59 συνετάραξας, dk
 сѣмѣте сѣ SBN 41 ἐταράχθη, SN 108 τετάρακται, dk
 сѣмѣтохѣ BN 76 ἐταράχθησα, dk
 сѣмѣтоша сѣ BNO 45, SBNO 46 ἐταράχθησαν, dk
 сѣмѣтоша сѣ BN 17 ἐταράχθησαν, dk
 сѣниде 17 κατέβη, dk
 сѣнидоша NO 47 ἦλθοσαν, dk
 сѣнидѣ SB 47 ἦλθοσαν, dk
 сѣнѣдоша BNO 105 ἔφαγον, dk
 сѣпаслѣ еси SB 30 ἔσωσας, dk
 сѣпахѣ 3 ἐκοίμηθην, ndk

съплеташе O 49 ἐπλεόσασεν, ndk
 съплеташе SBN 49 ἐπλεόσασεν, ndk
 съпокрыхъ N 68 συνέκαμψα, dk
 съприде N 82 συνπαρεγένετο, dk
 съпалъ еси 17 συνεπόδισας, dk
 сърѣтете S 84 συνήντησαν, dk
 сърѣтоста BNO 84 συνήντησαν, dk
 съставиша 106, 140 συνεστήσαντο, dk
 състарѣхъ сѧ 36 ἐγέρασα, dk
 съсχοхъ B 101 συνεφρύγησαν, dk
 съсχοша NO 101 συνεφρύγησαν, dk
 съсѣче SBN 128 (съсечетъ O) συνέκοψεν, dk
 съсѣвѣшаша 82 ἐβουλεύσαντο, dk
 съставиша 151 ἤρμωσαν, dk
 съпасоша сѧ NO 21 ἐσώθησαν, dk
 сътвориша O 118 ἐποίησατε, dk
 сътвориша 118 ἐποίησατε; 151 ἐποίησαν, dk
 сътвори NO13, SB 65, 77, 85, 94, 95, 98, 99, 113, 114, 117 ἐποίησεν; SBO 73,
 98 ἐποίησας; 79 ὠδοποίησας, B 103 ἔπλασας, dk
 сътворишъ еси 51, N 73 ἐποίησας; O 73, 103, 108, 138 ἔπλασας; NO 75
 ἠκούτισας; O 76 ἐγνώρισας; NO 79 ὠδοποίησας, dk
 сътворишъ есѣ SB 75 ἠκούτισας; SBN 94 του ποιήσαντος; 102 ἐποίησεν
 сътвориша 106, 151 ἐποίησαν, dk
 сътлѣче SB 73 συνέθλασας, dk
 сътницааше N 49 συνέτρεχες, ndk
 сътр(ε) SN 104 συνέτριψεν, dk
 сътры N 75, SBNO 106, O 104 συνέτριψεν, dk
 сътрѣсе еси N 59 συνέσεισας, dk
 сътрѣсе SB 59 συνέσεισας, dk
 сътрѣсѣ сѧ SB 108 ἐξετίναχθην, dk
 сътрѣсѣ еси O 59 συνέσεισας, dk
 сътажа 73 εκτησω; 77 ἐκτήσατο, dk
 съхранихъ 16, 17, 118 ἐφύλαξα, dk
 съхраниша 77 ἐφύλαξαν, ἐφύλαξαντο; S 105 ὑπεμείναν, dk
 съгрѣсѣ сѧ BNO 38 ἐθερμάνθη, dk
 съгрѣсѣ сѧ S 38 ἐθερμάνθη, dk
 сѣде NO 1 (S nieczytelne) ἐκάθισεν; B 9 ἐκάθισας, dk
 сѣдомъ SB 136 ἐκαθίσαμεν, dk
 сѣдохъ NO 25 ἐκάθισα, dk
 сѣдохомъ NO 136 ἐκαθίσαμεν, dk
 сѣдоша NO 118, 121 ἐκάθισαν, dk

сѣдѣ SB 25 ἐκάθισα, dk
 сѣдѣж SB 118, 121 ἐκάθισαν, dk
 сѣлъ еси NO 9 (сѣдѣ S) ἐκάθισας, dk
 тааше 106 ἐτήκετο, ndk
 творѣахж SB 34 ἐν τῷ παρενόχλειν, ndk
 текохъ NO 58, 118 ἔδραμον, ndk
 текоша NO 61 ἔδραμον, ndk
 течааше SB 49 συνέτρεχες, ndk
 тѣхъ SB 58, 118 ἔδραμον, ndk
 тѣша SB 61 ἔδραμον, ndk
 троудиша сѣ 126 ἐκοπίασαν, ndk
 трѣпѣхъ 24 ὑπεμείνα; N 68 ἠπήνεγκα, ndk
 трѣвовашж сѣ N 13, 52 ἠχρεώθησαν, ndk
 тѣжаше O 76 ἐσκάλλεν, ndk
 оуби O 77 ἀπέκτεινεν; S 104 ἐπάταξεν, dk
 оубиваше O 77 ἀπέκτεινεν, ndk
 оубивааше SBN 77 ἀπέκτεινεν, ndk
 оубиша 93 ἐφρόνευσαν, dk
 оублажиша 143 ἐμακάρισαν, dk
 оубога сѣ 63 ἐφοβήθη, dk
 оубогашж сѣ N 52 φοβηθήσονται, dk
 оубоахъ сѣ NO 118 ἐφοβήθη, dk
 оубоѣ сѣ 63, 75 ἐφοβήθη, dk
 оубоѣхъ сѣ B 118 ἐφοβήθη, dk
 оубоѣша сѣ 54, 76 ἐφοβήθησαν, dk
 оубоаша сѣ O 13 ἐδειλίασαν, dk
 оубѣдѣ SBO 68, 72 ἔγνως, dk
 оубѣдѣша 81 ἔγνωσαν, dk
 оубѣри сѣ NO 77 ἐπιστώθη, dk
 оубѣриша BNO 77 ἐπιστώθησαν, dk
 оубѣриша сѣ 92 ἐπιστώθησαν, dk
 оубѣзе 9 συνελήμφθε, dk
 оугазвихъ сѣ N 101 ἐπλήγη, dk
 оугаевоша O 9 ἐνεπάγησαν, dk
 оугаевъ S 68 ἐνέπαγεν, dk
 оуглѣвъ B 68 ἐνέπαγεν, dk
 оуглѣвж SB 9 ἐνεπάγησαν, dk
 оуглѣвошж N 9 ἐνεπάγησαν, dk
 оуглѣвохъ O 68 ἐνέπαγεν, dk
 оугажахъ O 34 εὐρέστουν, ndk
 оугажаахъ SBN 34 εὐρέστουν, ndk

- оугоди 105 ἐξίλασατο, dk
 оугодихъ 25 εὐηρέστησα, dk
 оуготова ἐτοίμασεν 7, 9; SB 64, SB 67, 98, 102 ἠτοίμασας, dk
 оуготовадлъ еси 22, NO 64, NO 67 ἠτοίμασας, dk
 оуготовадлъ естѣ 23 ἠτοίμασεν, dk
 оуготовахъ 118 ἠτοίμασθην, dk
 оуготоваша 10, 56 ἐτοίμασαν, dk
 оуготовахъ сѧ О 131 ἠτοίμασα, dk
 оудалихъ 54 ἐμάκρυνα, dk
 оудалилъ еси 87 ἐμάκρυνας, dk
 оудалилъ естѣ 102 ἐμάκρυνεν, dk
 оудалихъ сѧ О 118 ἐμάκρυνα, dk
 оудалиша сѧ 118 ἐμακρύνθησαν, dk
 оуделѣшѧ SBN 105 ἐκυρίευσαν, dk
 оудиви 4, NO 30 ἐθαυμάστωσεν; О 138 ἐθαυμαστώθη, dk
 оудивилъ естѣ SB 30 ἐθαυμάστωσεν, dk
 оудивилъ сѧ естѣ SBN 138 ἐθαυμαστώθη, dk
 оудлѣжишѧ N 128 ἐμάκρυναν, dk
 оудрѣжа 72 ἐκράτησεν, dk
 оудрѣжалъ еси NO 72 ἐκράτησας, dk
 оудрѣжа О 88 ὑπέσχον, dk
 оудрѣжахъ SB 88 ὑπέσχον, dk
 оудрѣжашѧ N 138 κατέσχον, dk
 оудрѣжаша SNO 72 κατέσχον, dk
 оудрѣжѧ В 72 κατέσχον, dk
 оудрѣжашѧ сѧ N 68 ἐκραταιώθησαν, dk
 оуклонилъ еси 43 ἐξέκλινας, dk
 оуклонихъ сѧ 118 ἐξέκλινα, dk
 оуклонихъ 118 ἐξέκλινα, dk
 оуклониша сѧ 13, 52, 54 ἐξέκλιναν; 20, 45 ἐκλίναν; SBO 101 ἐκλίθη-
 сан, dk
 оукротилъ еси NO 84 κατέπαυσας, dk
 оукрѣпи 104 ἐκραταίωσεν, 147 ἐνίσχυσεν, dk
 оукрѣпилъ еси 79 ἐκραταίωσας, dk
 оукрѣпихъ сѧ 12 ἰσχύσα
 оукрѣпиша сѧ О 17 ἐστερεώθησαν; SBO 68 ἐκραταιώθησαν, dk
 оукрѣпиша 37, 141 κεκραταίωνται, dk
 оуловиша 58 ἐθήρευσαν, dk
 оульсти NO 13 ἐδολιούσαν; О 35 ἐδόλωσεν, dk
 оумалилъ еси О 8 ἠλάττωσας; SBNO 88 ἐσμίκρυνας, dk
 оумалиша 106 ὠλιγόθησαν, dk

- оуμάλιшѧ сѧ 11 ὀλιγώθησαν, dk
 оуμαстиѧ ѳси 22 ἐλίπανάς, dk
 оумилишѧ сѧ 34 κατενύγησαν, dk
 оумлѧкошѧ 106 ἐσίγησαν, dk
 оумлѧчѧ 75 ἠσύχασεν, dk
 оумлѧчѧхѧ 31, 38, BNO 49 ἐσίγησα, dk
 оумножи SB 17, NO 64 πλήθυνον, dk
 оумножи сѧ 105, 118 ἐπλήθηθη, dk
 оумножилѧ ѳси 11 ἐπολύωρησας; 35, 64 ἐπλήθυνας; 70 ἐπλεόναςας την
 μεγαλοσύνην; S 137 (оумножиши BNO) πολυώρησεις, dk
 оумножишѧ 37, 39, 49, 68, 106 ἐπληθύνθησαν, dk
 оумножишѧ сѧ 3, 15, 24, 118 ἐπληθύνθησαν, dk
 оуморшѧ 93 ἀπέκτειναν, dk
 оумысли 51 ἐλογίσατο, dk
 оумыхѧ 72 ἐνψαμην, dk
 оуменьилѧ ѳси SBN 8 ἠλάττωσας, dk
 оумѧдрилѧ ѳси SO 118 ἐσόφισας, dk
 оумѧкнѧшѧ 54 ἠπαλύνθησαν, dk
 оуничѧжи 21, 52, 88, 101 ἐξουδένωσεν, dk
 оуничѧжилѧ ѳси N 88, 118 ἐξουδένωσας, dk
 оуничѧжишѧ S 72 ἐξουδένωσεις (оуничѧжиши B), dk
 оуны SBO 60 (внегѧ оуныти N), 142 ἠκηδίασεν, dk
 оуныѳе BNO 31 ἐν τῷ ἐμπάγεναί, dk
 оуныѳошѧ NO 37 ἐνεπάγησαν, dk
 оуныѳж SB 37 ἐνεπάγησαν, dk
 оупасѳе B 77 (оупаси S) ἐποίμανεν, dk
 оуподови сѧ 48, 143 ὠμοιώθη, dk
 оуподовихѧ 101 ὠμοιώθη, dk
 оупои 64 ἐμέθυσας, dk
 оупрѧмѧдрилѧ ѳси N 118 ἐσόφισας, dk
 оупѧѳѧ S 20 (оуповлетѧ BNO) ἐλπίζει; S 21, 27, 90, 113 ἐλπύσεν; 51 ἐπῆλ-
 πύσεν; 56 πέποιθεν, 129 ἠλπύσεν, dk lub ndk
 оупѧѳѧхѧ 32 ἠλπύσαμεν, dk/ndk
 оупѧѳѧхѧ ἠλπύσα 7, 10, NO 12, 15, 24, 70, 140, 142, 143 πέποιθα (perfectum
 „mam zaufanie, wierę”); 30, 37, 40 ἐλπύσα; 118 ἐπῆλπισα, dk/ndk
 оупѧѳѧшѧ 21 ἐλπύσαν; 36, 113 ἠλπύσαν, dk/ndk
 оусири сѧ O 118 (brak odprawiednika greckiego), dk
 оуслышѧ 3, 4, 68 εἰσήκουσεν; SBO 6, SBN 9, 16, 17, NO 21 ἐπήκουσας; 27,
 33, 39, 54, 60, 65, 96 εἰσήκουσεν; S 59, 118, 119, 151 (оуслыши B) ἐπά-
 κουσον; 80, 85, 137 ἠκούσεν; SBN 105 ἐν τῷ εἰσάκουσαι, dk
 оуслышалѧ ѳси O 9 εἰσήκουσεν, N 137 ἠκούσεν, dk

- ουσλψιшаχομъ SBO 43 ήκούσαμεν, dk
 ουσλψιшахъ 80 ήκουσαν, dk
 ουσλψιшааше B 21 έπήκουσας, dk
 ουσλψιшаше O 17 έπήκουσας, S 17 ύπήκουσεν, O 105 εν τῷ εισάκου-
 σαι, dk
 ουσλψишааша BNO 17 ύπήκουσεν, dk
 ουσнδхъ O 3 ύπνώσα, dk
 ουσнжхъ SBN 3 ύπνώσα, dk
 ουσнжша 75 ύπνώσαν, dk
 οустави O 108 κατέστησεν, dk
 οустраши сλ 118 έδειλίασεν, dk
 οустрашиша сλ SBN 13, 77 έδειλίασαν; O 52 φοβηθήσονται, dk
 οусѣкнхъ 151 άπεκεφάλισα, dk
 οутαι сλ 37 έκρύβε, dk
 οутαιша 68 έκρύβησαν, dk
 οутврѣди B 40 έβεβαίωσας; SB 73 έκραταίωσας; 92, 138 έστερεώσεν, dk
 οутврѣди сλ 87 έπεστηρίχθη, dk
 οутврѣдилъ еси 37 έπεστήρισας; SON 40 έβεβαίωσας; NO 73 έκραταί-
 ωσας, dk
 οутврѣдилъ естѣ 102 έκραταίωσεν, dk
 οутврѣдихъ сλ 70 έπεστηρίχθην; 74 έστερέωσα, dk
 οутврѣдиша сλ SN 17, 32 έστερεώθησαν; 63, 138 έκραταίωσαν, dk
 οутреневахъ NO 77 έπέστρεφον, ndk
 οутроудихъ сλ 6, 68 έκοπίασα, dk
 οутѣшилъ еси 70, 85 παρεκάλεσας, dk
 οутѣшиста NO 22 παρεκάλεσαν, dk
 οутѣшихъ 118 παρεκλήθην, dk
 οуширилъ еси SB 17 έπλάτυνας, dk
 οуцедри N 59 (brak greckiego odpowiednika), dk
 οуцедрилъ еси O 59 (brak greckiego odpowiednika), dk
 οуадриша SB 15, SBNO 105 έτάχυναν, dk
 хвалихъ 118 ήνεσα, dk
 ходихъ 25, 130 έπορεύθην, ndk
 ходиховѣ 54 έπορεύθημεν, ndk
 ходиша 118 έπορεύθησαν, ndk
 хождахъ BO 37, SBNO 118 έπορευόμην, ndk
 хождаахъ 125 έπορεύοντο, ndk
 хождаахъ SN 37, SBNO 118, 141 έπορευόμην, ndk
 храниѣхъ 98 έφύλασσον, ndk
 храниахъ O 98 έφύλασσον, ndk
 чаахъ SBO 118 προσέδωκον, ndk

- ωζλοβι N 105 ἐκάκοθη, dk
 ὤηγροστι N 104 ἄφηκεν, dk
 ωτερβζοша сλ BNO 108 ἠνοιχθη, dk
 ὤαχъ NO 151 ἦρα, dk
 шьптаахъ 40 ἐψιθύριζον, ndk
 шаташа сλ S 2 (шаташа сλ BN, шаташа сλ O), SBNO 33 ἐφρύ-
 ξαν, ndk
 ꙗвилаъ еси 50 ἐδήλωσας, dk
 ꙗвиχъ 62 ἐδείξα, dk
 ꙗви 77 ἐδείξεν, dk
 ꙗдѣахъ SB 100 συνήσθιον, ndk
 ꙗсъ S 101 ἔφαγον, dk
 аса S 39 κατέλαβόν, dk
 аса вѣрѣ S 105 ἐπίστευσαν, dk
 аса вѣрѣ S 77 ἐπίστευσαν, dk
 ахъ вѣрѣ B 77 ἐπίστευσαν, dk
 аша B 39 κατέλαβόν, dk
 аша вѣрѣ B 77 ἐπίστευσαν, dk

Abstract

The Past Tense Verb Forms in Church Slavonic Texts of the Psalter (Book of Psalms)

Hundreds of hearings, monographs and reasons have been devoted to the Church Slavonic language. Little attention was paid to the problem of temporal forms and the history of the Slavic verb aspect.

Studying Church Slavonic, we often work for religious, old or new testament texts, perhaps texts of sermons, etc. They are written in different styles, which indicates that even the book of Psalms, where we find different genres of literature, from hymns, cries, songs, to the annals, history, narrative records. The genre of the work is not indifferent at all, as shown in the work, for its layers of language and repertoire of the means that form its style, but, above all, for the semantics of the work.

In contrast to previous works, the thesis is the synchronous nature of the study, not diachronic.

Aorist and perfectum (praeteritum) are the most common forms of the past tense in the Psalter. More detailed studies also seem to indicate that these forms are universal in terms of meaning, used because in the same contexts. The difference between them seems to be not linguistic, but logical, subjective and pragmatic. The so-called perfectum is certainly a temporary form, not a combination of the form of the sacrament with the word food.

It turns out that news contexts in the present or performance can also express the form of an aorist. However, it is not intended to express such values and this is not what the sender of the message meant when using it. In many cases, the use of the perfectum form does not regulate the will of a clear, literal expression of performance or relevance, but simply an

indication of action in the past. Perfectum does not mean a state in the present, the foreground seems to be a thing of the past, action in relation to the moment of speech. Study of the lexical use of the forms of the past tense indicates the mutual substitutability of perfectum and aorist in the XIV-eternal monuments in Bulgaria, as well as the nature of the “correction” of Church books by Maxim the Greek in Russia and his subsequent “problems” in front of the Cathedral of the Russian Orthodox Church in Moscow.

I am interested in this work that the Psalters shows in most cases correspondence in terms of the use of tense forms. Behind the Greek text, in the vast majority of cases, there are correspondences in the use of time forms. The Greek aorist most often corresponds to the Slavic aorist or perfectum. The ancient Greek imperfectum corresponds to the Slavic imperfectum or aorist from the imperfect. Greek perfectum correspond to the forms of the Slavic aorist, never while perfectum, which indirectly confirms the thesis of the identity of the meaning of both the most commonly used forms. The differences in the use of past forms of time most often relate only to the aorist and the Perfectum in isolated cases. Monuments are divided in this respect into two groups: on the one hand, the observance of the Sinai and Bologna Psalter, on the other – the Norov Psalter and Ostrog. S and B use aorist in the same places where N and O can have forms of perfectum. This confirms the semantic identity of both forms and contexts of their use. It also sheds light on the textual study of the Psalter of the Ostrog Bible, begun by Adam Vandas back in the sixties, however, not to the end. Despite the fact that the case of the translation of the Book of Psalms of Ostrog Bible was not here to discuss, then with high probability we can assume that the work on this book, the editors of spurs used some already famous South Slavonic translation of this book, is not excluded (although the analysis of the forms of the past tense for such conclusions is insufficient) that it was the Norov Psalter.

The least interpretive difficulties make the form plusquamperfectum used in the discussed texts exceptionally rare, because only once in the Sinai Psalter, since its use is most dependent on the syntactic system of other past forms in the text.

Forms of the aorist and perfectum possible from verbs of both aspects, the imperfectum form the vast majority of verbs the form is inaccurate. The aspect here is understood as a semantic category consisting in the transmission of information about the change of *s t a t e* or about *t h e s t a t e* which is hidden in the lexical sense of the verb.

The domain of the aspect of the verb made becomes the result. For example, it is shown how an aspect can change the main importance of the temporal form, it is also shown how the contextual component affects the

importance of the verb aspect and is discussed closer to the main types of both aspects. With the accomplished aspect associated with the continuation, performance, inchoative and terminatively of the verb. The forms of the past tense used in the translations of the Psalms: in the aspect of victory, such values are noted. Only the discussed context of statement of fact (process) is independent of the aspect basis. It has not been confirmed the assumption of some researchers about the difference between the forms of inaccurate aorist and imperfectum from scratch made. The studied material clearly indicates a significant identity of the discussed forms. The material indicates that the difference between the forms of the past tense in the Orthodox translations of the Psalter was most likely an aspect difference. Meanwhile, there have been four premaritally forms have different temporal value.

It can be assumed that in the Church Slavonic Psalter we are dealing not with various forms of the past tense, but with various functions of one form expressing temporal relations. Additional confirmation of this thesis is the data of the first Church Slavonic grammars of the late XVI-early XVII century. Distinguish their forms of time due to their aspect and not the differences temporal, and replaced not only the time, preshedshih and mimoseae time, it is the grammatical forms aorist, perfectum or imperfectum, different characters, the theme of the verb. They are not mentioned among the forms of the past tense perfectum, and the corresponding Slavic forms belong only to the paradigm mentioned here forms of the past tense in accordance with Church Slavonic grammar. According to M. Smotrickij's *Grammar*, the so-called **ПРЕХОДЯЩЕЕ ВРЕМЯ** make forms like **а чтохъ, несохъ; читалъ, а, о еси; чита** etc. This form is meaning passed action without completion. Forms of the **ПРЕШЕДШЕЕ ВРЕМЯ** mean an action fully completed in the past. The following paradigmatic forms are proposed here **бѣахъ сѧ; бѣа сѧ; бѣаше сѧ, бѣахѸ**. The so-called **МИМОШЕДШЕЕ ВРЕМЯ** are forms denoting a past action completed before another past activity. The paradigm offers here the forms known to us as Slavic imperfectum **читаахъ, читааше, читааше (от читаалъ есть)**. The only serious drawback is in this material the complete absence of forms like **читалъ есть**. The form **НЕПРѢДЕЛЬНОЕ ВРЕМЯ** means that the action is fully completed in the past, and it is created from the prefigured themes of the verb. In the paradigm we have here the forms of aorist like **написахъ, написа, написалъ есть**.

Keywords: past tense, translation, Bible, psalter, Old Church Slavonic language, Norov Psalter, Bolonian Psalter, Ostrog Bible, Mount Sinai Psalter

Spis treści

Wstęp	5
Wprowadzenie	9
1. Semantyka form czasu przeszłego w cerkiewnośłowiańskich przekładach psalterza	23
1.1. Konstatujące znaczenie form czasu przeszłego	24
1.2. Rezultatywne znaczenie form czasu przeszłego	52
1.3. Kontynuatywne znaczenie form czasu przeszłego	72
1.4. Formy czasu przeszłego wyrażające czas wieczny (ponadczasowość) ...	79
1.5. Inne formacje werbalne w funkcji form czasu przeszłego	83
2. Formy czasu przeszłego a kategoria aspektu	87
2.1. Formy czasowe o aspekcie dokonanym	90
2.2. Formy o postaci niedokonanej	104
Zakończenie	121
Wykaz skrótów	125
Bibliografia	127
Indeks form czasu przeszłego	135
Abstract	173

Przedmiotem niniejszej monografii jest funkcjonowanie form czasu przeszłego w cerkiewnoślawiańskich przekładach psalterza począwszy od Psalterza synajskiego aż po psalterze wieku XI. Celowo wybrano tę księgę biblijną, będącą przecież utworem o charakterze poetyckim, hymnicznym, w którym rzadko spotyka się elementy o charakterze narracyjnym, i w którym proste zastosowanie metod analizy stosowanych przy fragmentach narracyjnych bardzo często zawodzi, a nawet wypacza treść. Ponadto księga ta zajmowała i zajmuje szczególne miejsce w kulturze i liturgii Kościoła wschodniego (prawosławnego). Należy do podstawowych ksiąg biblijnych przetłumaczonych już przez Cyryla i Metodego jeszcze przed przybyciem na Morawy (obok ewangeliarza i lekcjonarza). Odpisem tego przekładu jest wspomniany tu Psalterz synajski. Z biegiem czasu Księga Psalmów zaczęła żyć samodzielnym życiem, stała się najbardziej popularnym modlitewnikiem, wierni właśnie w niej znajdowali rozwiązania swoich problemów, lekarstwo na choroby, ukojenie w żalu i rozpacz, sposób na poprawę nastroju, na Rusi poza tym była pierwszą księgą, na podstawie której uczono czytania.

wydawnictwo
unum

